

**ÇITIR ÇITIR FELSEFE KİTAP SERİSİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME
BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Burçin CANBAZ

OCAK 2021

**ÇITIR ÇITIR FELSEFE KİTAP SERİSİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME
BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

**BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

BURÇİN CANBAZ

**EĞİTSEL TASARIM VE DEĞERLENDİRME DALINDA
YÜKSEK LİSANS DERECESİ İÇİN GEREKLİ ÇALIŞMALAR YERİNE
GETİRİLMİŞTİR**

OCAK 2021

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün Onayı

Doç. Dr. Burak Küntay
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesinde bir tez olarak gerekli çalışmaları yerine getirdiğini onaylarım.

Dr. Öğretim Üyesi İrem Şanal
Koordinatör

Okuduğumuz bu tezin Yüksek Lisans derecesinde bir tez olarak onaylanması, düşüncemize göre, amaç ve kalite olarak tamamen uygundur.

Dr. Öğretim Üyesi Ayşin Kaplan Sayı
Tez
Danışmanı

Komite Üyeleri

Dr. Öğretim Üyesi Elçin Gölbaşı (BAU, Ok. Ön. Eğt.)

Dr. Öğretim Üyesi Ayşin Kaplan Sayı (BAU, PDR)

Dr. Öğretim Üyesi Savaş Akgül (Biruni Ü., Öz. Eğt.)

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu; ayrıca bu kuralların ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, bu çalışmadan kaynaklanmayan bütün atıfları yaptığımı beyan ederim.

Ad, Soyad: Burçin Canbaz

İmza:

ÖZ

ÇITIR ÇITIR FELSEFE KİTAP SERİSİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Canbaz, Burçin

Yüksek Lisans, Eğitsel Tasarım ve Değerlendirme Yüksek Lisans Programı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğretim Üyesi Ayşin Kaplan Sayı

Ocak 2021, 165 sayfa

Günümüz eğitim felsefesinin hedeflerinin başında 21.yüzyıl becerileri ile donatılmış bireyler yetiştirmek vardır. Bu bağlamda son dönemde temel hedefi eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek olan çocuklar için felsefe programlarındaki artış, programlarda kullanılan materyallerin eleştirel düşünme becerileri açısından incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda yapılan çalışmada Türkiye’de 2006 yılından beri basılan ve sosyal yönden kabul görmüş olan Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisindeki en çok basıma ulaşan 3 kitap ile en az basıma sahip olan 3 kitap Paul ve arkadaşlarının modellediği 3 ana başlıktan 35 farklı boyuttan oluşan eleştirel düşünme becerileri stratejilerine göre incelenmiştir.

Araştırma, nitel araştırma deseninden durum çalışması yöntemi ile yapılmış olup araştırma verileri doküman inceleme yöntemi ile toplanmıştır. Toplanan veriler araştırmacının da içinde bulunduğu 4 uzman tarafından betimsel analiz yöntemiyle incelenmiş, elde edilen bulgular betimsel analiz tablosu ve frekans analizi olarak okuyucuya sunulmuştur.

Çocuklar için felsefe programlarının amaçlarına yönelik doğru bir şekilde yürütülebilmesi için kaynakların içeriğinin eleştirel düşünme becerileri ile desteklemesinin öneminin vurgulandığı çalışmada Çıtır Çıtır Felsefe serisi içinde incelenen kitapların eleştirel düşünme becerilerini geliştirme hedefini gerçekleştirebilecek kaynaklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar İçin Felsefe, P4C, Eleştirel Düşünme Becerileri, Eleştirel Düşünme Stratejileri

ABSTRACT

EXAMINING THE CRISPY PHILOSOPHY BOOK SERIES IN TERMS OF CRITICAL THINKING SKILLS

Canbaz, Burçin

MA, Educational Design and Evaluation Master Program

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Ayşin Kaplan Number

January 2021, 165 pages

Raising children equipped with 21st century skills is one of the primary goals of today's educational philosophy. In this context, the increase in philosophy programs for children that the main goal is to develop critical thinking skills has led to the need to examine the materials used in the programs. Along with these need, the six books published from 2006 and admitted socially examined in terms 35 critical thinking skills modelled in 3 dimensions by Paul and his colleagues. These are the three the most published books in the philosophy book series and the three with the least number of editions.

The research was carried out with the case study method from the qualitative research designs, and the data were collected by document analysis method. The collected data were analyzed using descriptive analysis method by four experts, including the researcher, and the findings were presented to the reader as descriptive analysis tables and frequency analysis.

As a result in this study emphasizing the importance of development critical thinking skills in philosophy programs, it was concluded that the books examined in the Crispy Philosophy series are resources that can achieve the goal of developing critical thinking skills.

Keywords: Philosophy for Children, P4C, Critical Thinking Skills, Critical Thinking Strategies.

TEŞEKKÜR

Araştırmanın düşünüş aşamasından başlayarak hayata geçirilme sürecinde bilgi ve tecrübeleriyle yanımda olup bana yol gösteren, araştırma boyunca eleştirel düşünüp araştırmayı sorgulamamı sağlayan, benden hiçbir zaman ilgi ve desteğini esirgemeyen danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ayşin KAPLAN SAYI'ya sonsuz teşekkür ederim.

Uzman görüşleri ile alana farklı açılardan bakmamı sağlayan ve araştırmaya katkılarını sunan; Prof. Dr. Ali BAYKAL, Dr. Öğretim Üyesi Savaş AKGÜL, Dr. Öğretim Üyesi Duygu ÜN, Dr. Öğretim Üyesi Elçin GÖLBAŞI ve Dr. Öğretim Üyesi Yasemin DERİNGÖL hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans yapmam konusunda beni cesaretlendiren ve bu süreçte yardımlarını benden esirgemeyen Bahçeşehir Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Şirin KARADENİZ'e sevgi ve saygılarımı sunarım.

Araştırmayı, okumayı, felsefeyi ve düşünmeyi bir tutku haline getirmemi sağlayan anneme ve her daim yanımda olan eşime her şey için tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
Bölüm 1: Giriş.....	1
1.1. Problem Durumu.....	4
1.2. Çalışmanın Amacı.....	8
1.3. Araştırma Soruları.....	9
1.4. Çalışmanın Önemi.....	9
1.5. Tanımlar	10
Bölüm 2: Alan Yazın Taraması.....	11
2.1. Felsefe ve Düşünme	11
2.2. Eleştirel Düşünmenin Tanımları ve Tarihçesi.....	14
2.2.1. Eğitimde Eleştirel Düşünme	25
2.2.2. Türkiye’de ve Dünyada Kullanılan Felsefe Program ve Materyalleri	
.....	34
2.2.3. Türkiye’de ve Dünyada Kullanılan Eleştirel Düşünme Program ve	
Materyalleri	44
2.3. İlgili Araştırmalar.....	47
2.3.1. P4C ile İlgili Araştırmalar	47
2.3.2. Eleştirel Düşünme Becerileri ile İlgili Araştırmalar	50
Bölüm 3: Yöntem.....	56
3.1. Araştırma Modeli	56
3.2. Çalışma Grubu	56
3.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi.....	57
3.4. Geçerlik ve Güvenirlik.....	58
3.5. Sınırlılıklar	59

3.6. Sayılıtlar	59
Bölüm 4: Bulgular.....	60
4.1. Çıtır Çıtır Felsefe Serisinde En Çok Basıma Ulaşan Üç Kitaba Ait Bulgular	60
4.1.1. Adalet ve Haksızlık Kitabına Ait Bulgular	61
4.1.2. İyi ve Kötü Kitabına Ait Bulgular.....	69
4.1.3. Doğa ve Kirlilik Kitabına Ait Bulgular.....	78
4.2. Çıtır Çıtır Felsefe Serisinde En Az Basıma Sahip Üç Kitaba Ait Bulgular .	85
4.2.1. Hatırlamak ve Unutmak Kitabına Ait Bulgular	86
4.2.2. Anlaşmak ve Anlaşmamak Kitabına Ait Bulgular	94
4.2.3. Şans ve Şanssızlık Kitabına Ait Bulgular	102
4.3. Çıtır Çıtır Felsefe Serisinde İncelenen Kitaplardaki Eleştirel Düşünme Becerileri Dağılımına Ait Bulgular.....	110
4.4. Çıtır Çıtır Felsefe Serisinde En çok Basıma Ulaşan ve En az Basımı Olan Kitaplardaki Eleştirel Düşünme Becerileri Dağılımına Ait Bulgular	111
Bölüm 5: Tartışma, Sonuçlar ve Öneriler	112
5.1. Birinci Araştırma Sorusuna Ait Tartışma ve Sonuçlar	118
5.2. İkinci Araştırma Sorusuna Ait Tartışma ve Sonuçlar	120
5.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna Ait Tartışma ve Sonuçlar	125
5.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna Ait Tartışma ve Sonuçlar.....	126
5.5. Öneriler	128
KAYNAKÇA.....	130
EKLER.....	151
A. Onam Formu	151
B. Özgeçmiş	152

TABLULAR LİSTESİ

TABLULAR

Tablo 1 Delphi Projesi'ne Göre Eleştirel Düşünme Becerileri.....	16
Tablo 2 Ennis'e Göre Eleştirel Düşünme Becerileri.....	18
Tablo 3 Sıradan Düşünme ve Eleştirel Düşünme Arasındaki Farklar	19
Tablo 4 Eleştirel Düşünme Becerileri Duyuşsal Stratejiler	20
Tablo 5 Eleştirel Düşünme Becerileri Bilişsel- Mikro ve Makro Beceriler.....	21
Tablo 6 Eleştirel Düşünmenin Temel Eğilimleri	23
Tablo 7 Eleştirel Düşünmede Gözlenebilir Davranışlar	24
Tablo 8 İlk 10 Beceri Sıralaması.....	26
Tablo 9 Düşünme Eğitimi Dersi (7. Sınıflar) Öğretim Programı Tema/ Ünite Haftalık Dağılım Çizelgesi.....	31
Tablo 10 Sokratik Soruların Sınıflandırılması 1	35
Tablo 11 Sokratik Soruların Sınıflandırılması 2	36
Tablo 12 Lipman'la Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminin Gelişimi	39
Tablo 13 P4C Beceri Listesi	43
Tablo 14 Adalet ve Haksızlık Kitabının Betimsel Analizi.....	61
Tablo 15 Adalet ve Haksızlık Kitabının Frekans Dağılımı.....	67
Tablo 16 İyi ve Kötü Kitabının Betimsel Analizi	69
Tablo 17 İyi ve Kötü Kitabının Frekans Dağılımı	76
Tablo 18 Doğa ve Kirlilik Kitabının Betimsel Analizi	78
Tablo 19 Doğa ve Kirlilik Kitabının Frekans Dağılımı	84
Tablo 20 Hatırlamak ve Unutmak Kitabının Betimsel Analizi.....	86
Tablo 21 Hatırlamak ve Unutmak Kitabının Frekans Dağılımı.....	93
Tablo 22 Anlaşmak ve Anlaşmamak Kitabının Betimsel Analizi	94
Tablo 23 Anlaşmak ve Anlaşmamak Kitabının Frekans Dağılımı.....	100
Tablo 24 Şans ve Şanssızlık Kitabının Betimsel Analizi.....	102
Tablo 25 Şans ve Şanssızlık Kitabının Frekans Dağılımı.....	109

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİLLER

Şekil 1. Eleştirel Düşünme Süreci.....	20
Şekil 2. Paul ve Arkadaşlarının Eleştirel Düşünme Ders Planı Modellemesi.....	28
Şekil 3. Kitaplardaki Eleştirel Düşünme Becerileri Dağılım Grafiği	110
Şekil 4. En Çok Basıma Ulaşan ve En Az Basımı Olan Kitaplardaki Eleştirel Düşünme Becerileri Dağılım Grafiği	111

KISALTMALAR LİSTESİ

IAPC	Çocuklar İçin Felsefe Geliştirme Enstitüsü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PISA	Programme for International Student Assessment
P4C	Çocuklar İçin Felsefe
TDK	Türk Dil Kurumu
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Bölüm 1

Giriş

Düşünme kavramı insanlık tarihindeki en eski kavramlardan biridir. İnsanı insan yapan şey düşüncedir (Bayrak, 2014). Ünlü düşünür Descartes'in kendi varlığını kanıtlama çabası sonucu ortaya çıkan “Düşünüyorum; öyleyse varım!” cümlesi insanların düşünmesi sonucu nelere ulaşabildiğinin bir göstergesidir. İnsan varolana düşünme ile ulaşır (Çotuksöken, 1995). Felsefe tarihi tüm varlığını düşünce sistemleri üzerine kurmuş ve evreni bu sistemler aracılığı ile çözümlenmeye çalışmıştır. Bu yüzden felsefe denilince akla ilk düşünme gelir (Göçmen, 2016). İnsan düşünen bir varlık olarak ele alındığında, insanın varlığını sürdürdüğü her yerde aslında felsefe de devam ediyor demektir. Antonio Gramsci “Her insan ilkesel olarak filozoftur.” derken; felsefenin insanın olduğu her yerde olduğunu anlatmak istemiştir (Göçmen, 2016).

Felsefi bir terim olarak düşünme TDK'ya göre; kişinin bir şey hakkında analiz ve sentez yapabilme yetisine sahip olması anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], t. y.). Felsefe ise TDK'ya göre; varolanların üzerine düşünme ve bilimsel olarak bilginin araştırılmasıdır (TDK, t. y.). “Felsefe” kelime anlamı olarak Grekçe’de “*Philosophia*” yani “bilgelik sevgisi” demektir (Jaspers, 2001). Bu anlam bilgiye sahip olmaktan çok bilginin peşine düşmeyi, her an yolda olmayı ifade etmektedir (Topdemir, 2009). Bu yolda oluş, felsefenin cevaplar bulmaktan çok “soru sorma” üzerine kuruluyor olmasından kaynaklanmakta ve asla bir sona ulaşılmadığını işaret etmektedir. Tıpkı düşünmenin de bir sonunun olmadığı gibi, insanlık tarihi boyunca düşünce tarihi de devam etmektedir.

Her düşünce biçimi felsefik bir düşünce kapsamına mı girer? Her sorulan soru felsefik bir soru mudur? Afşar Timuçin de felsefe ile ilgili benzer soruları sormuştur: “Her felsefi yönelim her koşulda bir ileri düşünme biçimini mi ortaya koyar?...yüzde yüz böyledir diyebilmek olası değildir (Timuçin, 2016). Felsefe yapabilmenin ana unsuru düşündürmektir fakat felsefe yapmak; bir şey üzerinde mantık çerçevesinde düşünerek belirli kurallara göre analiz ve sentez yaparak çıkarımda bulunmaktır. Bu çıkarımlara ulaşmanın yolu ise eleştirel bir zihinle mümkün olabilmektedir. Topses

(1999)'in de söylediği gibi felsefe yapmak; sistemli düşüncelerin sorgulanması ve temellendirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Felsefe yapabilmek için o insanda içselleştirilmiş bir sorun bulunmalı ve kişi bunun üzerine düşünerek o soruna ilişkin sorular sormalıdır (Taşdelen, 2007). Bu bağlamda düşünüldüğünde aslında felsefe hayatın her anında insanların karşısına çıkmaktadır. Felsefi eğilim daha çok düşünmenin kuralları ile objektif bir dünya görüşü oluşturabilmenin bilişsel nitelikleri üzerinde durmaktadır (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006). Felsefe yalnızca filozofların görüşlerini öğrenmek demek değildir. Bir insanın “düşünmeyi” öğrendiğinde kendi dünya görüşünü oluşturması felsefenin en uç noktasıdır. Buradaki “düşünme”nin karşılığı “eleştirel düşünme”dir.

Gelişen ve dönüşen dünyada eğitimin hedefleri arasında çocuklara 21. yüzyıl becerilerini kazandırmak vardır (Hamarat, 2019). 21. yüzyıl becerileri demek aslında; “Endüstri 4.0’ın dünyasına çocuklarımızı hazırlarken onları ne tür becerilerle donatmalıyız?” sorusunun cevabını vermektedir (Singh, 1991). Eleştirel ve yaratıcı düşünme, problem çözme, iletişim, iş birliği, bilgi ve teknoloji okuryazarlığı, esneklik ve uyum sağlayabilme, küresel yetkinlikler ve finansal okuryazarlık temel 21. yüzyıl becerileri olarak görülmektedir (Yalçın, 2018). 21. yüzyıl becerileri içinde eleştirel düşünme, yaratıcılık, işbirlikli öğrenme ve problem çözme öne çıkmaktadır (Murat, 2018).

Türkiye’de eğitim sistemine bakıldığında öğrencilere hala istenen seviyede 21. yüzyıl becerileri kazandırılmamaktadır. Öğrenciler bir üst kademeye geçerken girdikleri sınavlarda karşılıklarına, eleştirel düşünüp problem çözecekleri sorular yerine ezbere dayalı nitelikteki sorular gelmektedir. Ezberci sistem, 21. yüzyıl becerileri ile donatılmak istenen öğrenci profilinin tam aksi bir öğrenci profili çizmektedir. Ezberci sistem tek bir doğrunun varlığına inanır ve bu doğru değişmez; böylelikle bu eğitimi alan öğrencilerden yaratıcı olmaları ve eleştirel düşünceleri beklenemez (Titiz, 1996).

Eleştirel düşünme kavramı; bireyin ne düşündüğünden ziyade nasıl düşündüğünün araştırılması ile ortaya çıkmıştır (Bayrak, 2014). Eğitim sistemi içinde eleştirel düşünmenin öğrenciye kazandırılmasının yolu felsefeye uzanmaktadır. Felsefe eğitiminin bir diğer adı eleştirel düşünme eğitimidir (Şahin ve Tunca, 2015). Çayır (2015a)’ın doktora tezinde bahsettiği gibi felsefe eğitiminin içeriğinde sorgulamayı, analitik, eleştirel ve derinlemesine düşünmeyi sağlayan nitelikler mevcuttur. Felsefe eğitimi; soyut düşünce sistemini araştırarak ve sorgulayarak

“düşüncenin” her alanda kullanılmasını sağlamaktadır. Düşünce sistemi arasında doğru ilişkiler kurulmaması yapılandırmacı eğitim anlayışına ters düşmektedir. Felsefe dersleri kişinin kendini doğru bir biçimde ifade etmesine ve nesnel bir dünya görüşü oluşturmasını sağlamaya yöneliktir. Ancak eğitim sistemi, felsefe derslerinin önemini azaltmış ve felsefeyi öğrencilerin gözünde önemsiz bir ders haline getirerek değişen sınav sistemleri içinde kaybolmasına izin vermiştir. Felsefeyi öğrenemeyen bir toplum, araştırmada yetersiz kalacağı gibi sorgulama yeteneğini de geliştiremez. Felsefe öğretimindeki yetersizlikler; eleştirmeyen, sorgulamayan, düşünmeyen ve dogmatik düşüncelere inanan kişileri ortaya çıkarmıştır (Akdağ, 2002). Eğitimin her alanında aslında felsefe vardır. Mesela; okul eğitiminin hedef ve yöntemlerine bakılacak olursa okul eğitimi felsefenin vereceği geniş bakış açısına sahip olmazsa şimdikinden ileriye gidemez (Dewey, 2012).

Kişiyi eleştirel düşünmeyi öğretebilecek en iyi yollardan biri felsefedir. Türk Eğitim Sistemi içerisinde 10. Sınıfta 2 saat ve 11. sınıfta 2 saat (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018) olmak üzere verilen felsefe dersinin eleştirel düşünmeyi bu süre zarfında desteklemesi zordur. Çocuğun eleştirel düşünme bakış açısını kazanmasının yolu; çocuğa felsefe dersini küçük yaşlardan itibaren vermek ile mümkün olabilir. 1970’li yıllarda Amerikalı filozof Matthews Lipman ve Ann Sharp bu amaç doğrultusunda Philosophy for children- P4C olarak adlandırdıkları “Çocuklar İçin Felsefe” programlarını geliştirmişlerdir. Lipman (2003) P4C programını, çocukların düşünme kapasitelerini arttırmayı kolaylaştırmak için okullarda kullanılan bir pedagoji olarak tanımlar. P4C temelde, çocuklara neyi düşüneceklerini değil nasıl düşüneceklerini öğretmeye çalışarak düşünme eğitimi vermeyi amaçlamaktadır (Gür, 2011).

Günümüzde Türkiye’de de P4C çalışmaları “eğiticinin eğitimi” sertifika programları ile artmaktadır. Bu programların hedefi temelde; eğiticiyi bilgi veren olmaktan çıkartıp eğiticinin çocukları düşünmeye, konuşmaya ve sorgulamaya teşvik edici bir kişi haline gelmesini sağlamaktır (Kadıköyatölye, t. y.). P4C kitapları tarandığında eğitimcilerin derslerinde kullanabilecekleri az sayıda Türkçe kaynak ile karşılaşmaktadır. Bu kaynaklar aşağıda belirtilmiştir:

- i. Çocuklar İçin Felsefe 40 Eğlenceli Soru- David A. White, ODTÜ Yayınları
- ii. Çocuklar İçin Felsefe- Özlem Yarkın, Öteki Yayınevi
- iii. Filozof Çocuk- Nuran Direk, Pan Yayıncılık

- iv. Felsefe Dedektifi Serisi- Kurtul Gülenç, Mandolin Yayınları
- v. Küçük Filozoflar Seti- Kolektif, Metis Yayıncılık
- vi. Pikola ile Felsefe Öğreniyorum- Michel Piquemal / Thomas Baas, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık
- vii. Filozof Çocuk Serisi- Oscar Brenifier, Tudem Yayınları
- viii. Çıtır Çıtır Felsefe Seti- Brigitte Labbe, Günışığı Kitaplığı

Bu bölümün geri kalanında araştırmanın problem durumu, amacı, araştırma soruları ve önemi anlatılarak araştırmada kullanılan kavramların tanımları verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Akarsu (1998) felsefeyi şöyle tanımlamaktadır: “Bilimsel bilginin ilkeleri, varsayımları ve yöntemleri üzerine eleştirel düşünme”. Toku (2007)’ya göre felsefe; “Nihai noktada beşeri bir bilgi olup, kaynak itibarıyla insan aklının ve insan tecrübesinin bir ürünüdür.” Cevizci (2010)’ye göre felsefi düşünce; eleştirmeye, sorgulamaya ve araştırmaya dayalı olduğu için aynı zamanda eleştirel bir düşüncedir. Uluğ Nutku’ya göre ise felsefe karşıt bir kültürdür; yani felsefe bilinenin eleştirisini yaparak onun yerine düşünmeyi koyan şeydir (Veysal, 2009).

Yukarıdaki söylemlere bakıldığında felsefe ve eleştirel düşünme arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Felsefeyi tanımlarken, felsefe yapabilmenin ön koşulunun insan aklının eleştirel düşünme kısmına dayandığını söylemek gerekir. Felsefi bir düşünceyi temellendirmenin gerekliliği o düşünceyi aklın süzgecinden geçirerek ona eleştirel bakabilme becerisinde saklıdır. Bu sayede insan, yansız bir dünya görüşü oluşturabilir. Eleştirel düşünme felsefe kapsamında ele alınmalıdır çünkü felsefe, düşünmenin kuralları ve insan düşüncesi ile yansız bir dünya görüşü oluşturmaya çalışır (Akınoğlu, 2001).

Çağdaş dünyadaki hızlı değişim bireylerin düşünme becerilerini geliştirmesini zorunluluk haline getirmiştir (Akınoğlu, 2001). Teknolojinin ilerlemesi ile gelişen yeni bilgi toplumu karşılaştığı bilgileri ayrıştırabilen, bilgiye körü körüne inanmayıp onu sorgulayabilen ve kendi kendine karar alabilen bireyler talep etmektedir (Eğmir ve Ocak, 2016). Bunları yapabilen bireylerin ortak özelliklerinden biri ise eleştirel düşünür olmalarıdır. Eleştirel düşünme kişiye; olayları sorgulamadan kabul etmeme, kendini tanıma ve neler yapabileceğini bilme, olaylara çok yönlü bakabilme, günlük

yaşamda karşılaştığı olayları farklı yönlerden çözümleyebilme, başkalarının görüşlerini dikkate alma, olayların nedenlerine ilişkin bilgiler toplayabilme ve bunları sınavabilme, tartışmalarda görüşünü destekleyecek kanıtları sunabilme gibi özellikler kazandırır (Bökeoğlu ve Yılmaz, 2005). Felsefe ile eleştirel düşünmenin kesiştiği iki önemli nokta; dogmalara inanmamak ve düşünceyi temellendirecek kanıtlar göstermektir. Felsefenin amaçlarından biri; dogmaları ortadan kaldırarak bakış açısını ortaya çıkarmaktır (Sönmez, 2011). Eleştirel düşünmede yukarıda belirtildiği gibi; sorgulamadan kabul etmeme durumu vardır. Bir şey hakkında düşünüp ona eleştirel yaklaşmak demek dogmaları kabul etmemek ve o şeyi sorgulamak demektir. Körü körüne inanılan bir düşüncenin içinde eleştirel bir akıldan söz etmek mümkün olmayacaktır. Düşünceyi temellendirmek için kanıt gösterme durumunda ise; Thales'in evrenin ana maddesi sudur derken doğa gözlemlerinden yararlanması, canlıların susuz yaşayamaması, canlıların doğumu esnasında önce ana rahminden suyun geliyor olması bir kanıt gösterme örneğidir (Kranz, 1994). Eleştirel düşünmede de felsefede olduğu gibi bilgiye ulaşmak için düşünceleri temellendirerek kanıt göstermek gerekir.

Eleştirel düşünme, 21. yüzyıl becerileri içerisinde sayılmaktadır. Günümüz eğitim sisteminin hedeflerinden biri öğrencilere 21. yüzyıl becerilerini kazandırmaktır. Bu bağlamda Türk Eğitim Sistemi içerisinde, Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı tarafından 21. yüzyıl öğretmen profili ve müfredat ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (Hamarat, 2019). Öğretmen profili, öğrenciye becerileri kazandırmaya yönelik yenilikçi fikirlere açık hale getirilmeye çalışılmıştır. Bunun için de müfredatta değişikliğe gidilerek her bir unsurun birbirini desteklemesine yönelik bir dönüşüm içine girilmiştir.

Eleştirel düşünmeyi öğretmenin yolu felsefe dersinden geçerken bu konuda yapılan çalışmalar bu dönüşüm içerisinde yetersiz kalmıştır. İlköğretimde düşünme eğitimi dersi; ortaöğretimde felsefe dersi öğrenciye sorgulama ve eleştirel düşünme noktasında yardımcı olmaktadır. Fakat müfredatta seçmeli olarak yer alan düşünme eğitimi dersi devlet okullarında yok denecek kadar azdır (Çotuksöken ve Tepe, 2013). Eğitim sistemi içerisinde eleştirel düşünmeyi geliştirebilecek pek çok ders mevcuttur. Örneğin; matematik dersinde de öğrencinin bir problemi çözmeye yönelik eleştirel bakış açısına sahip olması beklenir. Fakat matematik dersi içerisinde bu beceriyi geliştirici etkinlikler genellikle yer alamaz. Çünkü öğretmenin yetiştirmesi gereken bir

müfredat vardır ve eğitim süresi sınırlıdır. Okul saatleri içerisinde öğretmenlerin derslerinde eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapması zordur. Uzmanlara göre bu durumun sebepleri arasında eğitim sisteminin ezber dayalı olması ve başarılı olmanın kriterinin yüksek not almak olması sayılmaktadır (Özdemir, 2005). Öğrencilerin küçük yaşlarda eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılması gündelik hayatları için de önemlidir. Bu, kişinin hayatının her kademesinde kullanabileceği bir beceri geliştirmiş olduğu anlamına gelir. Öğrenci okul hayatında akademik yönden bu beceriyi kullandığında farklı başarılar elde edebilir ya da yetişkin olduğunda iş yaşamında bu beceri sayesinde risk alabilir. Eleştirel düşünen bir kişi dogmaları sorgulayarak kendi hayat görüşünü oluşturabilir (Schafersman, 1991). Bu da kişinin yaşamının her alanında bu beceri sayesinde aklını doğru kullanarak doğru kararlar almasına yardımcı olur.

Küçük yaşlarda eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yarayan en önemli eğitimlerden biri P4C'dir. Çünkü felsefe doğrudan eleştirel düşünme ile bağlantılıdır. Çocuğa felsefe eğitimi vermek yetişkinleri bu yönde eğitmekten çok daha kolaydır. Çünkü çocuklar “merak” duyguları ile birlikte filozof özellikleri gösterirler. Felsefeye giriş kitaplarına bakıldığında felsefenin merak duygusundan doğmuş olduğu görülür (Gökberk, 2005). Nasıl ki filozof evren hakkında soru sorarak evreni anlamlandırmaya çalışıyorsa çocuk da aynı merak duygusu ve anlamlandırma çabası ile her şey hakkında soru sorar. Çocukların ilerleyen zamanlarda daha eleştirel ve etkin düşünebilen kişilere dönüşümleri sadece doğalarında bulunan merak ve keşfetme arzusunun felsefe ile bütünleşmesine bağlıdır (Lipman, 2003). Felsefeyle ilgilenmek ve felsefeci olabilmek için ilk gerekli olan şey, merak ve hayret etme yeteneğidir (Karasu, 2018). Bu yetenek de çocuklarda doğaları gereği genellikle var olabilen bir yetenektir.

Jaspers (2001) “Felsefe Nedir?” kitabında çocukların sorularının felsefe yapmak için olağanüstü olduğundan bahseder. Felsefi düşüncenin bir dayanağı olması gerekir ve çocukların sorduğu sorular genellikle felsefi derinliğe sahip olan sorulardır. Çocuk bunu bilmeden, doğası gereği yapar. Jaspers (2001: 55) şöyle bir örnek vermektedir: Bir çocuk şu olaya şaşırıyor: “Ben kendimi bir başkası olarak düşünmeye çalışıyorum, sonra bakıyorum ki hep neysem oyum.” Bu çocuk tüm kesinliğin kaynağına değiniyor, bu kendi benliğinin bilincinde oluş bilincidir. O, ben olmanın bilmececi karşısında şaşkınlık duyuyor. Bu durumu başka kimse kavrayamaz. Çocuk soru soran bir kimse olarak bu varlık sınırı önünde duruyor.

Çayır (2015a) P4C ile ilgili araştırmasında, felsefe eğitiminin içeriğinin sorgulamayı, analitik, eleştirel ve derinlemesine düşünmeyi sağlayan yani tam anlamıyla felsefe yapmayı içeren bir eğitim olduğundan söz eder. Lipman'a göre eleştirel düşünmenin üç koşulu olan; kriterlere yaslanmak, kendini doğuruyor olmak ve bağlama duyarlı olmak yalnızca felsefe ile sağlanmaktadır (Boyacı, Karadağ ve Gülenç, 2018). Bu nedenle Lipman, çocukların eleştirel düşünme kapasitelerini arttırmanın en iyi yolunun P4C olduğunu düşünmüş böylelikle 1960'lı yıllarda P4C'yi geliştirmeye başlamıştır (Boyacı ve diğerleri, 2018). Felsefe eğitimi çocuklara, bir konuya eleştirel yaklaşmayı, sorgulayan ve düşünen bireyler olmayı öğretir. Bu özellikler 21.yüzyıl özellikleridir. Eğer çocuklara felsefe eğitimi verilirse aynı zamanda onlar 21.yüzyıl özelliklerine sahip bireyler olarak da yetişmiş olurlar.

Türkiye'de P4C eğitime bakıldığında sabit bir müfredata ya da materyale rastlanmamaktadır. P4C atölyeleri araştırıldığında genellikle eğitimcilerin belirli bir tema üzerinden çocukları felsefe yaptırmaya teşvik ettikleri görülmektedir (uretimhane.com, 2019). Bu bir bakıma özgürlük gibi görünse de derin bir felsefi bilgiye sahip olmayı gerektirir. Fakat P4C eğitimcinin eğitimini alıp sahada çalışmaya başlayan her eğitici felsefe eğitimi almış değildir. P4C eğitiminde daha çok "P4C teknik açılarından nasıl uygulanmalıdır?" anlatılmaktadır. P4C eğitimi veren bir eğitici teknik açıdan güçlü olsa bile hazırladığı içeriğin de felsefe ile uyumlu olması önemlidir. Katılımcılar P4C eğitimcinin eğitimi program içeriğinde genellikle şu kazanımları elde ederler: P4C oturumunu kolaylaştırıcı olarak yönetmenin teknik ve stratejilerini öğrenirler, P4C'yi uygulama becerisi elde ederler, içerik ve planlara sahip olurlar, tasarım yapma becerisi kazanırlar, ölçme ve değerlendirme araçlarını öğrenirler, felsefenin temel sorunu ile tanışırlar, soruşturan topluluk modelini öğrenirler, eğlenceli bir öğrenme ortamı yaratmayı öğrenirler, çocuk edebiyatını P4C'ye göre kullanmayı öğrenirler, farklı yaş grupları ile çalışmanın pedagojik ve felsefi temellerini öğrenirler (Kadıköyatölye, t. y.).

Yukarıdaki programın içeriğine bakıldığında felsefe eğitimi almamış bir eğitici için verilen felsefi temeller ders materyali ve içerik oluşturmak için yeterli olmayabilir. P4C içerikleri oluşturulurken genellikle çocuk edebiyatından yararlanılmıştır (Tiyatromedresesi, t. y.). P4C ile ilgili yazılmış kitaplar incelendiğinde öncelikle çocuk edebiyatı ile ilgili kitaplar göze çarpmaktadır (Nuran Direk'in "Küçük Prens Üzerine Düşünmek" kitabı). Son dönemde ise P4C kitaplarının içeriğinde, filozofları

barındırarak felsefe tarihini hikayeleştiren ve bir kahraman eşliğinde çocukları felsefe yapmayı teşvik eden kitaplara rastlanmaktadır (Örneğin; Özlem Yarkın'ın “Çocuklar İçin Felsefe” kitabı). Türkiye’de P4C eğiticinin eğitimi programları ve çocuk atölyeleri yaygınlaşmış; bununla birlikte bu derslerde kullanılabilir kaynakların sayısı geçmiş yıllara göre artış göstermiş fakat hala yeterli sayıya ulaşmamıştır. Alan yazın incelendiğinde kullanılan kaynakların içeriğine ilişkin yapılmış bilimsel araştırmalara rastlanmamaktadır. P4C çocuğun düşünme becerilerini geliştirmeyi hedeflerken bu hedef için kullanılabilir kaynakların hedefe ne kadar hizmet ettiği merak konusudur. Bu derslerde kullanılabilir kaynakların sayısını artırarak içeriğini düşünme becerilerini geliştirecek şekilde zenginleştirmek gerekmektedir. P4C'nin en önemli kazanımları; çocuğu felsefe ile tanıştırmak çocuğun eleştirel düşünme becerisini, sorgulama düzeyini ve yaratıcılığını arttırmaktır. Oluşturulan kaynakların da bu becerilere uygun şekilde düzenlenmesi gerekir. Bundan yola çıkarak yapılan araştırmanın ana problemi; P4C materyali olarak kullanılan ve hedefi eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek olan “Çıtır Çıtır Felsefe” serisi kitaplarının eleştirel düşünme becerilerini içerip içermediğini, içeriyorsa ne derece içerdiğini incelemektir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Çocukların erken yaşta felsefe ile tanışmaları, onların eleştirel düşünebilen birer birey olmaları yolundaki ilk önemli adımdır. Türkiye’deki yayınevlerinin çocuklar için yayımladıkları felsefe kitapları P4C alanına büyük bir katkı sağlamakla birlikte yayımlanan kitapların bilimsel incelemeleri henüz yeterince yapılmamıştır (Çotuksöken ve Tepe, 2013).

Yapılan araştırmanın temel amacı; çocuklar için yazılmış felsefe kitap serilerinden biri olan Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinin bilimsel incelemesini yaparak alan yazına bu noktada katkı sağlayabilmektir. Araştırmanın alt amacı; felsefe ve eleştirel düşünme arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak, P4C kitaplarında yer verilen eleştirel düşünme becerilerini incelemektir.

1.3. Araştırma Soruları

1. Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisi içerisinde seçilen 6 adet kitapta eleştirel düşünme becerilerinden yararlanılmış mıdır?
2. Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinde incelenen 6 kitap hangi eleştirel düşünme becerilerini içermektedir?
3. Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinde incelenen 6 kitaptaki eleştirel düşünme becerilerinin dağılımı nasıldır?
4. Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinde incelenen 6 kitaptan en çok basıma ulaşan 3 kitap ile en az basımı olan 3 kitapta kullanılan eleştirel düşünme becerilerinin dağılımı nasıldır?

1.4. Çalışmanın Önemi

Araştırmanın P4C çalışmalarına, felsefe alan yazınına ve yazılacak kitaplara olumlu katkılar sağlaması umulmaktadır.

UNESCO (2007)'nin yayınladığı rapora göre dünyada pek çok ülkede P4C eğitime yönelik farklı çalışmalar yapılmaktadır. Fakat Türkiye’de bu çalışmalar bazı gönüllülerin çabaları ile sınırlıdır (Çayır ve Akkoyunlu, 2015b). Alan yazın incelendiğinde Türkiye’de felsefe eğitimi ile ilgili çalışmalara çok rastlanmamakla beraber P4C konusunda yapılan bilimsel araştırmalar felsefe araştırmalarından sayıca çok daha azdır. Bu araştırmada kullanılan kitaplara yönelik betimsel analizlere ise hiç rastlanmamaktadır.

Araştırmanın bir diğer önemli boyutu ise; felsefe ve eleştirel düşünme birbirleri ile ilişkilendirildiği halde bu konuda yapılan araştırmaların da yeterli olmamasıdır. Tez merkezinin sitesi incelendiğinde 1999 yılından 2019 yılına kadar geçen 20 yıllık süreçte başlığında “Eleştirel Düşünme” yazan 372 adet tezden yalnızca 2 tanesi felsefe eğitimi ile ilgilidir (Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı [YÖK], t. y.).

Yukarıda belirtilen nedenler düşünüldüğünde eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi ve felsefe ile bağdaştırılması açısından ve P4C kitaplarının eleştirel düşünme becerilerini desteklemesi açısından yapılan bu çalışmanın alan yazına katkı sağlayacak olması önemlidir.

1.5. Tanımlar

Felsefe: Philosophia <philia = sevgi, sophia= bilgi, bilgelik: Bilgelik sevgisi / Var olanların varlığı, anlamı ve nedeni üzerine sorularla ortaya çıkmış, önceleri dinin ve söylencelerin yanıtladığı bu sorular, eleştirel bir düşüncenin ve gözlemin konusu yapılınc felsefe doğmuştur (Platon'a göre felsefe, doğruya varmak, var olanı bilmek için düşüncenin yöntemli bir çalışmasıdır; Aristoteles'e göre, var olanın ilk temellerini ve ilkelerini araştıran bilimdir (Akarsu, 1998).

Düşünme: Bir amaca ulaşmaya rehberlik etmek, bir soruya cevap vermek ya da bir problemi çözmek amaçlandığında, yeni ve farklı bir biçime bilginin düzenlenişini transfer etmektir (Çubukçu, 2004).

Düşünme Eğitimi: Bireyi donanımlı kılacak eleştirel, yaratıcı ve analitik düşünme niteliklerini geliştirerek; yaşam boyu ihtiyaç duyulan temel becerilerin kazandırılmasında ona öncülük edecek ve ortak yaşama katkıda bulunacak bir perspektif sağlamaktır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2015). Düşünme eğitimi dersi Türkiye'de P4C dersi yerine geçmektedir (Çotuksöken ve Tepe, 2013).

P4C: Akıl yürütme ve yargılama yeterliliğine sahip öğrenci yetiştirme amacı için eğitime uygulanan felsefe (Lipman, 2010; akt. Karasu, 2018).

Eleştirel Düşünme: Düşünmeyi daha iyi hale getirmeyi düşünürken düşünme hakkında düşünme sanatıdır (Paul ve Elder, 2016). Herhangi bir konu, içerik ya da problem hakkında düşünürün düşünmesinin kalitesini becerikli bir şekilde analiz ederek, değerlendirerek ve yeniden düzenleyerek geliştirdiği düşünme biçimidir (Paul ve Elder, 2016).

Sokratik Sorgulama: Sokrates'in önceden düzenlenmiş birtakım sorularla karşısındakinin zihninde saklı bulunan doğruları açığa çıkarma ve ona gerçeği buldurma temeline dayanan bir öğretim tekniğidir (Demirel, 2012).

Bölüm 2

Alan Yazın Taraması

Araştırmanın bu bölümünde felsefe ve düşünme ilişkisinin kilit noktaları açıklanarak alan yazında geçen eleştirel düşünme tanımları ve becerileri incelenmiştir. Eğitim alanında eleştirel düşünmenin durduğu noktalardan bahsedilerek Türkiye’de ve dünyada kullanılan P4C ve eleştirel düşünme programları ve materyalleri tanıtılmıştır. Son olarak alan yazındaki ilgili araştırmalardan söz edilmiştir.

2.1. Felsefe ve Düşünme

Felsefe, dünyanın pek çok ülkesinde M.Ö. 6. yüzyıl ile 5. yüzyıl arasında kalan bir tarihte başlamıştır (Cevizci, 2012). Bugün bilinen anlamında felsefeyi ilk ortaya koyanlar ve yaranlar Antik Yunanlı’lar olduğu için felsefe tarihinin Antik Yunan’dan başladığı kabul edilir (Gökberk, 2005). Antik Yunan’ın felsefe tarihindeki önemi felsefenin “merak” duygusu ile başladığını kabul etmiş olmalarından ileri gelmektedir.

Felsefe tarihçilerinin fikir birliğine vardığı felsefenin başlangıcı sorunsalında Aristoteles’in Metafizik adlı eseri kaynak gösterilir (Çötök, 2007). Aristoteles (1996) “Metafizik” kitabında bilge kişinin özelliklerini sıralar ve bilgenin varlığın ilk nedenleri ve ilkelerini anladığını söyler. Buradan hareketle felsefe tarihçileri, Aristoteles’in Thales ve arkhe problemine atıf yaptığı konusunda hemfikirlerdir.

İlk kez Antik Yunan düşünürleri evren hakkında düşünüp soru sormaya başlamışlardır. Evrenin oluşumu üzerine düşünen filozoflar tabiatı gözlemleyerek “Evrenin ana maddesi yani arkhesi nedir?” sorusuna yanıt bulmaya çalışmışlardır. Arkhe, Grekçe’de “başlangıç, hareket noktası, ilke, nihai ana madde” demektir (Peters, 2004). Antik Yunan filozofları evrenin başlangıcındaki nihai, değişmeyen ana maddeyi bulmaya çalışmışlardır. Bu düşünce üzerinde pek çok fikir ortaya atılmıştır: Arkhe; Thales için su, Anaksimenes için hava, Herakleitos için ateş, Demokritos için atomdur yani hepsinin ortak özelliği maddi ve somut, doğada gözlemlenebilen şeyler olmalarıdır (Ögcem, 2016). Arkhe problemini maddi ve somut şeyler üzerinden

açıklamaya çalışan filozoflar aslında dönemin düşünce kalıpları dışına çıkarak eleştirel düşünmeye başlamışlardır. Dinsel dogmalar ve kültürel kalıplar bir yana bırakılarak doğa gözlemlenmiş ve arkhe bulunmaya çalışılmıştır. Filozofların arkheyi ararken ortaya koydukları akıl yürütme soyut düşünmeyi gerektiren türdendir (Baykent, 2018). Buradan hareketle felsefe yapmaya başlamanın temelinde düşüncenin belli kalıplarından çıkılarak eleştirel bir akıl yürütmeye doğru gidilmesi gerekliliği savunulabilir.

Felsefe üzerinde alan yazın incelendiğinde hemfikir olunan tek nokta felsefenin düşünme etkinliği olduğudur (Şahin ve Tunca, 2015). TDK'ya göre filozof; felsefe ile uğraşan ve felsefenin gelişmesine katkı sağlayan kişi, düşünürdür (TDK, t. y.). Bu tanımdan hareketle felsefenin kapsamında düşünmenin önemini yadsınamaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Felsefe yapan kişi -kelime anlamı incelendiğinde- düşünme eylemi içinde olan kişidir. Felsefe ve düşünme ilişkisi, birbirinden ayrılmaz bir biçimde felsefi eylemin içinde varlıklarını sürdürmektedirler.

Düşünce ve dil, insana insan varlığını atfeden özelliklerin başında gelmektedir. İnsanı dünyaya açan düşünce ve dil olmuştur (Hançerlioğlu, 2007). İnsanın kendini ifade edebilmesi, düşünmesi ve düşüncesini dile aktarma yolu ile mümkün olmaktadır. İnsanı diğer canlılardan ayıran en büyük özelliği düşünme ve dil yetisi olmuştur. İnsanlığın doğuşundan itibaren düşünce her zaman var olmuştur. İlkçağlara bakıldığında insanlığın gelişimi düşünme sayesinde mümkün olabilmektedir. İnsanların ateşi bulması, yerleşik hayata geçmesi, yazıyı bulması düşünceden ve ihtiyaçtan doğmuştur. Bu sayede uygarlıklar doğmuştur. Timuçin (2010: 14) "Düşünce Tarihi" kitabında felsefenin uygarlığın özü olduğundan bahsetmektedir.

...felsefe düşünsel ve eylemsel yaşamımızın dayanağıdır. Felsefe bizi bütün bir insanlığa bağlarken sürü bilincinden uzaklaştırır, bize kendimiz gibi ya da kendimiz olarak düşünme olanaklarını sağlar. Uygar insan yaşamında her şey felsefede doğrulanır, felsefi bakış açılarında açıklık kazanır. Felsefe uygar insanın son danışma ya da tartışma yeridir. Bu tartışma her zaman özgür bir tartışma olacaktır.

Yukarıdaki parçada anlatıldığı üzere felsefe bütün bir evreni, insanlığı anlamaya yardımcı olarak düşünsel anlamda insanın kendi bakış açısını ve düşüncelerini oluşturmasına yardımcı olmaktadır. Kişi; felsefe ve düşünme aracılığı ile tüm yaşamı anlamlandırabilir ve buradan yola çıkarak kendi yaşantısını oluşturabilmektedir.

Filozoflar bilginin varoluşundan tutun da insanın varoluşuna kadar pek çok konu üzerine düşünmüşlerdir. Bu yüzden felsefe tarihine düşünme tarihi de denmektedir. Düşünme tarihine bakıldığında çoğu filozofun düşünme üzerine düşünmüş oldukları görülmektedir. Platon'a göre düşünme; insanın içinden kendisiyle yaptığı konuşma (Mengüşoğlu, 2006), Aristotelese'e göre ise objelerin zihindeki yansımasıdır (Gül ve Soysal, 2009).

Antik Yunan filozoflarının düşünme üzerine düşünceleri Sokrates'ten ileri gelmektedir. Onlara göre yaşamdaki şeyler insanlara göründüklerinden daha farklıdır ve yalnızca düşünme becerilerine sahip olan insanlar bu görünüşlerin ardındaki gerçek bilgilere ulaşabilirler (Çakır, 2013). Bu düşünceyi sistematik hale getirmeyi başaran ilk filozof Platon olmuştur. Platon İdealar Kuramı'ndan yola çıkarak insanların ideanın bilgisini düşünce sayesinde hatırladıklarını savunmuştur (Cevizci, 2012).

Mantık kısaca; düşünce bilimi demektir (Kıvılcımlı, 2015). Felsefe ise özünde düşünce ile ilgilidir. Bu noktada mantık ve felsefenin düşüncede kesiştiği söylenebilir. İnsan; yaşamını idame ettirmek, başarılı olmak, kararlar almak ve yaşadığı dünyadaki gelişimlere ayak uydurmak için düşünmek zorundadır. Düşünce, her an insan ile birlikte fakat insandan bağımsız olarak da varlığını koruyabilen soyut bir kavramdır ve felsefe ile ortaya çıkar.

Eleştirel düşünme; mantıklılık, kuşkuculuk, tutarlılık gibi ölçütlere göre mantıklı sonuçlara ve yargılara ulaşmayı amaçlamaktadır (Gündoğdu, 2009). Mantık ve eleştirel düşünme ilişkisine bakıldığında; mantık insana pratik anlamda eleştirel düşünme, tartışma ve sorular sorarak bilgileri analiz etmeyi sağlar (Can, Altunya ve Can, 2019).

Düşünmenin temelinde varolan mantık, Antik Yunan'da Aristoteles ile birlikte sistemli bir hale gelmiştir. Onun mantığı, tümdengelimlidir. Doğru bir akıl yürütme için yapılması gerekenler sırasıyla; kavram oluşturma, önermeleri kurma ardından da bu önermelerden çıkarımları elde etmektir. Felsefe tarihinde bu akıl yürütmeye verilen en klasik örnek aşağıda belirtilmiştir:

1. Önerme: Bütün insanlar ölümlüdür.
2. Önerme: Sokrates bir insandır.

Çıkarım: O halde Sokrates ölümlüdür.

Aristoteles, mantığı üç akıl ilkesine dayandırır: Özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin olanaksızlığı.

Özdeşlik: Her şey kendisinin özdeşidir, bir şey ne ise odur. Bir önerme doğru ise her zaman doğrudur, hem doğru hem de yanlış olamaz (Yıldırım , 2019).

Çelişmezlik: Bir niteliğin bir şeye hem ait olduğunu hem de ait olmadığını söylemek çelişkiye düşmektir. Doğru düşünme ilkelerinde bu tarz bir çelişkiye yer yoktur. Bir varlıkta iki zıt ve çelişik nitelik aynı anda var olamaz (Kuşlu, 2012/1).

Üçüncü Halin Olanaksızlığı: Bir önerme çelişmezlik kuralına göre doğru veya yanlıştır, üçüncü bir orta durum söz konusu olamaz (Çiçekdağı, 2015).

Aristoteles'e göre evren dört basamaktan meydana gelmiştir ve dördüncü basamağı insanlar oluşturur. İnsan alt basamaklardaki şeylerin bütün özelliklerine sahip olmakla birlikte onlardan ayrılan en güçlü özelliği düşünebilmesidir (Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, t.y.). Düşünce tarihinin başından itibaren görüldüğü üzere düşünme, insanı diğer her şeyden ayıran en önemli özellik olarak tanımlanmıştır.

Yeniçağa gelindiğinde Descartes'ın düşünce ve dil arasında kurduğu bağlantı ön plana çıkmaktadır. Felsefe tarihinde Descartes, modern felsefenin ve epistemolojinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Descartes'e göre düşünce ve dil insanın biyolojik gelişimine bağlı bir olgu olmaktan çok insanın akıllı bir ruh olarak meydana gelmesinin bir ürünüdür (Altınörs, 2010/1). Ona göre de düşünce ve dil diğer canlılarda bulunmaz, bu yetileri insana atfetmektedir.

Descartes "Aklın İdaresi İçin Kurallar" adlı eserinde bilginin apaçık bir düşünme eylemi olduğunu vurgulamakla birlikte düşünme yetisini görü olarak adlandırdığı eyleme bağlamaktadır (Çıvgın, 2013/1). Descartes, felsefesine metafiziksel bir şüphe ile başlayarak her şeyin varlığından şüphe duydu. Ve sonunda ortada şüphe duyan birinin varolduğu çıkarımında bulundu ve o meşhur "Düşünüyorum, öyleyse varım!" önermesi "İlk Felsefe Üzerine Düşünceler" adlı eserinde ortaya çıktı. Descartes'a göre düşünmek kuşku duymaktır, öznesiz yani insandan bağımsız bir düşünce var olamaz ve bilgi denilen kavram düşünme ile eş anlamlıdır (Altuner, 2011).

2.2. Eleştirel Düşünmenin Tanımları ve Tarihçesi

TDK'ya göre eleştiri kelimesi felsefi anlamda, bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama ve yargılama; isim anlamında, bir konuyu, eseri, kişiyi doğru ve yanlış yönlerini göstermek amacıyla inceleme; edebiyat anlamında da bir

sanat eserini her yönüyle değerlendirmek için yazılan bir yazı türü demektir (TDK, t. y.). Eleştiri, Yunanca “critic” sözcüğünden gelmektedir ve zamanla farklı dillerde yargılama sanatı anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Şenşekerci ve Bilgin, 2008/1).

Eleştirel düşünme; eğitim, felsefe ve psikoloji gibi bilimlerin inceleme alanına girmiş ve bilim insanlarının üzerinde çokça tartıştığı bir kavram olmuştur. Eleştirel düşünme; M.Ö. 600’lü yıllarda Antik Yunan filozofu olan Sokrates’e kadar uzanmaktadır. Düşünceyi eleştirerek iyileştirmeye çalışan ilk kişi Sokrates olmuştur. Sokrates, eleştirel düşünmeyi sorgulama yöntemi olarak kabul ederek bir düşünceye dogmatik olarak inanmanın yanlış bir şey olduğunu ortaya koymaya çalışmış hatta bu uğurda ölüm cezasına çarptırılmıştır (Şenşekerci ve Bilgin, 2008/1). Sokrates’in çalışmalarının sonucunda eleştirel düşünmenin tekniklerinden biri olarak kabul edilen ve günümüzde de P4C gibi derslerde kullanılan sokratik sorgulama yöntemi doğmuştur. Felsefe tarihinde bu yöntem “Doğurtma Yöntemi” olarak adlandırılmaktadır. Sokrates’e göre insan doğuştan her şeyin bilgisine sahiptir, kimse kimseye bir şey öğretmez ancak kişinin bilgisini sorduğu sorular ile ortaya çıkartabilir (Kantarıcı, 2013). Sokrates’ten geriye hiçbir yazılı kaynak bulunmamasına rağmen Platon’un kitaplarında Sokrates’in insanlar ile girdiği diyaloglarda sokratik sorgulamadan yararlandığı ve düşünceleri eleştirerek alternatif düşünceler ortaya koyduğu görülmektedir. Örneğin; Menon diyalogunda Sokrates, zor bir geometri problemini matematik eğitimi almamış bir köleye, sorduğu sorular yardımı ile çözdürmektedir (Platon, 1982).

Yöntembilim açısından eleştirel düşünmenin ilk adımları Karl Popper’ın “eleştirel akılcılık” kavramı ile ortaya çıkmıştır. Eleştirel akılcılık; felsefi açıdan doğruyu aramayı, bitmeyen bir arayış olarak görerek aklın doğru kullanıldığı zaman bu arayışta ilerleme kaydedeceğini söylemekte ve bu ilerlemenin de yalnızca varsayımları “eleştirme” yoluyla olabileceğini savunmaktadır (Rajabov, 2008). Eleştirel akılcılığın temel hedefi; bir kuram kabul görmüş olsa bile onu sorgulayarak hatalı veya yanlış olabileceğini düşünmek gerektiğini öğretmesidir (Bekalp, t. y.). Bu noktada eleştirel düşünme, eleştirel akılcılık ve felsefe, bir düşüncenin herkes tarafından doğru olarak kabul edilmesinin o düşüncenin hatalı veya yanlış olduğu anlamına gelmediği konusunda hemfikirdirler. Bu hatayı ve yanlış bulmanın yolu ise; o düşüncenin irdelenerek eleştirel bir yol ile tekrar düşünülmesinden geçmektedir.

Eđitim alanında eleřtirel dűřünme çalıřmalarına en bűyűk katkıyı eđitim felsefecisi John Dewey, “derinlemesine dűřünme” kavramı ile yapmıřtır. Dewey’e gűre dűřünme bir farkındalık ise; derinlemesine dűřünme farkındalıđın en űst noktasıdır (Gűndođdu, 2009). Dewey’in tanımlamalarından yola çıkılarak eleřtirel dűřünmenin aktif bir dűřűnce sűreci, dikkatli bir deđerlendirme, kanıtların ve sonuçların farkında olma ve kendi kendini dűzenleme gibi űzelliklere sahip bir sistem olduđu sűylenebilmektedir (Gűndođdu, 2012). Psikoloji alanında ise eleřtirel dűřünme ile ilgili çalıřmalar; bireysel farklılıklar ve problem çözme űzerinde odaklanmıřtır (Gibson, 1995).

Eleřtirel dűřünme ile ilgili alan yazın incelendiđinde, tanımı ile ilgili gűrűř birliđine varılamadıđı gűrűlmektedir. Amerikan Felsefe Derneđi, eleřtirel dűřünmenin tanımı ile ilgili karıřıklıđı ortadan kaldırmak ve eleřtirel dűřünmenin disiplinler arası tanımının yapılabilmesi için yazar ve felsefeci Peter Facione bařkanlıđında bir arařtırma bařlatmıřtır. %52’si felsefe, %22’si eđitim, %20’si sosyal bilimler ve %6’sı fizik bilimleri uzmanı olan toplam 46 kiřinin projeye katılımı ile eleřtirel dűřünme alanında çalıřmalar yapılmıřtır (Demir, 2006). 1990 yılında dernek tarafından yayımlanan Delphi Raporu’na gűre eleřtirel dűřünmenin tanımı; bireyin ne yapacađı veya neye inanacađı ile ilgili karar vermesini deđerlendirmesi yűnűnde bilinçli yargıda bulunması ve kiřinin evrensel ve milli problemler ile bař etmeye çalıřırken aynı zamanda kendi kendini denetleyerek sorgulaması ve mantıđa dayalı bir řekilde problemleri çözerek kararlar almasıdır (Evancho ve Facione, 2000, 1990). Eleřtirel dűřünme bazı bilim insanları tarafından alan yazında beceri olarak, bazıları tarafından ise yetenek veya tutum olarak açıklanmıřtır (Karakuř, 2009). Delphi Raporuna gűre eleřtirel dűřünme 6 adet beceriden oluřmaktadır.

Tablo 1

Delphi Projesi’ne Gűre Eleřtirel Dűřünme Becerileri

Beceriler	Alt Beceriler
Yorumlama	Sınıflama Őnemini Anlama Anlamı özűmleme
Analiz	Fikirleri Gűzden Geçirme İddiaları Ortaya ıkarma İddiaları Analiz Etme
Değerlendirme	İddiaları Değerlendirme

Tablo 1 (devam)

Çıkarımda Bulunma	Kanıtları Değerlendirme Kanıttan Kuşku Duyma Alternatifler Üretme Sonuç Çıkarma
Açıklama	Sonuçları İfade Edebilme Prosedürleri Doğrulama Kanıtları Sunma
Öz-Düzenleme	Kendi Kendini Sorgulama Kendini Düzeltme

Kaynak: (Facione, 1990)

Tablo 1’de görüldüğü üzere, eleştirel düşünmede düşünür, düşünmesinin kalitesini analiz eder ve onu değerlendirerek yeniden düzenler (Duran, 2019). Eleştirel düşünme bu özelliği ile içinde öz-düzenlemeyi ve üstbilişi barındırmaktadır. Öz-düzenleme, kişinin öğrenme sürecinde etkin bir rol oynaması ve bilişlerini, motivasyonlarını ve davranışlarını düzenlemeye çalıştığı yapılandırmacı ve aktif bir süreçtir (Üredi ve Üredi, 2005). Üstbiliş ise, kişinin öğrenmesini takip etmesi ve onu değerlendirerek daha iyi hale getirmeye çalışmasıdır (Semerci ve ışık, 2011). Eleştirel düşünmede kişi düşünmesini daha doğru temellere oturtmak için düşüncenin doğru ve yanlış yönlerini eleştirerek onu daha iyi hale getirmeye çalışmaktadır. Bu eylem içinde olan düşünür, yapılandırmacı bir yaklaşımla bu süreçte aktif bir rol oynamaktadır. Düşünür, düşüncenin doğruluğunu ve yanlışlığını kendi akıl süzgecinden geçirerek bu eylemi kendi kendine gerçekleştirir.

Kazancı (1989)’ya göre kişilerin hayatlarını başarılı ve rahat bir şekilde sürdürebilmeleri için temel ihtiyaçlarını karşılamaları ne kadar önemli ise düşünme becerilerini geliştirmeleri de o kadar önemlidir. Bu önem, kişileri düşünme becerilerini geliştirme yollarını aramaya yönlendirmiş ve böylece bilimsel anlamda da bu konuda araştırmalar yapıp bu alan geliştirilmeye başlanmıştır.

Alan yazında eleştirel düşünme ile ilgili diğer tanımlara bakılacak olursa; Ennis, (2001)’e göre eleştirel düşünme; kişinin inançları ile ilgili karar alırken mantıklı davranması ve derinlemesine düşünmesidir. Eleştirel düşünme, kişinin bir durumla ilgili doğru değerlendirme yapmasını sağlayan bir eğilimdir (Yaralı, 2019). Ennis’e göre eleştirel düşünme süreci becerilerden oluşmaktadır. Bu beceriler aşağıdaki Tablo 2’de yer almaktadır:

Tablo 2

Ennis'e Göre Eleştirel Düşünme Becerileri

Beceriler	Alt Beceriler
Kavrama	Anlama
Yargılama	Usa Vurma
	Sonuca Ulaşma
	Kesinlik
	İlkesellik
	Güvenirlilik
	Sonuca Ulaşma (Tümevarım)
	Problemi Tanımlama
	Varsayımsallık
	Sonucun Doğruluğunu Sınama

Kaynak: (Aybek, 2007)

Johnson (Johnsen, 2000; akt. Erdamar ve Alpan, 2017 Yaz)'a göre eleştirel düşünme örgütlenme, analiz etme ve değerlendirme gibi üst düzey becerileri kapsayan bir düşünme sürecidir.

Watson ve Glaser eleştirel düşünmeyi iki yönüyle, hem beceri hem de tutum olarak açıklamışlardır. Eleştirel düşünmeyi zihinde başlayıp davranışa dönüşene kadar ki süreç olarak görerek bireyin değerleri, tutumları ve inançları çözümleyebilmesi olarak tanımlamaktadırlar (Bayat, 2014). Onlara göre eleştirel düşünme süreci;

- i. Problemi tanımlama
- ii. Çözüm için bilgi toplama ve ayırma
- iii. Varsayımları tanıma
- iv. Problem ile ilgili hipotezleri seçme
- v. Sonuç çıkarma ve çıkarımların geçerliliğini sorgulamayı kapsamaktadır

(Watson ve Glaser, 1964).

Bowell ve Kemp (2018) de Watson ve Glaser'in eleştirel düşünme sürecine benzer bir süreci savunmaktadırlar. Kişi argümanları tanıyarak muhakeme yeteneği ile birlikte tüm olasılıkları gözden geçirir ve hipotezleri seçer, argümanları değerlendirir ve onları yeniden oluşturur. Kişi bu süreci karmaşık bir karar alması gerektiğinde de basit bir karar alması gerektiğinde de takip edebilir.

Paul ve Elder (2016)'a göre eleştirel düşünme; *"kişilerin kendi akıl yürütmelerini değerlendirebilme yeteneğidir."* Kişi bu değerlendirmeyi bazı zihinsel

standartlara göre yapmalıdır. Bu zihinsel standartlar: Netlik, doğruluk, kesinlik, ilgililik, derinlik, düşünce özgürlüğü, mantıklılık, önem ve adilliktir.

Lipman'a göre eleştirel düşünme, neyi yapacağımıza veya neye inanacağımıza dair bir karar vermedir (Günhan ve Başer, 2009). Lipman eleştirel ve sıradan düşünme arasındaki farkı Tablo 3'deki gibi göstermiştir:

Tablo 3

Sıradan Düşünme ve Eleştirel Düşünme Arasındaki Farklar

Sıradan Düşünme	Eleştirel Düşünme
Tahmin Etme	Yordama
Tercih Etme	Değerlendirme
Gruplama	Sınıflama
İnanma	Farz Etme
Sonuç Çıkarma	Mantıksal Çıkarımda Bulunma
Kavramları İlişkilendirme	İlkeleri Kavrama
İlişkileri Belirtme	Diğer İlişkiler Arasında İlişkileri Belirtme
Varsayma	Hipotez Kurma
Kanıt Göstermeden Fikir Sunma	Kanıt Göstererek Fikir Sunma
Ölçüt Olmadan Karar Verme	Ölçüt İle Karar Verme

Kaynak: (Lipman, 1988)

Eleştirel düşünme ile sıradan düşünme arasında sistemsel anlamda bazı farklar vardır. Bu farklar hem eleştirel düşünmenin niteliğinden hem de eleştirel düşünürün özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Eleştirel düşünme sürecinde düşüncenin oluşturulmasında yararlanılan basamaklar normal ve sıradan düşünceler için geçerli değildir. Eleştirel düşünme sıradan düşünmeden farklı olarak üst düzey düşünme becerileri ile yakından ilgilidir.

Paul ve Elder eleştirel düşünme üzerine alan yazına önemli katkılar sağlamışlardır. İlk kez 1970'li yıllarda Perry tarafından kavramsallaştırılan eleştirel düşünme, 1980'li yıllarda Paul ve arkadaşları tarafından modelleştirilmiştir (Güneş, Barış ve Kırbaslar, 2013). Paul ve Elder'a göre eleştirel düşünme; kişinin kendi kendini yönlendirdiği ve düşünmesini daha iyi hale getirdiği bir süreçtir (Paul ve Elder, t. y.) Bu süreçte mantık ön plana çıkmaktadır. Kişi mantık kurarken amacını, sorularını, varsayımlarını ve bakış açılarını belirlemeli ve buna bağlı olarak verilerini toplamalıdır (Polat, 2014). Bu süreç aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

Şekil 1. Eleştirel düşünme süreci (Paul ve Elder, t. y.)

Bloom Taksonomisi bilişsel becerileri basamaklara ayıran bir sınıflamadır. Eleştirel düşünme ile ilgili pek çok çalışmada eleştirel düşünme basamakları, “Bloom Taksonomisi”nde yer alan basamakların kazandırdığı becerilere ve davranışlara göre oluşturulmuştur (Özelçi, 2012). Paul’e göre ise, Bloom taksonomisi becerileri sınıflamada yetersiz ve tek yönlü kalmaktadır (Akınoğlu, 2003). Özellikle son iki basamağın -sentez ve değerlendirme- amaçları farklı düşünme biçimlerini kapsamakta; değerlendirme eleştirel düşünmeyi kapsarken, sentez parçaları özgün bir şekilde bir araya getirmeyi amaçladığı için yaratıcı düşünmeyi kapsamaktadır (Şenşekerci ve Bilgin, 2008/1). Bloom taksonomisini bu yönüyle eleştiren Paul ve arkadaşları eleştirel düşünme becerilerini 3 ana başlık altında 35 farklı boyutta listelemişlerdir.

Tablo 4

Eleştirel Düşünme Becerileri Duyuşsal Stratejiler

Duyuşsal Stratejiler	Açıklamalar
Bağımsız Düşünme	Eleştirel düşünürler rasyonel olarak kabul edemeyecekleri inançları ortadan kaldırmak için eleştirel becerileri ve içgörüyü kullanırlar. Yeni inançlar ortaya koyarken başkalarının inançlarını pasif bir şekilde kabul etmezler.
Ben Merkezilik veya Sosyalbencillik içgörüler geliştirme	Doğuştan gelen benmerkezcilik: İnançlarının çoğunun temelini sorguladığım halde yine de inandığım şeyin doğru olduğunu varsayıyorum. Doğuştan gelen sosyalbencillik (sociocentrism): Ait olduğum toplumun temel inançlarının doğru olup olmadığını sorgulamadığım halde doğru olduklarını varsayıyorum.
Adil Olma	Farklı görüşlere saygı gösterme. Karşıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini düşünebilme.
Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme	Duygu ve düşünce iki farklı şey olarak düşünülmesine rağmen insan duyguları belli bir düzeyde düşünceyi, düşünceler ise belli bir düzeyde

Tablo 4 (devam)

Duyuşsal Stratejiler	Açıklamalar
Entelektüel alçakgönüllülüğü geliştirmek ve yargıyı askıya almak	duyguyu temel alır. Duygular bir duruma karşı verilen tepkilerdir ve o durum farklı anlayıp yorumlandığında duygular da farklılaşabilir.
Entelektüel cesaret geliştirme	Eleştirel düşünürler bilgilerinin sınırlarının farkındalardır. Entelektüel alçakgönüllülük; bildiğinden fazlasını iddia etmemektir.
Entelektüel iyi niyet veya Bütünlük geliştirmek	Önemsiz olmayan görüş, inanç veya bakış açıları ile yüzleşerek duyguları doğru bir şekilde ortaya koyma ihtiyacının bilincinde olmak.
Entelektüel kararlılık geliştirmek	Zihinsel standartlarla uyumlu olma ve düşüncedeki tutarsızlık ve çelişkileri kabul etme. Eleştirel düşünürler analiz edilmiş tecrübelerin ortaya koyduğu bulgulara güçlü bir şekilde inanırlar.
Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek	Eleştirel düşünürler zorluklara rağmen gerçekleri izlemeye devam ederler. Zaman ve emek harcarlar. Eleştirel düşünürler, akılcı standartlar ile uyumlu düşünebilmenin önemini bilirler. Engellere rağmen kendileri için düşünme, görüş oluşturma, sonuçlara ulaşma ve mantıklı düşünme yeteneğini geliştirebilirler.

Kaynak: (Paul, Binker, Martin ve Adamson, 1989)

Tablo 5

Eleştirel Düşünme Becerileri Bilişsel- Mikro ve Makro Beceriler

Bilişsel- MİKRO Beceriler	Açıklamalar
Fikirleri pratikle karşılaştırma	Pratik ile fikirler arasındaki ayrımın farkında olma. Her fikrin pratikte doğru olmayacağını kabul etme.
Düşünme hakkında düşünme; Eleştirel kelimeleri kullanma	Terimler: Sayıltı, vardama, sonuca varma, ölçütler, bakış açısı, görüş, anlamlandırma, kanıtlama, algılama, yanlışlık, çelişki, kanıt, yorumlama, ayırt etme...Düşünmeyi daha iyi ve doğru hale getirmek için düşünme hakkında düşünmektir.
Önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme	Gözlem ve mantıksal ilerlemeler ile anlamlı farklılıkları ve benzerlikleri belirtebilme.
Varsayımları inceleme ve değerlendirme	Eleştirel düşünürler, alternatif varsayımları göz önünde bulundururlar. Yanlış varsayımları da araştırıp reddederler. Diğerlerinin varsayımlarını kolayca kabul etmezler.
Konuyla ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırt etme	Eleştirel düşünürler dikkatlerini konuyla ilgili gerçekler üzerinde toplarlar. Sonuç çıkarma evresinde konuyla ilişkisiz gerçekleri sonuca yansıtımazlar.
Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	Eleştirel düşünürler gözlemlerini sonuçlarından ayırırlar. Düşüncelerinin ilerisini araştırırlar.
Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi	Sonuca ulaşmada elde edilen kanıtlardan yararlanılır. Kanıtlar ve iddia edilen gerçekler irdelenerek değerlendirilmeli ve ona göre kabul görmelidir.
Çelişkileri tanımak	Kendi düşüncelerindeki çelişkileri gidermeye çalışırlar. Başkalarının görüşlerindeki çelişkilerden kuşku duyarlar.
Etkileri ve sonuçları keşfetmek	Bir şeyi kabul etmek için onun etkilerini de kabul etmek gerekir. Eleştirel düşünürler, bir şeyin etkileri ve anlamlarını tanıyabilirler.

Tablo 5 (devam)

Bilişsel- MİKRO Beceriler	Açıklamalar
Genellemeleri sadeleştirmekten kolaylaştırmaktan kaçınma	ve Eleştirel düşünürler yanlış tanımlamalardan kaçınarak çözümleri bulmaya çalışır. Yararlı kolaylaştırıcılar ve yanlış kolaylaştırıcılar arasındaki ayrım eleştirel düşünme için önemlidir. Eleştirel düşünürlerin görüşleri, onları kullanma yeteneklerini ve transfer etme yeteneklerini geliştirir.
Öğrenilenleri transfer etme	Eleştirel düşünürler deneyimlerinin analizini yaparak görüşlerini geliştirmeyi öğrenirler.
Bakış açısı geliştirme	Eleştirel düşünürler gerçekleri yorumlardan, görüşlerden, yargılardan veya kuramlardan kolayca ayırabilirler.
Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	Eleştirel düşünürler tanımla ilişkili örnekler verebilirler.
Sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme	Eleştirel düşünürler bir şeyi değerlendirirken farklı standartları netleştirme
Değerlendirme için ölçüt geliştirme: değerleri ve standartları netleştirme	Eleştirel düşünürler görüşleri göz önünde bulundurulur.
Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme	Sonuçlar düzenlenirken alternatif bilgi kaynaklarını karşılaştırırlar.
Derinlemesine sorgulama	Sorunu derinlemesine irdelerler.
Argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme	Eleştirel düşünürler bir görüşe körü körüne bağlanmazlar, o görüşü anlayıp güçlü ve zayıf yönlerini analitik araçlar ile belirlerler.
Çözüm üretme ve değerlendirme	Problem çözerken en iyi çözümü bulabilmek için her tür kaynağı kullanırlar. Problemin nedenlerinin derinliğini incelerler.
Eylem veya politikaları analiz etme ve değerlendirme	Eleştirel düşünürler eylemleri değerlendirirken akılcı varsayımlara dayandırılırlar.
Eleştirel okuma	Dikkatli ve sağlam bir şüphecilikle okuma yaparlar.
Eleştirel dinleme	Eleştirel düşünürler dinlemenin pasif değil etkin bir şekilde eleştirel düşünerek yapıldığını bilirler.
Disiplinler arası ilişki kurma	Alanlar ile ilgili sorunları düşünürken farklı alanlardaki kavramları ilişkilendirirler, bilgileri analiz için bir araya getirirler.
Sokratik tartışma / Soru sorma	Karşısındakilerin düşüncelerini öğrenmek için farklı soru tekniklerinden yararlanırlar.
Farklı görüşleri karşılaştırma	Kavram ve sorunları diğer kavram ve sorunlarla ilişkilendirirler. Diyalog yaklaşımı ile eleştirel düşünme becerileri bütünleştirilir ve bu sayede etkili sonuçlar elde edilir.
Diyalektik düşünme	Karşıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini sınamak için kullanılır.

Kaynak: (Paul ve diğerleri, 1989)

Halpern'e göre eleştirel düşünmenin özellikleri 5 temel tutumdan oluşur: Plan yapma, esneklik, sebat, değişime açıklık ve farkındalık (Gültekin, 2013). Ona göre eleştirel düşünme, akla dayalı ve bir amaca yönelmiş, yöneldiği amaç doğrultusunda tüm olasılıkların gözden geçirildiği bir süreçtir (Kurt ve Kürüm, 2010). Beyler (1995)'e göre eleştirel düşünme, bir şeyi doğru bir şekilde tanımlayarak onun hakkında yargıda bulunmaktır. Beyler, eleştirel düşünmeyi beceri temelli kabul ederek bu becerilerin geliştirilmesinin zaman alacağı görüşünü savunmaktadır (Aybek, 2007).

McKnown'a göre eleştirel düşünmenin beceri boyutu akıl yürütmeyi değerlendirebilmek, tutum boyutu ise eleştirel düşünmeye yatkınlık olarak ifade edilebilir (Gültekin, 2013). McKnown (1997)'a göre eleştirel düşünmenin temel özellikleri; muhakeme ve akıl yürütme, derinlemesine düşünme ve odaklanmadır. McKnown, eleştirel düşünmenin tanımlarından yola çıkarak Tablo 6'daki gibi açıklanmıştır:

Tablo 6

Eleştirel Düşünmenin Temel Eğilimleri

Muhakemeyi Değerlendirme	Uygun anlam çıkarmayı, iddiaları, tartışmaları, kanıtları ve değerlendirmeyi kapsayan beceri ve eğilim.
Eleştirel Düşünme Çabası	Mizaç, davranış, alışkanlık gibi eleştirel düşünme becerilerini uygulama eğilimi.

Kaynak: (McKnown, 1997)

Özden (2005)'e göre eleştirel düşünmenin 5 temel özelliği vardır:

- i. Akıl, bilgi ve hafızanın aktif kullanımı
- ii. Önyargısız özgür düşünebilme
- iii. Alternatif düşünceler ile düşünceyi zenginleştirme
- iv. Düşünceyi açıklayıp kanıt gösterebilme
- v. Düşünceleri neden, sonuç, temel ve destekleyici olarak organize edebilme.

Tüm özellikler göz önünde bulundurulduğunda eleştirel düşünmenin bir akıl işi ve her türlü düşünceye ve yeniliğe açık olma, düşünceleri temellendirerek kanıt gösterme ve değerlendirme yapabilme hali olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumda eleştirel düşünürün de bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bir şeye eleştirel bir gözle bakabilmek için zihinsel süreçlerde farklı bakış açılarına ihtiyaç vardır. Eleştirel düşünen kişilerin bazı özellikleri Ennis tarafından (Güven ve Kürüm, 2006/ 1) aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

i. İnançlarının ve kararlarının doğruluğu için kanıt göstermeye dikkat ederler. Bu özellik şunları içerir:

- a) Alternatif yaklaşımları araştırmaya eğilimli ve açık olma,
- b) Bir durumu, ulaşılan bilgiler doğrultusunda doğrulama,
- c) Bilgilendirilmeye elverişli olma,
- d) Başkalarının görüşlerine önem verme.

ii. Eleştirel düşünen bireyler kendileri kadar diğer bireylere de önem vererek bir durumu doğru ve açık bir biçimde ifade etmeye dikkat ederler. Bu özellik şunları içerir:

- a) Bir durumun sonucundaki kesinliği araştırarak sonuç konusunda açık olma,
- b) Soruyu ya da sonucu belirleme ve argümanlarla destekleme,
- c) Sonuçları araştırma ve alternatifler sunma,
- d) Durumu tümevarımsal bir gözle inceleme,
- e) Temel inançlarının farkında olma.

iii. Eleştirel düşünme becerisine sahip olan bireyler diğer bireylerin de önemli ve değerli olduğuna inanır ve buna dikkat ederler. Bu özellik şunları içerir:

- a) Diğer bireylerin düşüncelerini dinler ve bakış açılarını keşfetme çalışırlar,
- b) Eleştirel düşünme becerileri ile diğer bireylerin anlama becerilerini ve duygularını dikkate alarak, onları küçük duruma düşürmekten, kafalarını karıştırmaktan sakınırlar,
- c) Diğer bireylerin mutluluğuyla ilgilenirler.

Eleştirel düşünürler; bir şeye şüpheyle yaklaşan, açık görüşlü, adaletli, mantıklı ve düşüncesi için kanıt gösterebilen, açık olan ve konuya değişik açılardan bakabilen kişilerdir (Kızılgın, 2016). Bu özelliklere benzer özellikler felsefi düşünceye sahip insanlar için tanımlanabilir. Felsefi düşünürler; sorgulama yapan, merak duygusuna sahip, şüpheli, eleştirel, sistemli, tutarlı, evrensel ve düşüncelerinde akli temel alan kişilerdir (Yıldırım, 2019).

Eleştirel düşünme zihinde gerçekleşen bir süreçtir fakat bireyler bu süreçte Tablo 7’de gösterilen bazı dışavurumsal davranışlar sergileyebilir:

Tablo 7

Eleştirel Düşünmede Gözlenebilir Davranışlar

Eleştirel Düşünmenin dışavurumsal davranışları	<ul style="list-style-type: none">• Önyargı ve tutarlılığı değerlendirme.• Birinci el ve ikinci el kaynakları ayırt etme.• Çıkarımları ve nedenlerini değerlendirme.• Varsayımları, fikirleri ve iddiaları ayırt etme.• Argümanların eksik taraflarını ve açıklamalardaki belirsizlikleri görme.
--	--

Kaynak: (Özden, 2005)

Eleştirel düşünme en basit anlamda kişinin çevresinde neler olduğunu anlamasına yönelik yapıcı bir çözümlemesidir (Kökdemir, 2012). Bu çözümleme kişinin hayatı ile ilgili doğru kararlar vermesine, kararlarını sorgulamasına ve kendini bir bütün içinde sistemli bir şekilde değerlendirmesine yardımcı olur. Kişinin doğru kararlar vermesinin yolu düşüncelerini kritik etmekten geçmektedir (Eğmir ve Ocak, 2016).

Alan yazında eleştirel düşünme ile ilgili pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan biri olan Sayı (2013)'nın doktora tezinde eleştirel düşünce; “düşünmenin zayıf ve güçlü yönlerini göstererek onu geliştiren bir düşünme sanatı” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım üzerine, birey kendi düşünmesini eleştirerek düşünmeyi daha iyi bir hale getirmeyi eleştirel düşünme sayesinde öğrenebilir denebilir. Eleştirel düşünme, sorgulayıcı bir tavırla yorum yapma ve karar verme becerisidir (Karadüz, 2010).

Eleştirel düşünmenin bu tanımı felsefe yapmanın tanımı ile eş değer görülebilmektedir. Çünkü felsefe tarihine bakıldığında düşünürler, felsefe yaparken sorgulayıcı bir tavırla o konu ile ilgili yorumlar yapmışlar ve kararlar vermişlerdir. Burada üst düzey düşünme becerileri devreye girmiştir; düşünür önce gözlem yapmış sonra düşünmüş; düşüncesini eleştirmiş ve onu daha iyi bir hale getirmiştir. Tüm bu düşünme süreci içinde; sorgulama, eleştirme, kanıt gösterme, yorumlama, karar verme gibi üst düzey becerilerden yararlanılmıştır.

Eleştirel düşünme üzerine yapılmış olan tüm tanımlamalar incelendiğinde; mantık, sorgulama ve değerlendirme kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Bu kavramların felsefe ve eleştirel düşünme için kesişim noktaları olduğu söylenebilir. Felsefi düşüncenin özellikleri; soru sorma, sorgulama, tartışma, eleştirme, eleştiriye gerekçelendirme, benzerlik ve farklılıkları bulma, değerlendirme, anlama, anlamlandırma, kavramsallaştırma, yargıda bulunma, yargıyı eleştiriye açma ve yaratıcı olmadır (Çotuksöken, 2006). Görüldüğü gibi felsefenin içinde mantık, sorgulama ve değerlendirme olduğu gibi eleştirel düşünme de doğrudan felsefi düşüncenin özellikleri arasında sayılmaktadır.

2.2.1. Eğitimde eleştirel düşünme. Kişilerin, teknoloji ve bilim ile birlikte dönüşen dünyada var olabilmeleri için zihinlerini üst düzeyde geliştirmeleri gerekmektedir (Güneş F. , 2012). Gelişen dünya ile birlikte toplumun ihtiyaçları da

değişmiş ve gelecek nesillerin insanlarında önceki nesillere göre farklı becerilerin olması gerektiği ön plana çıkmıştır. Dünya Ekonomik Forumda, bireylerde bulunması gereken ilk 10 üst düzey beceriler Tablo 8’deki gibi sıralanmıştır:

Tablo 8

İlk 10 Beceri Sıralaması

2015 Yılı	2020 Yılı
1.Karmaşık Problemleri Çözme	1.Karmaşık Problemleri Çözme
2.İş birliği	2.Eleştirel Düşünme
3.İnsan Yönetimi	3.Yaratıcı Düşünme
4.Eleştirel Düşünme	4.İnsan Yönetimi
5.Münazara	5.İş Birliği
6.Kalite Kontrol	6. Duygusal Zeka
7.Hizmet Odaklılık	7.Değerlendirme ve Karar Verme
8.Değerlendirme ve Karar Verme	8.Hizmet Odaklılık
9.Aktif Dinleme	9.Münazara
10.Yaratıcılık	10.Bilişsel Esneklik

Kaynak: (Gray, 2016)

2015 yılından 2020 yılına gelinceye kadar beceri sıralamasında evrensel gelişim ile birlikte farklılıklar olmuştur. Eleştirel düşünme becerisi de 4.sıradan 2.sıraya yükselerek geliştirilmesi gereken en önemli becerilerin başında gelmektedir.

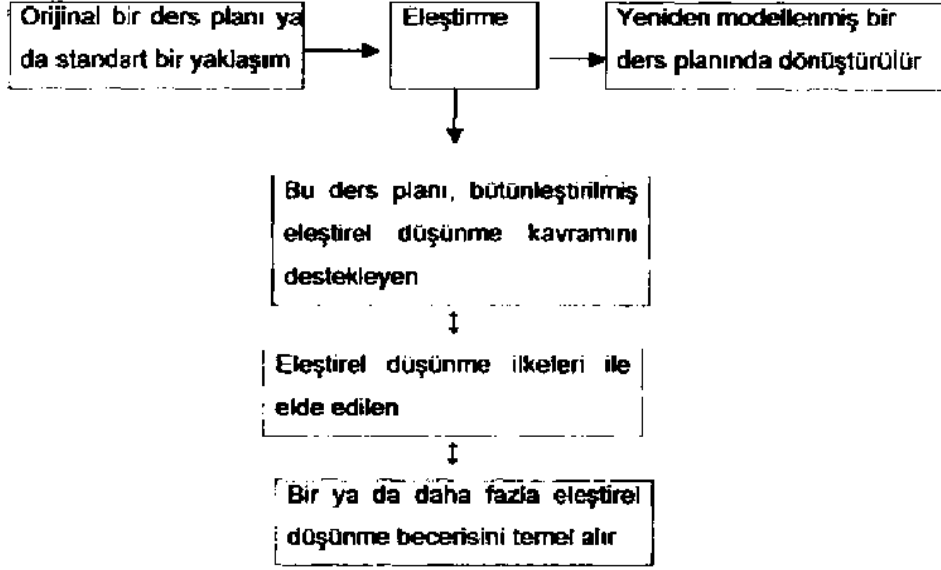
Eğitim sistemi önceden öğrencinin ezber bilgisi ölçmeyi hedeflerken zaman içindeki değişiklikler ile birlikte, ölçülmesi hedeflenen öğrenci becerileri arasında; düşünme, okuma, okuduğunu anlama, çıkarımda bulunma, kanıt gösterme gibi beceriler girmiştir. OECD tarafından üçer yıllık dönemler halinde yapılan PISA sınavlarının amacı; öğrencilerin okulda öğrendikleri bilgi ve becerileri gündelik hayatta kullanma becerilerini ölçmektir. PISA, 15 yaş grubundaki öğrencilerin, matematik ve fen bilimleri okuryazarlıkları ve okuma becerileri hakkında veriler toplamaktadır (PISA Türkiye, t. y.). 2016 yılı PISA verilerine göre Türkiye 72 ülke arasında 50.sırada yer almış ve matematik, fen bilimleri okuryazarlığı ve okuma testlerindeki başarıları ile OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır (BBC News, 2016). Türkiye, 2018 yılında da OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalarak 37 ülke içinde 31.sırada yer almaktadır. Uzmanların görüşlerine göre bu sonuçlar; Türkiye’deki öğrencilerin önemli bir kısmının temel becerilerden yoksun ve eleştiri ve sorgulamada zayıf olduklarını göstermektedir (Duran, 2019). Bu da göstermektedir ki; Türk eğitim sistemi hedeflediği 21. yüzyıl becerilerini istenilen düzeyde öğrencilere kazandıramamaktadır.

MEB, 2003 yılından itibaren eğitim programlarında düzenlemeler yapmış ve programlarda davranışçılık yerine yapılandırmacı eğitim anlayışını benimsemiştir. Bu

programlar; Gardner'ın çoklu zeka, Vygostky'nin sosyal yapılandırmacılık, Caine'in beyin temelli öğrenme, Paul'un eleştirel düşünme ve öğrenme stilleri başta olmak üzere esnek öğrenme, yaratıcı düşünme, proje temelli öğrenme, işbirliğine dayalı öğrenme, yaşam boyu öğrenme modelleri baz alınarak düzenlenmiştir (Akınoğlu, 2005). Yeni eğitim programlarına göre tüm derslerin öğrenciye temel becerileri kazandırması hedeflenmiştir. Bu beceriler; eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, araştırma- sorgulama, iletişim, girişimcilik, bilgi teknolojilerini kullanma ve Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma olarak sıralanmaktadır (Akar ve Kara, 2016).

Eğitim alanında son dönemde eleştirel düşünme kavramı üzerinde çokça duruluyor olmasına rağmen, uzmanlar tarafından eğitim sisteminin kalitesi sorgulandıkça, bireylerin 21. yüzyıl becerilerini elde edemeden yetiştirildikleri konusunda fikir birliğine varılmaktadır (Büyükkanber ve Makaracı, 2015). Oysa ki yapılandırmacı eğitim felsefesi içinde öğrencinin bu becerileri kazanıp bilgiyi kendi kendine yapılandırıyor olması gerekmektedir. Bu noktada, bireylere kazandırılan ya da kazandırılmayan becerilerin, eğitim sisteminin yapılandırmacı felsefesiyle de birebir örtüşmediği görülebilmektedir. Eğitim planlamaları yapılandırılırken öğrencinin aktif olacağı etkinlikler tasarlanırsa öğrenciye istenilen bilgi ve beceriler kazandırılabilir (Şahinel, 2007).

Eleştirel düşünmenin süreç yaklaşımı (beceri temelli) ile öğretilbileceğini savunanlar ve içerik yaklaşımı (konu temelli) ile öğretilbileceğini savunanlar olarak eleştirel düşünmenin kişiye öğretilmesi noktasında uzmanlar ikiye ayrılmaktadır. Süreç yaklaşımını savunan uzmanlara göre; eleştirel düşünme kolaylaştırıcı bir alandır ve ayrı bir ders olarak okutulmalıdır. İçerik yaklaşımını savunan uzmanlara göre ise; daha iyi bir eleştirel düşünür yetiştirmenin yolu eleştirel düşünmeyi diğer alanlar içinde işlemektir (Karakuş, 2009). Bu düşünceyi savunanların başında Paul, Binker, Jensen ve Kreklau gelmektedir. Paul ve arkadaşları eleştirel düşünme ders planlarını Şekil 2'deki gibi yeniden modellemişlerdir:

Şekil 2. Paul ve arkadaşlarının eleştirel düşünme ders planı modellemesi (Şenkaya, 2005)

Türk Eğitim Sistemi içinde eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi farklı branşların amaçları arasında yer almakta, ayrı bir ders olarak okutulmamaktadır. Üst düzey düşünme becerilerini geliştirme, öğrencileri iyi birer sorgulayıcı ve düşünür yapma hedefinde olan bir öğretim programı tasarımında, bu niteliklerin müfredatı yoğun derslerin içinde yer alması sistemi bu hedefleri gerçekleştirmekten uzaklaştırmaktadır. Eğitimciler arasında, düşünme becerilerinin geliştirilmesi için en sağlıklı yolun bu becerilere göre hazırlanmış programların olması gerektiği görüşü hakimdir (MEB, 2007). Eleştirel düşünme becerileri öğretiminin önemli olmasının sebebi; öğrencinin bireyselleşmesine ve yurttaşlaşmasına katkı sağlamasıdır. Eleştirel düşünme becerileri kazandırılmış bir kişi yaşamı ile ilgili doğru kararlar verebilir ve toplumsal sorunlara karşı duyarlı tavrıyla düşüncelerini oluşturabilmektedirler (Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2008).

Büyükkanber ve Makaracı (2015)'nin araştırma sonuçlarına göre; eleştirel düşünmenin gelişimi için çevre, aile, okul, öğretim materyalleri ve öğretmenler önem taşımaktadır. Araştırma bulgularına göre eleştirel düşünme becerilerine kendileri sahip olan öğretmenler ancak bu becerileri çocuklara kazandırabilmektedir. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye çalışan bir öğretmenin öncelikle sınıf içerisinde uygulayacağı bazı stratejilere ihtiyacı vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralandırılabilir; güvenli bir ortam hazırlama, öğrencileri takım çalışmasına yönlendirme, sokratik soru sormayı öğretme, öğrencilerin birbirlerine bağlılığını

sağlayabilme, farklı bakış açıları geliştirme, duyarlılık oluşturma ve düşünceyi eyleme dönüştürmeyi benimseme (Semerci, 2003).

Öğretim programlarının amaçları, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel kanununun 2. Maddesinde ifade edilen “Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları” ile “Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri” esas alınarak düzenlenmiştir. Öğretim programının beceriler ile ilgili amacı MEB (2018)’de şu şekilde özetlenmiştir:

İlkokulu tamamlayan öğrencilerin gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde, öz güven ve öz disipline sahip, gündelik hayatta ihtiyaç duyacağı temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal becerileri ve estetik duyarlılığı kazanmış, bunları etkin kullanarak hayat yönelimli bireyler olmalarını sağlamak.

Öğretim programlarında eleştirel düşünme becerilerini kazandıran derslerin başında felsefe dersleri gelmektedir. Felsefe eğitimi ve öğretimi; eleştirel ve mantıklı düşünme ile yorumlama yeteneğine sahip bireyler ve bu bireylerden oluşan bir toplum yetiştirmek istemektedir (felsefedersligi.com). Felsefeye özgü beceriler arasında; felsefi kavram ve bilgi edindirme, akıl yürütme, sorgulama, argümantasyon, analitik düşünme, eleştirel düşünme, ifade ve yazma becerisi, felsefi okuryazarlık ve özgün fikirler üretme gelmektedir (MEB, 2018).

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nun 2. maddesinde yer alan Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ile Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri esas alınarak oluşturulan Felsefe Dersi Öğretim Programı’yla öğrencilerin;

- i. Felsefi terminoloji hakkında bilgilenmeleri,
- ii. Felsefenin temel sorularına karşı ilgi geliştirmeleri,
- iii. Akıl yürütme becerileri sayesinde felsefi sorulara verilen cevapları değerlendirmeleri,
- iv. Felsefe tarihi boyunca ortaya koyulan problemleri ve problemlerin çözümlerini kavramaları,
- v. Filozofların ve düşünce sistemlerinin temel sorulara karşı verdikleri cevapları analiz etmeleri,
- vi. Felsefenin diğer disiplinler ile ilişkisini kavramaları,
- vii. Felsefenin yaşamla arasındaki bağı kavramaları,
- viii. Felsefenin bireysel ve sosyolojik yaşamdaki yerini kavramaları,
- ix. Felsefi tartışma becerilerini geliştirmeyi,

x. Öğrencilerin düşüncelerini temellendirerek doğru bir şekilde ifade edebilmelerini amaçlanmaktadır (MEB, 2018).

10. sınıf felsefe dersi müfredatında “Felsefe ile Düşünme” ilişkisini konu alan bir ünite bulunmaktadır. Bu ünitenin kazanımları öğrencinin, düşünme ve akıl yürütme ile ilgili kavramları açıklaması, düşünmede ve akıl yürütmeye dili doğru kullanmanın önemini açıklaması, bir konu ile ilgili felsefi sorular oluşturabilmesi ve felsefi bir görüşü sorgulayabilmesidir (MEB, 2018). Felsefenin temelinde düşünme becerileri yer alırken öğrencilere tek bir ünite ile bunu kazandırabilmek zor olmaktadır. İşte bu yüzden eğitim sisteminin yapısından kaynaklı olarak felsefe dersleri genellikle öğrencilerin en az ilgi duyduğu derslerin başında gelmektedir (Akdağ, 2002).

Felsefe dersinin kazanımları Bloom taksonomisine göre incelendiğinde üst düzey düşünme becerilerine karşılık gelen kazanımların sayısının az olduğu görülmektedir. Ünsal ve Korkmaz (2017)’in felsefe dersi öğretim programındaki kazanımları farklı taksonomilere göre inceledikleri araştırmanın sonuçlarına göre; toplam 58 adet kazanımın 49 (%84)’u bilişsel boyutta ve bunlardan 10 (%21)’u bilme, 24 (%49)’ü kavrama, 8 (%16)’i analiz, 7 (%14)’si değerlendirme basamağına karşılık gelmekte, uygulama ve sentez basamağına denk gelen kazanım bulunmamaktadır.

Türkiye’de 2006 yılında 7. ve 8. sınıf müfredatına seçmeli ders olarak “Düşünme Eğitimi” dersi girmiştir. 2019 yılı itibari ile de düşünme eğitimi dersi hala seçmeli bir ders olarak 7. sınıfta ve 8. sınıfta 2’şer saat olmak üzere müfredattaki yerini almaktadır (MEB, t. y.). Dersin kazandırması hedeflenen becerileri arasında; eleştirme, sorgulama, araştırma, alternatif sunabilme, kanıt kullanma, kıyas yapabilme, problem çözüme, dili etkili kullanma, verileri anlama ve yorumlama ve özgün fikirler sunabilme sayılmaktadır (MEB, t. y.). P4C’nin ve düşünme eğitimi dersinin çocuğa kazandırması beklenen becerileri birbiri ile örtüşmektedir. Fakat yine ortaöğretim müfredatında yer alan felsefe dersinde olduğu gibi ilköğretim müfredatında yer alan düşünme eğitimi dersinin de süresi, hedeflenen becerileri geliştirmesi yönünde yetersiz kalmaktadır. Seçmeli bir ders olarak müfredatta yer alması da az sayıda öğrenciye ulaştığını göstermektedir.

Düşünme eğitimi dersinin içeriği, düşünmenin insan yaşamındaki işlevi, yeri ve önemi göz önünde bulundurularak oluşturulan temalar, kazanımlar, değerler ve kavramlar çerçevesinde tasarlanmıştır (reyhanli.meb.gov.tr). Düşünme eğitimi

dersinin tema ve ünitelere göre haftalık dağılım çizelgesi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 9

Düşünme Eğitimi Dersi (7. Sınıflar) Öğretim Programı Tema/ Ünite Haftalık Dağılım Çizelgesi

No:	Tema	Ünite	Kazanım Sayısı	Öngörülen Ders Saati
1	7.1.Düşünme Evreni	İnsan ve Düşünme	2	4
2	7.2.Düşünmeye Çağrı	Düşünmeye Başlıyorum	3	6
3	7.3.Düşünme:Hayatın İnşası	7.3.1.Düşünmeyi Seviyorum 7.3.2.Düşünceden Kuvvet Doğar 7.3.3.Düşünmenin Gücü: Eleştiri ve Yaratıcılık	4 3 2	8 6 8
4	7.4.Düşünmenin Boyutları	Düşünmenin Adımları	8	12
5	7.5.Düşünmenin Renkleri	7.5.1.Benim Düşüncem, Benim Yolum 7.5.2.Ortak Yaşama: Renklerin Ahengi	4 6	6 10
6	7.6.Düşünmenin Dinamizmi	Geleceğin İnşası	5	6
7	7.7.Düşünmenin Dinamizmi	Geleceğin İnşası	2	6
Toplam			39	72

Kaynak: (MEB, t. y.)

Tablo 9'a bakıldığında düşüncenin insana özgü bir özellik olduğundan başlayarak adım adım düşünme becerilerini geliştirici bir tasarımla dersin içeriğinin oluşturulduğu görülmektedir. Bu dersin işlevinin artırılması ve çocukların hedeflenen becerilerini geliştirebilmesi için zorunlu bir ders haline getirilerek bu dersi alanında uzman eğitimcilerin vermesi gerekir. Ayrıca ders tıpkı P4C oturumlarında olduğu gibi materyaller ile desteklenerek çocukların merakını uyandıracak hale getirilmelidir (Çotuksöken ve Tepe, 2013).

Felsefenin öğretilmesi veya bu alanda eğitimler verilmesi felsefe tarihi kadar eskidir. Diyojen gündüz vakti elinde feneri ile pazarda gezerken veya Sokrates karşılaştığı insanlar ile diyaloglarına başladığında felsefe eğitimi de başlamış oldu (Taşdelen, 2007).

Eğitim sistemleri tasarlanırken felsefeden yararlanmak ne kadar önemli ise; bireylere çocukluktan itibaren sağlıklı bir felsefe eğitimi vermek de aynı derecede önemlidir (Timuçin, 2000/2). Aldığı felsefe eğitimi ile birey, hem kendine özgü hayat görüşünü oluşturabilecek hem de kişisel gelişimine katkı sağlayabilecektir. Felsefe eğitimi kişiye, felsefe tarihini değil düşünmeyi öğretmelidir. Birey eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi, mantık ilkelerine göre analizler yapmayı, bir fikri temellendirmeyi felsefe eğitimi içinde farkında olmadan öğrenebilir.

Çocukluk zihinsel açıdan en fazla şeyin öğrenilebildiği zamandır. Çocuk, içinden gelen doğal merak duygusu ile birlikte çevreyi sorgulamaya başlar ve bu sorgulama, düşünme ve felsefi davranışlarla ilişkilendirilerek açıklanabilmektedir (Mutlu ve Aktan, 2011). Erken yaşlardan itibaren felsefe eğitimi almış olan bireyler 21. yüzyıl becerileri içerisinde de sayılan pek çok beceri ile donatılmış olarak yetişeceklerdir. Bu beceriler bireye hem endüstri 4.0'ın dünyasına yetişebilmeyi hem de yaşamını kolaylaştırmayı sağlayacaktır.

Felsefe eğitiminin gerekliliği eğitim sisteminin ezberci tutumundan kaynaklanmaktadır. Çocukta doğal olarak varolan merak etme güdüsü, soru sorma yeteneği ve hayal gücü ezberci eğitim sistemi ile köreltilmektedir (Yiğit, 2017). Halbuki eğitim sisteminin ezberden uzak çocuğun özgür düşüncelerini temellendirmeyi öğrenebildiği bir hal alması gerekmektedir. Bu durum da felsefe eğitimi ile mümkün olabilmektedir. Düşünebilen insan, dogmalardan çıkıp saf aklın bilgisine ulaştıkça yeni bir şeyler üretebilecek ve insanlığı geliştirebilecektir. Eleştirel ve yaratıcı düşünebilen, problem çözebilen, araştıran ve düşüncelerini temellendirebilen bireylerin ortaya koydukları yenilikler ile bilim, insanlık ve teknoloji gelişecektir. Ve bu gelişmeler yalnızca alanında uzman olmak ile değil felsefe eğitiminin bireye kazandırdığı beceriler ile mümkün olacaktır.

Eleştirel düşünme becerilerinin gelişimini destekleyen bir diğer ders ise Sosyal Bilgiler'dir. Sosyal Bilgiler dersinin öğretim programı incelendiğinde dersin öğrenciye kazandırması gereken becerileri arasında; araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme ve empati gibi pek çok beceri olduğu görülmektedir (MEB, 2018). Sosyal bilgiler gibi dersler, öğrencilerden daha fazla sebep sonuç ilişkileri üzerinde odaklanmalarını bekler. Bazen bu ilişkiler karmaşık yapılara sahip olabilmektedir ve öğrenciler eleştirel düşünmenin onlara

kazandırdıkları sorgulama yeteneği ile birlikte bu karmaşık yapıları çözmektedirler (Demir, 2006).

Dil eğitiminin hedefleri arasında da eleştirel düşünme becerilerini kazandırmak yer almaktadır. Dil, doğrudan düşünme ile ilgili bir olgudur. İnsan, düşüncesini dil vasıtasıyla karşı tarafa aktarabilir. Bu yüzden dil eğitiminin temel hedefi eleştirel düşünebilen öğrenciler yetiştirmek olmuştur (Karadüz, 2010). Bu bağlamda Türkçe dersi programları oluştururken öğrencilerin, okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilmeleri ve sorgulayabilmeleri ile düşünce ve hayal dünyalarını geliştirebilmeleri hedeflenmiştir (MEB, 2019). Ayrıca Türkçe dersleri içeriğinde eleştirel okumayı da barındırmaktadır. Dil öğreniminde önemli bir paya sahip olan konuşma, dinleme, okuma ve yazma gibi temel becerilerin gelişimi eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi ile doğru orantılıdır (Bağcı ve Şahbaz, 2012).

Sosyal bilimler alanı içerisinde bulunan derslerin dışında matematik, fen bilimleri, mantık gibi branşların program tasarımları içerisinde eleştirel düşünme becerilerini geliştirici unsurlar bulunmaktadır. Matematik ve fen bilimleri alanlarında öğrencilerin problem çözme süreçlerinde akıl yürütebilmeleri ve bunları kendi düşünceleri ile ifade edebilmeleri ile üstbilişsel bilgi ve becerilerini geliştirebilmeleri hedeflenmektedir (MEB, 2018). Öğrencinin bir problemin çözümü için akıl yürütme ilkelerinden yararlanarak çözüm üretmesi, eleştirel düşünme becerisini geliştirici bir eylem olmaktadır. Ortaöğretim müfredatında yer alan mantık dersi doğrudan akıl yürütme ve düşünmeye bağlı bir sistemdir. Mantık dersi programı ile amaçlanan; doğru düşünmeyi hayatlarına aktarabilen, tutarlı ve bağımsız düşünebilen bireyler yetiştirebilmektir (MEB, 2009).

Eğitimde eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilmek yapılandırmacı eğitim anlayışı ile birlikte öğrencilere bilgiyi doğrudan vermek yerine onlara bilgiye ulaşma konusunda rehberlik etmek ile mümkün olacaktır. Öğretmen sınıfta kullandığı materyaller ile birlikte öğrencilerin derse aktif katılımlarını sağlamalı, öğrencilere iş birliği halinde çözebilecekleri problemler vermelilerdir. Ezberci anlayış bir kenara bırakılarak sınıf ortamında öğrencilerin becerilerini geliştirebilecek tartışma, beyin fırtınası gibi yöntemler kullanılarak öğrencilerin analiz, sentez ve değerlendirme yapabilecekleri üst düzey düşüncelerine yardımcı olacak açık uçlu sorular ile öğretimleri desteklenmelidir.

2.2.2. Türkiye’de ve dünyada kullanılan felsefe program ve materyalleri.

P4C, ilk olarak 1974 yılında ABD’de Montclair State Üniversite’sinde “Çocuklar İçin Felsefe Geliştirme Enstitüsü (IAPC)”nü kuran Prof. Dr. Matthew Lipman’ın çalışmaları ile başlamıştır (The Philosophy Foundation, t. y.). Lipman üniversitede ders verirken üniversite öğrencilerinin akıl yürütmelerinin yetersiz olduğunu görür ve üniversite çağına gelmiş bir öğrenciye doğru düşünmeyi öğretmek için geç kalınmış olduğu sonucuna varır (P4C Türkiye, t. y.). Lipman’a göre çocuklar doğa bilimlerini veya sosyal bilimlere çalışmak için uygun donanımlara sahip kabul ediliyorlarsa aslında zihin ve düşünme üzerine çalışmak için de uygun donanıma sahip kabul edilmeliydiler çünkü çocuklar, düşünce ile de yakından ilgilidiler ve bunu farkındaydılar (Oktar, 2019). Böylelikle Lipman, P4C pedagojisini başlatır.

IAPC’de Lipman’ın yaptığı en önemli yenilik; felsefeyi retorikten çıkartarak masal, hikaye, tiyatro, resim, müzik ve spor uygulamaları ile çocuklara felsefe yaptırılması olmuştur (Martens 1994:15; akt.Karakaya 2006). Ayrıca, enstitü bünyesinde 1979 yılından 2014 yılına kadar yayınlanan Lipman’ın da kurucu editörlüğünü yaptığı “Thinking. The Journal of Philosophy for Children” dergisinde sınıf uygulamalarından müfredata kadar birçok ampirik araştırma, rapor ve makaleler ile P4C alanına katkı sağlanmıştır (Philosophy Documentation Center, t. y.).

Lipman, çalışmalarına başlarken en iyi sorgulama yöntemlerinden biri olan Sokrates Yöntemi’nden ilham almışlardır (Marashi, 2008). Sokrates Yöntemi; tıpkı felsefede Sokrates’in kullandığı “Doğurtma Yöntemi”nde olduğu gibi ilk önce kişinin konu ile ilgili hiçbir şey bilmediği düşünülür ve kişiye konu ile ilgili sorular yöneltilerek tartışması sağlanır ve kişinin sebep-sonuç ilişkisi kurarak konu ile ilgili bir yargıya varması sağlanır (Stanley ve Bowkett, 2004). P4C uygulamalarında aokratik yöntemden yararlanılarak çocuğun akıl yürütmesi ve sorgulaması desteklenir ve çocuk, daha çok soru sormaya yönlendirilir. Çocuğun daha çok soru sorabilmesi bir bakıma konu ile ilgili daha derinlemesine düşünmesini sağlayacaktır. Buna ek olarak; sorular aracılığıyla düşüncelerdeki çelişkiler ortaya çıkartılarak çocukların bunları fark etmeleri ve tartışmaları sağlanmaktadır (Hüner, 2018).

Sokrates’in sokratik yöntemi geliştirmesinin asıl amacı; karşısındaki kişiyi şaşırtarak kafasında soru işaretleri bırakmak ve bunun neticesinde kişinin kendi yanlısını kendisinin görmesini sağlamaktır (Çoban, 2016). Lipman, P4C’de bu yöntemi kullanarak öğretmene “kolaylaştırıcı” rolü vermiştir. P4C, sorgulama grubu

(community of inquiry) denilen tartışma grubundan oluşur ve öğretmen yani kolaylaştırıcı sorgulama grubunu yönlendirici soruları ile destekler (Vansieleghem, 2005). Çocuklar tartışma sırasında birbirlerini dinlemeye, tartışma üzerine düşünmeye ve birbirlerine sorular yönelterek tartışılan konuyu derinlemesine incelemeye yönlendirilirler. Aslında tüm tartışma boyunca sokratik yöntem ve sokratik sorular ile tartışma canlı tutulmaya çalışılır. P4C oturumunu yönlendiren kolaylaştırıcının sokratik sorular ve sorgulama üzerine bilgisinin olması gerekir. Sokratik sorular, özünde birbirlerine benzer olmak ile birlikte bazı araştırmacılar tarafından farklı sınıflandırılmıştır.

Örneğin; Robert Fisher, “Teaching Thinking: Philosophical Enquiry in the Classroom” adlı kitabında sokratik sorular ile ilgili Tablo 10’daki sınıflandırmayı yapmıştır:

Tablo 10

Sokratik Soruların Sınıflandırılması 1

Amaç	Sokratik Sorular	
Açık Hale Getirme	Bunu açıklayabilir misin? Ne demek istedin? Bana bir örnek verebilir misin? Sorusu olan var mı?	Açıklama Örnek verme Destekleme Sorgulama
Neden ve kanıt sağlama	Neden böyle düşünüyorsun? Bunu nasıl bilebiliriz? Sebepler neler? Kanıtın var mı? Bana bir karşı örnek verebilir misin?	Gerekçeyi biçimlendirme Varsayımlar Nedenler Kanıtlar Karşı örnekler
Farklı bakış açılarını keşfetme	Başka bir yol düşünebilir misin? Farklı bir bakış açısı var mı? Söylediği ile aynı fikirde olmayan var mı?	Bir görüşü yapılandırma Spekülasyon Alternatif görüşler Ayırt etme
Sonuç çıkarma	Bu görüşler/düşünceler arasındaki Söylediğinden yola çıkarak neyi çözebiliriz/nereye varabiliriz? Daha önce söylenenlere katılan var mı?	Doğurgu Tutarlılık Sonuçlar Kuralları genelleme
Soru sorma /tartışma	Bunun sonucu nedir? Bu konuda hakkında sorusu olan var mı? Bu ne tür bir soru bu? Bu soru bize nasıl yardımcı olur? Biz nereye vardık/ özetleyecek olan	Doğruyu test etme Soru sorma Analiz etme İlişki kurma Özetleme Sonuca yaklaşma

Kaynak: (Fisher, 2008)

Richard Paul de sokratik sorular üzerinde çalışmış ve “Critical Thinking: How to Prepare Students for a Rapidly Changing World” adlı kitabında Tablo 11’de yer alan sınıflamayı yapmıştır:

Tablo 11

Sokratik Soruların Sınıflandırılması 2

Aydınlatıcı Sorular	Varsayımlar Nasıl Sorgulanır?
Esas söylemek istediğiniz nedir?	Bu konu ile ilgili varsayımınız nedir?
Bunu başka bir şekilde ifade edebilir misiniz?	Bunun yerine hangi varsayımda bulunabiliriz?
Buradaki esas konunun ne olduğunu düşünüyorsunuz?	Bütün muhakemeniz...fikrine dayanıyor. Niçin muhakemenizi...yerine...üzerine kurduunuz?
Bunun tartıştığımız konu ile ilgisi nedir?	Herhangi birisi bu varsayımı neden ileri sürerdi acaba?
Esas söylemek istediğiniz bu mu yoksa bu mudur?	...yı varsaydığınız görülüyor. Bu farklılığımızı nasıl açıklıyorsunuz?
Bir örnek verebilir misiniz?	
Bunu neden söylüyorsunuz?	
Gerekçe ve Deliller Nasıl Sorgulanır?	Bakış Açıları Nasıl Yakalanır?
Nereden biliyorsunuz?	Konuya ...açısından yaklaştığınız görülüyor. Neden ...yı değil de bunu tercih ettiniz?
Neden bunun doğru olduğunu düşünüyorsunuz?	Diğer insanlar veya gruplar buna nasıl tepki gösterirdi? Neden? Onları bu konuda neler etkilerdi?
Bunun için bir deliliniz var mı?	Bu konuya yapılabilecek bir itirazı nasıl cevapladınız?
Böyle olması/olmaması ne fark eder?	Bu konuda yapılabilecek...gibi bir itirazı nasıl cevapladınız?
Böyle söylemenizin sebepleri nelerdir?	...düşüncesine sahip birisi olabilir mi?
Bu gerekçeler yeterli midir?	...düşüncesine sahip birisi ne yapardı? Herhangi birisi bunu başka bir şekilde anladı/anlayabilir mi?
Bu konudaki görüşünüzü ne değiştirdi?	Aynı fikirde olmayan birisi ne söylerdi?
Acaba bu şekilde inanmak için bahsettiğiniz iyi bir delil midir?	Alternatif görüş nedir?
Bu delilde şüphe uyandıracak bir sebep var mıdır?	X ve Y kişinin görüşleri nasıl benzerlik göstermektedir?
Bunun doğru olup olmadığını bilecek konumdaki kimdir?	X ve Y kişinin görüşleri nasıl farklılık göstermektedir?
... diyen birisine ne söylediniz?	
Bu sonuca hangi muhakeme ile ulaştınız?	
Bunun doğru olup olmadığını nasıl bulabilirdik?	
İmalı Anlatımlar ve Çıkarımlar Nasıl Sorgulanır?	Sorular Nasıl Sorgulanır?
Bununla neyi ima ediyorsunuz?	Bunu elde etmek için nasıl bir soru sorabiliriz?
Bununla neyi kast ediyorsunuz?	Bu soru hangi varsayıma dayanmaktadır?
...dediğinizde kast ettiğiniz ...mıdır?	X bu soruyu başka bir şekilde sorabilir mi?
O gerçekleşen hariç başka ne gibi sonuçları olabilir, neden?	Bu soruyu bir başkası nasıl sorardı?
İmalı Anlatımlar ve Çıkarımlar Nasıl Sorgulanır?	Sorular Nasıl Sorgulanır?
Onun olması zorunlu mu yoksa muhtemel midir?	Bu soruyu tamamen yok sayabilir miyiz?
Alternatifi nedir?	Bu soru net mi, tam olarak anlıyor muyuz?

Tablo 11 (devam)

Eğer ... ve ...durum ise o zaman neyin de doğru olması gerekirdi?	Bu cevaplama kolay mı yoksa zor bir soru mudur?
...nın etik/ahlaki olmadığını söylersek ...nın durumu ne olacak?	Bu soru bizden bir şeyleri değerlendirmemizi mi istiyor? Neyi? Hepimiz bunun bir soru olduğuna hemfikir miyiz? Bu soruyu cevaplamak için, ilk olarak başka hangi soruları cevaplamalıyız? Bu soruyu tam olarak nasıl yorumladığınızı anladığımdan emin değilim. Demek istediğiniz ...bunun aynısı mıdır? Bu konuyu ...nasıl ifade ederdi? Bu konu neden önemlidir? Bu en önemli soru mudur, yoksa konunun temelinde yatan esas başka bir soru var mıdır?

Kaynak: (Anonim, 1999)

İki tablo karşılaştırıldığında aralarında benzerlikler ve farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Örneğin; aydınlatıcı sorular ve açık hale getirme sınıflandırmaları aynı amaca hizmet etmektedir. Bu iki başlık altında yer alan sorular, tartışılan konuyu derinlemesine açma ve farklı örneklere ulaşma amaçları ile kullanılabilir. “Neden ve kanıt sağlama” ile “gerekçe ve deliller nasıl sorgulanır?” başlıkları altında sınıflandırılan soruların ortak amacı; kişilere düşüncelerini temellendirme fırsatları sunmalarıdır. Sorular ile kişiye düşüncesinin doğruluğu sınırlanır ve karşıt görüşler ortaya çıkartılır. Kişi düşüncesine körü körüne bağlı ise ona bu düşüncüyü ispatlayabilmesi için kanıtlar buldurur ya da düşüncesinin yanlışlığını ortaya çıkartır. “Farklı bakış açılarını keşfetme” ile “bakış açıları nasıl yakalanır?” başlıklarının ana hedefi; kişiyi dar bir düşünce kalıbından çıkarmaktır. Sorulan sorular kişiye o anki durumu daha önce hiç düşünmediği bir bakış açısı ile ele aldırır. “Sonuç çıkarma” ve “imalı anlatımlar ve çıkarımlar nasıl sorgulanır?” başlıklarında tartışılan konu ile ilgili kişinin geldiği son noktada başka sonuçlar da ortaya çıkabileceği vurgulanır. Sorulan sorular ile alternatif sonuçlar türetilir. “Soru sorma/ tartışma” ve “sorular nasıl sorgulanır?” başlıklarında amaç tartışmaya katılan kişilerin konu ile ilgili soru sormalarının teşvik edilmesidir. Sorulan bu sorular ile tartışmada bir sonuca varılmaya çalışılır ve sorulan soruların alternatifleri aranır.

Paul (1995)’ün sınıflandırmasında Fisher’inkine ek olarak “varsayımlar nasıl sorgulanır?” başlığı vardır. Burada sorulan sorular ile kişiye, doğru varsaydığı düşüncesini kimlerin varsayabileceği sorgulanmaktadır. Bu sorgulama ile düşüncedeki farklılıklar ve bunu düşünen kişinin diğerlerinden neden farklı olabileceği

irdelenmektedir. Ayrıca delil sunma başlığında olduğu gibi varsayımlar kısmında da kişiden, varsayımını temellendirmesi beklenmektedir.

P4C’de çocukların merakını uyandıracak ve onları hayrete düşürecek etkinliklerin yapılması P4C’nin hedefe ulaşması için gereklidir. P4C’nin amacı çocuğa felsefe tarihi anlatmak değil, çocuğun kendi yaşam deneyiminden yola çıkarak çocuğa felsefe yaptırmaktır. P4C’de uygulanacak yöntem ve teknikler sırası ile aşağıdaki gibidir:

Metin Okuma: Seçilen metin katılımcılar tarafından hep birlikte okunur. Okuma sırasında canlandırma, drama gibi tekniklerden yararlanılabilir (Karasu, 2018).

Soru Sorma: Okunan metin ile ilgili her öğrenciden sorular üretmesi istenir. Amaç; çocuğun konu ile ilgili soru cümlesi oluşturabilmesi böylece sorgulama düzeyine varabilmesidir.

Metin Üzerinde Tartışma: Öğrencilerin ürettikleri sorular ile tartışma başlatılır. Burada önemli olan kolaylaştırıcının her öğrenciye söz vererek öğrenciyi konu ile ilgili ısındırmasıdır.

Diyalog: Bu adıma başlanırken çocukların sordukları bir soru seçilir ve o soru üzerinden tartışma başlatılır. Kolaylaştırıcı öğrencilere kılavuzluk ederek konunun derinlemesine tartışılmasına yardımcı olur (Taşdelen, 2014). Tartışılan konu ile ilgili alternatif düşünceler sunularak çocukların felsefe yapmaları sağlanır.

Değerlendirme: Uygulama birlikte seçilen ölçütlere göre değerlendirilir.

P4C’nin ilk uygulamasını Lipman, 11-12 yaş grubu çocuklar ile birlikte öykü okuyarak ve sorular üzerinden çocuklar ile tartışarak yapmıştır (Okur, 2008). Bu tartışmanın ana hedefi; çocukları kendi kendilerine mantıklı düşünmeye teşvik etmektir (Karakaya, 2006).

Lipman, ilk uygulamadaki öykü örneğinden yola çıkarak P4C’nin felsefi hikayeler ile desteklenmesi gerektiğine inanmış ve 1971’de “Harry Stottlemeier’s Discovery” adlı kitabını yazmıştır. Böylece P4C alanında kullanılmaya üzere ilk materyaller ve programlar oluşturulmaya başlanmıştır. Lipman, “Harry Stottlemeier’s Discovery” isimli ilk P4C hikayesi ile bilimsel bir çalışma yapmıştır. Bu hikayede, 10 yaş grubu çocuklar için mantık ilkelerini öğrenen ve onları yaşamlarında nasıl uyguladıklarını anlatan karakterler oluşturmuştur (Can ve diğerleri, 2019). Bu

hikayeyi 5.sınıf öğrencileri ile 9 hafta boyunca tartışmış ve sonucunda çocukların akıl yürütme becerilerinin geliştiğini gözlemlemiştir (Can ve diğerleri, 2019).

Çocuklar için felsefe programı, 1990'lı yıllarda Alman bir felsefeci ve eğitimci olan Karin Murriss'in de ilgi odağı olmuş ve Lipman'la birlikte çalışmaya başlamıştır (Stanley ve Bowkett, 2004). Murriss, çocukların felsefeyi anlamasını kolaylaştıracak ve felsefenin daha basite indirgenerek uygulanmasına yardımcı olacak nitelikte hikaye kitapları yazmış, küçük çocuklarla çeşitli felsefe uygulamaları yapmış ve felsefenin okul öncesi dönem çocukları için uygulanabilir hale gelmesine önemli katkılar sağlamıştır (Stanley ve Bowkett, 2004). Lipman'ın dünyaya kazandırdığı P4C'nin tarihsel gelişimi aşağıdaki Tablo 12'de yer almaktadır:

Tablo 12

Lipman'la Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminin Gelişimi

YIL	AÇIKLAMA
1974	Çocuk Felsefesini Geliştirme Enstitüsü (The Institute for the Advancement of Philosophy for Children-IAPC) Montclair Devlet Üniversitesi'nde kuruldu (şimdiki adı Montclair State University). Harry Stottlemeier's Keşfi, IAPC tarafından yayınlandı.
1976	1969'da yazmaya başladığı, Harry Stottlemeier's Keşfi'yle birlikte Felsefi Sorgulama (Philosophical Inquiry) adlı eğitsel kullanım kılavuzu IAPC tarafından yayınlandı. Lisa, (14-15 yaş grubu için) IAPC tarafından yayınlandı.
1977	Ahlaki Etik (Ethical Inquiry) adlı eğitsel kılavuz IAPC tarafından yayınlandı. Philosophy in the Classroom (Sınıf İçi Felsefe) IAPC tarafından yayınlandı.
1978	Growing up with Philosophy (felsefeyle büyümek) Temple Üniversitesi yayınları tarafından yayınlandı. Suki (14-15 yaş grubu için) IAPC tarafından yayınlandı. Mark (orta okul için) IAPC tarafından yayınlandı.
1979	Thinking: The Journal of Philosophy for Children yayınlandı.
1980	Philosophy in the Classroom (Sınıfta Felsefe) Temple University Press tarafından yayınlandı. IAPC tarafından, Writing: How and Why (Yazmak: Nasıl ve Ne İçin) adlı kullanım kılavuzu Suki'yi desteklemek amacıyla yayınlandı.
1981	IAPC tarafından Pixie yayınlandı.
1982	Looking for Meaning (Anlamı Aramak) adlı eğitsel kılavuz Pixie'yi desteklemek amacıyla IAPC tarafından yayınlandı. IAPC tarafından Kio and Gus yayınlandı.
1983	Ronald Reed' in yazmış olduğu Talking with Children (Çocuklarla Konuşmak) adlı eser, Arden Press tarafından yayınlandı.
1984	New Jersey Test of Reasoning IAPC tarafından yayınlandı.
1985	Mihael Pritchard tarafından yazılan Philosophical Adventures with Children (Çocuklarla Felsefi Maceralar) University Press of America tarafından yayınlandı. Danimarka' da ICPIK kuruldu. Master's Program in Teaching Philosophy to Children (Çocuklara Felsefeyi Öğretmek İçin Ustalara Program) Montclair State College' de başladı.
1986	Wondering at the World (Dünyayı Merak Etmek) adlı eğitsel kullanım kılavuzu Kio and Gus'ı desteklemek amacıyla IAPC tarafından yayınlandı.
1987	Elfie (5-6 yaş için) IAPC tarafından yayınlandı.
1988	Getting Our Thoughts Together (Düşüncelerimizi Bir Araya Getirmek) adlı eğitsel kılavuz, Elfie'yi desteklemek üzere IAPC tarafından yayınlandı. Temple University Press, Philosophy Goes to School (Felsefe Okulda) adlı eseri yayınladı. Montclair State College' de Institute for Critical Thinking (Eleştirel Düşünme Enstitüsü) kuruldu.
1990	BBC tarafından Çocuk Felsefesi üzerine Socrates for Six-Year-Olds (Altı Yaşındaki Sokratlar) adıyla, bir saatlik film yayınlandı.
1991	Thinking in Education (Eğitimde Düşünme) Cambridge University Press tarafından yayınlandı.

Tablo 12 (devam)

YIL	AÇIKLAMA
1992	Studies in Philosophy for Children: Harry Stottlemeier's Discovery Temple (Çocuk Felsefesi Üzerine Çalışmalar: Harry Stottlemeier' in Keşif Mabedi), University Press tarafından yayınlandı.
1993	Thinking Children and Education (Çocuklar ve Eğitim Hakkında Düşünme), Kendall/Hunt tarafından yayınlandı. Phil Cam tarafından Thinking Stories Vol. 1 (Hikayeleri Düşünme-1. bölüm), yayına hazırlandı.
1994	Phil Cam tarafından Thinking Stories Vol. 2 (Hikayeleri Düşünme-2. bölüm), yayına hazırlandı. Gareth Matthews' in The Philosophy of Childhood (Çocukluk Felsefesi) adlı kitabı, Harvard University Pres tarafından yayınlandı.
1995	Montclair State College, Montclair State University adını aldı.
1996	Natasha: Vygotskian Dialogues (Natasha: Vygotski Tarzı Söyleşiler), Cambridge University Pres tarafından yayınlandı.

Kaynak: (Lipman, 1996)

P4C programları düşünme üzerine inşa edilmiştir. Çocukların uygulama yapmadan yalnızca anlatılanlardan yola çıkarak öğrenmelerini reddeder. Çocuğun öğrenebilmesi için analiz etmesi, sorgulaması, yorum yapması ve ilişki kurması gerekir (Demirtaş, Karadağ ve Gülenç, 2018). Bu bağlamda ilk P4C programlarını geliştiren Lipman, P4C ile ilgili ilk hikaye kitabını yayınladıktan ve uygulama yaptıktan sonra olumlu sonuçlara varmış ve asistanı Ann Margaret Sharp ile yüzlerce felsefi alıştırmaya içeren öğretmenler için el kitabını hazırlamıştır (Okur, 2008). Çünkü P4C eğitimi verecek öğretmenlerin de bu konuda iyi eğitilmiş olmaları bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Oktar, 2019). Lipman el kitaplarında, öğretmenlere düşünce üzerinden bir ders işleme modeli sunmuş ve felsefi açıdan temeli iyi olmayan öğretmenler için öykülerde geçen temel düşünceler hakkında açıklamalara yer vermiştir (Karakaya, 2006).

IAPC tarafından yayınlanan P4C müfredatı 1974 yılından beri geliştirilmekte ve dünyanın pek çok ülkesinde uygulanmaktadır (Mutlu, 2010). IAPC, öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirmek için tasarlanmış felsefi boyutta K12 müfredatları ve materyaller yayınlamaktadır. IAPC tarafından birinci seviye okullarındaki öğretmenlere P4C'yi sınıf içinde uygulamaya yönelik eğitimler verilirken ikinci seviyedeki okullar ile IAPC, P4C araştırmaları, müfredat geliştirme ve öğretmen eğitimi konularında iş birliği yapar (Montclair State University, t. y.).

Lipman'ın geliştirdiği P4C eğitim programı 7 öyküden oluşur: Elfie (1988), Kio ve Gus (1986), Pixie (1981), Mark (1980), Harry Stattleimer's Discovery (1974), Suki (1978), Lisa (1976) (McCall, 2017). Bu öykülerin her birinde farklı bir temadan hareket edilerek farklı kazanım elde etmek amaçlanmıştır ve uygulanacakları sınıf düzeyleri birbirinden farklıdır. Öykülerin içerikleri Erdoğan (2018)'ın tezi referans alınarak aşağıda belirtilmiştir:

Elfie (1988): 2. Sınıf düzeyinde metafiziği konu alır ve amacı algısal farkındalığı arttırarak ayırt etme ve sınıflandırma becerilerini geliştirmektir.

Kio ve Gus (1986): 2. ve 3. Sınıf düzeyinde çevre felsefesini konu alır ve amacı çocukların yaşadıkları dünyaya farklı bir gözle bakmalarını sağlamaktır.

Pixie (1981): 3. ve 4. Sınıf düzeyinde dil felsefesini konu alır ve amacı formal mantık edindirmedir.

Mark (1980): 11. ve 12. Sınıf düzeyinde toplum ve siyaset felsefesini konu alır ve amacı çocukları toplumsal sorunlar üzerine düşündürmektir.

Harry Stattleimer's Discovery (1974): 5. ve 6. Sınıf düzeyinde epistemolojiyi ve mantığı konu alır. Amacı; formal ve informal mantığı edindirmedir.

Suki (1978): 9. ve 10. Sınıf düzeyinde estetiği konu alır ve amacı estetik bilinci ile çocukların yaratıcı yazmalarını sağlamaktır.

Lisa (1976): 7. Ve 8. Sınıf düzeyinde etiği konu alır. Amacı; çocukların inançları üzerinde etik sorgulama yapmalarını sağlamaktır.

P4C programları üzerine çalışan bir başka kişi Gareth B. Matthews'dır. Matthews sayesinde Amerika'da felsefe, okul müfredatına anaokulundan on ikinci sınıfa kadar girebilmiştir.

Thomas E. Jackson P4C üzerine çalışmalar yapmış başka bir düşünürdür. Ancak kaynaklarda hakkında çok az bilgiye rastlanmaktadır. Jackson, halihazırdaki metotlardan yararlanarak yeni bir metod geliştirmiştir ve bu metodu ilk kez Hawaii'de uygulamıştır. Bunun sonucunda P4C'nin anaokulundan başlayarak sonrasında ilkokul müfredatında düzenli bir ders olması gerektiğini savunmuştur (Çıldır, 2002; akt.Karakaya, 2006).

Türkiye'de P4C çalışmaları, 1994 yılında Türkiye Felsefe Kurumu'nun "Çocuklar İçin Felsefe Birimi"ni kurması ile başlamıştır. 1994 yılından beri birimin başkanlık görevini felsefe öğretmeni olan Nuran Direk yürütmektedir. Nuran Direk, P4C alanındaki ilk öykü kitabını Lipman'ın "Pixie" kitabını "Zeyno" isminde çevirerek yapmıştır (Direk, 2018). Daha sonra bu alana katkı sağlayacak; Filozof Çocuk, Bilgin Çocuk, Küçük Prens Üzerine Düşünmek ve Çocuklarla Felsefe adlı kitapları yayınlanmıştır. Çocuklarla Felsefe (Direk, 2011) kitabında seçilen temalar üzerinde çocuklara önce görsel okumalar yaptırılmaktadır. Kitapta çocuğun sorgulamasına yardımcı olacak sorular sorulmaktadır. Ayrıca kitapta okuyup tartışma

bölümleri, birleştirme ve öz değerlendirme bölümleri yer almaktadır. Kitapta geçen hikayeler mitolojiden ve filozoflardan alıntılar içermektedir.

P4C alanında akademik çalışmalar yapan bir diğer felsefeci Doç. Dr. Kurtul Gülenç'tir. Gülenç, P4C uygulamalarında kaynak olarak kullanılabilir Felsefe Dedektifi Serisi kitapları yayınlamıştır. Bu seride, hikayelerin içinde sorulan sorular sayesinde okuyucunun konu ile ilgili sorgulama yapması sağlanmaktadır.

Birigitte Labbe'nin Çıtır Çıtır Felsefe serisi Türkiye'de yayımlanmaya başladığı 2006 yılından beri okullar tarafından en çok önerilen kitaplar arasında yer almaktadır (Günüşği Kitaplığı, t. y.). 17 farklı ülkede yayımlanan kitap dizisinde yer alan 31 kitabın her birinde günlük yaşamda karşılaşılan farklı kavramlar felsefi bir teknikle ele alınmaktadır. Örneğin; Fransa'da Çıtır Çıtır Felsefe serisi okullarda kullanılmaktadır. Kitaptan alınan öykülerden yola çıkılarak sınıflarda çocuklara tartışmalar yaptırılmaktadır (Labbe, 2011). Türkiye'de ise okullar dizideki bazı kitapları değerler eğitiminde kullanmakta veya çocuklarına okutmak üzere ailelere tavsiye etmektedir.

P4C uygulamaları bir metin üzerinden hareketle çocuklara sorular sordurarak metni kavramsal açıdan tartışmalarını sağlamaktadır. Bu yüzden P4C çocuk edebiyatı ile yakından ilgilidir. Örneğin; Tunç (2017), Ömer Seyfettin'in "Kaşağı" adlı öyküsünü P4C'ye yönelik bir etkinlik olarak düzenlemiştir. Öykü okunduktan sonra öyküde geçen kavramlar (hak, adalet, doğru, yanlış, yalan) tartışılır. Sonrasında çocuklara kavramlar arasında ilişkiler kurdurularak daha önceden belirlenmiş araştırma soruları kapsamında kavramlar günlük hayattan örnekler ile tartışılır ve çocuklardan konu ile ilgili sorular hazırlamaları istenir. Sonrasında sorular tartışılır ve değerlendirme yapılır. Çocuk edebiyatından felsefi kavramları içeren metinler seçilerek P4C uygulamalarında kullanılabilir. P4C için belirlenmiş temel bir müfredat veya materyal yoktur. Uygulama basamaklarına uygun olarak hazırlanması gereken içerik eğiticinin donanımına göre şekillenmektedir.

P4C'nin içeriği hazırlanırken çocukların dikkatlerini çekecek ve kendi yaşantıları ile ilişki kurabilecekleri metinlere yer vermek ve tartışma esnasında soyut felsefi kavramları çocuklar için somutlaştırmak önemlidir (Çayır ve Celepoğlu, 2014). Çocuklar için hazırlanan P4C kitaplarının da bu özelliklere göre düzenlenmesi gerekir (Çayır ve Celepoğlu, 2014).

Türkiye'de P4C çalışmaları sistematik bir şekilde devam etmemektedir. Örneğin; bazı özel okullarda P4C uygulanırken (bkz. yenidoguokullari.com)

bazılarında uygulanmamaktadır. Yaygın olarak P4C uygulamaları özel atölyeler şeklinde okul dışında yapılmaktadır. Eğiticinin eğitimi programları da atölyelerde veya üniversitelerin sürekli eğitim merkezlerinde verilmektedir. UNESCO'nun raporuna göre dünyada P4C'yi okul müfredatlarına almaya hazırlanan ülkeler vardır. Bunlar: Fransa, Norveç, Almanya, Avusturya, Belçika, Kanada, İspanya, Amerika, Fransa, İtalya, Çek Cumhuriyeti, İngiltere, Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Meksika, Şili, Peru, Uruguay, Venezüella, Japonya, Malezya ve sınırlı sayıdaki Afrika ile Arap ülkelerinde P4C ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (UNESCO, 2007). Avustralya'da ise çocuklar için felsefe, ilkökul programlarında yer almaktadır (Tunç, 2017).

2006 yılında P4C ile ilgili yapılan detaylı bir incelemeye göre P4C'nin bilişsel, duygusal ve sosyal yetenekler ile eleştirel düşünme ve sınıf içi diyologların gelişmesine olumlu katkılar sağladığı bulgularına rastlanmıştır. P4C uygulamalarının çocuklarda geliştirdiği beceriler Tablo 13'de yer almaktadır:

Tablo 13

P4C Beceri Listesi

Düşünme Becerileri	Alt Beceriler
Eleştirel düşünme	Tanımlama Sınıflama Ayırt etme Anlama Merak ve soru sorma
Yaratıcı düşünme	Farkındalığı arttırma
İş Birliğine dayalı düşünme	Değerlerin anlamını fark etme
Özenli düşünme	Farklı görüşlere saygı gösterebilme Felsefenin yaşam ile bağlantısını kurabilme
Bağlantılı düşünme	Akıl yürütme
Mantıklı düşünme	Sorgulama ve argüman geliştirme Neden-sonuç ilişkisi kurabilme Varsayımları belirleyebilme Dili etkin kullanma Kendini ifade edebilme Özgüven geliştirme

Kaynak: (P4C Türkiye, t. y.)

Çocukların 21. yüzyıl becerileri ile donatılmış bireyler olarak yetiştirilebilmeleri için felsefe eğitimini küçük yaşlarda almalarının gerekliliği bir kez daha yukarıdaki tabloda görülmektedir. Çünkü felsefe düşünce ile birlikte çocuğa daha küçük yaşlarda eleştirel düşünme, mantıklı düşünme, soru sorma, yargılara ulaşma gibi beceriler kazandıracaktır.

2.2.3. Türkiye’de ve dünyada kullanılan eleştirel düşünme program ve materyalleri. Uzmanlara göre, eleştirel düşünme neredeyse her yaşta öğrenilebilecek ve geliştirilebilecek bir beceridir. Bu yüzden bu becerinin öğretimi ile ilgili dünyada pek çok program geliştirilmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde Türkiye’nin geliştirmiş olduğu ve evrensel olarak kabul görmüş bir programa rastlanmamaktadır. Eleştirel düşünmenin öğretiminde geliştirilen programlar iki temel yaklaşımı temel olarak tasarlanmışlardır. Bunlar beceri ve konu temelli yaklaşımlardır. Eleştirel düşünmenin beceri temelli öğretiminde eleştirel düşünmenin ayrı bir ders olarak var olması gerektiği görüşü savunulmaktadır. Konu temelli eleştirel düşünme öğretiminde ise eleştirel düşünmenin bütün ders programına entegrasyonu savunulmaktadır. Eleştirel düşünmenin beceri temelli öğretimini savunan araştırmacılar; Beyer, Lipman, Ennis ve De Bono’dur. Eleştirel düşünmenin konu temelli öğretilabileceğini savunan araştırmacılar ise Ruggiero, McPeck ve Paul olarak sayılmaktadır. Eleştirel düşünmenin beceri temelli öğretimi ile ilgili temel programlar aşağıdaki gibidir:

De Bono’nun Cort Düşünme Programı: De Bono tarafından geliştirilmiş olan Cognitive Research Trust (Cort) programı altı bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm on adet basamağı kapsamaktadır. De Bono’ya göre herkes eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilmektedir ve bu düşünme dersleri 7 yaşından 70 yaşına kadar her yaştan insana eleştirel düşünmeyi öğretebilmektedir (cortthinking.com).

Cort 1 genişletme (breadth) bölümü, öğrencinin bakış açısını geliştirmesi için ona cesaret verme üzerinde yoğunlaşmaktadır (Bayrak, 2014).

Cort 2 organizasyon (organization) bölümünde öğrenciye farkına varma, karşılaştırma, analiz etme gibi düşüncesini organize etmesine yardımcı olan beceriler kazandırılmaya çalışılır.

Cort 3 etkileşim (interaction) bölümü, kanıt bulma ve bulunan kanıtlar üzerinden eleştiri yaparak tartışma üzerine kurulmuştur.

Cort 4 yaratıcılık (creativity) bölümünde öğrenciye, problemler karşısında yaratıcı çözümler ve alternatif düşünceler üretme kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Cort 5 bilgi- duygu (information- feeling) bölümü bilgiye ulaşma ve değerlendirme basamaklarından oluşmaktadır.

Cort 6 tepki (action) bölümü düşünce becerilerini geliştirici etkinliklerden oluşmaktadır.

Cort programının temelinde, katılımcıların farklı problemleri oluşturulan gruplar içinde tartışıp bu problemlere çözüm bularak eleştirel becerilerini geliştirmeleri yer almaktadır (Schreglmann, 2011). Düşünme becerilerine sahip olmayan bir birey cort programı sayesinde düşünme araçlarını kullanarak düşünme becerilerini geliştirebilir ve bu becerilerini uygulayabilecek düzeye gelebilmektedir (Çatalbaş, 2018).

Fuerstein'in Aracılı Zenginleştirme (Instrumental Enrichment) Programı:

Feurstein tarafından geliştirilen programın amacı çocukların kavrama düzeylerini arttırmaktır. Program 14 adet etkinlikten oluşurken öğretmenin buradaki rolü aracılıktır. Fuerstein'a göre çocuklar bir şeyi ya doğrudan deneyimleyerek öğrenir ya da bir aracı kişi çocuğun dikkatini bir şey etrafında toplayarak öğrenmesine katkı sağlar (Yavuz ve Zembat, 2016). Fuerstein yöntemine göre yaş, ekonomik durum veya engellilik durumuna bakılmaksızın herkesin bilişsel anlamda yeteneklerinin ortaya çıkarılabileceği temeline dayanır(icelp.info). Bu yöntem herkesi, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için eğitebilmektedir.

Lipman'ın P4C Programı: 1970'li yıllarda Ameriken felsefeci Lipman tarafından çocuklarda eleştirel düşünmeyi geliştirmek için P4C programı geliştirilmiştir. Lipman, felsefenin dayandığı sokratik sorgulama yöntemi ile çocukluktaki merak duygusundan yola çıkarak yöntemini felsefi diyalog üzerine kurmuştur. Lipman, felsefe bölümü öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin bu yaşa kadar yeterince gelişmediğini gözlemleyerek bu becerilerin daha küçük yaşlarda geliştirilmesi için P4C programını oluşturmuştur.

Eleştirel düşünmenin konu temelli öğretilebileceğini savunanlar arasında ortaya en sistemli modeli sunan Paul ve arkadaşları olmuştur. Paul ve arkadaşları eleştirel düşünmenin üç önemli boyutunun doğru düşünce, düşüncenin öğeleri ve düşünce alanları olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Doğru düşünce; net ve anlaşılır, kendine özgü, tutarlı, mantıklı ve amaca uygun olan düşüncedir. Kişilerden zihinsel süreçlerini bu özelliklere göre geliştirmeleri beklenmektedir (Büyükarşan, 2011).

Düşünce alanlarına göre düşünceler farklılık göstermektedir. Kişiler hangi alan ile ilgili düşüneceklerse zihinsel süreçlerini ona göre düzenlemelidirler. Örneğin; fen ve coğrafya alanlarına ilişkin düşünme süreçleri birbirinden farklı olmalıdır çünkü bu alanlar farklı düşünme süreçlerini gerektirir.

Düşünmenin öğeleri; problemi veya soruyu, amacı, görüşleri, sayıltıları, kuramları, kanıt ve nedenleri, yorumları, çıkarımları doğru ve tarafsız bir biçimde açıklama ve analiz etme becerisini içinde barındırmaktadır (Büyükarıslan, 2011).

Paul, Binker, Jensen ve Krelau eleştirel düşünme becerilerini üç grupta toplayarak sistematik bir modelleme sunmuşlardır. Bu üç kategoriye duyuşsal stratejiler ve bilişsel stratejiler- makro ve mikro beceriler adını vermişlerdir. Duyuşsal stratejiler; kişilerin düşüncelerini özgün ve bağımsız bir hale getirmeleri üzerinde odaklanan basamaklardan oluşur. Bu basamaklar, hem duygu ve düşünceyi birbirinden ayırarak ikisi arasındaki ilişkiyi anlama hem de düşünmeyi geliştirmek ve ona güvenmek için uygulanması gereken stratejilerden oluşmaktadır.

Bilişsel stratejilerden mikro beceriler; akli temel alarak ayırt etme, anlamlandırma, değerlendirme, yorumlama ve sonuca varma gibi üst düzey düşünme becerilerini geliştirici basamaklardan oluşmaktadır. Makro beceriler ise; daha çok üst düzey düşünme becerilerini örgütleme sürecinden oluşur. Örneğin; kişi eleştirel okuyarak veya dinleyerek düşüncedeki çelişkileri bulabilir. Buradaki okuma ve dinleme bir makro beceriyken düşüncedeki çelişkiyi bulmak bir mikro beceridir.

Araştırmada yapılan doküman analizi; duyuşsal strateji ve bilişsel stratejilerden mikro ile makro beceriler basamaklarının tümünü hedef almaktadır. Bunun sebebi; incelenen kitapların hedeflediği yaş aralığının 8-12 yaş olması ve stratejilerin bağımsız düşünmeyi ve hem duyuşsal hem de bilişsel becerileri bütünlük içinde anlamlandırarak geliştirmeyi içermesidir (Akınoğlu, 2003).

Eleştirel düşünme becerilerini geliştirici kitaplar arasında bulunan 2. ve 3. sınıf öğrencilerine yönelik Sandra Parks ve Howard Black'in "Düşünme Becerilerini Geliştirme- 3" adlı kitabı, dünyanın 54 ülkesinde en çok satan programlardan biridir. Çocukların temel yetenek alanlarını geliştirerek akademik başarılarını arttırmayı hedefleyen kitap; mantıksal düşünme, benzerlik ve farklılıklar, neden-sonuç, sınıflandırma, görsel ayırt etme, sözcük dağarcığı, örüntüler, yönerge takibi, harita okuma, görsel organizasyon, geometri, analitik düşünme ve rakamlar gibi düşünme becerilerini geliştirici etkinliklerden oluşmaktadır (ustunzekalilar.com).

Sandra Parks ve Howard Black'in "Düşünme Becerilerini Geliştirme- 2" adlı kitabı 5-7 yaş çocuklarına yöneliktir. Bu kitapta üçüncü kitaptan farklı olarak analitik düşünmeye dayalı etkinliklerde öğretim materyali olarak nitelik blokları ve küpler

kullanılır. Çocuklar bu materyalleri, problem çözmede ilişkileri analiz etmek için kullanırlar (ustunzekalilar.com).

Eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yardımcı olacak pek çok eğitici akıl ve zeka oyunları mevcuttur. Bunlardan 6 yaştan itibaren yetişkinleri de kapsayan “Crankity Fat Brain Toys” eleştirel ve analitik düşünme, mantık yürütme ve problem çözme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir (kidolina.com). 8 yaş ve üstü için tavsiye edilen “Rush Hour Deluxe Think Fun” analitik ve eleştirel düşünme, plan yapma, odaklanma, problem çözme ve mantık yürütme becerilerini geliştirmeye yönelik bir zeka oyunudur (kidolina.com).

Anasınıfından 6.sınıfa kadar Teas Press yayınları tarafından yayımlanmış olan “Düşünme Becerileri ve Akıl Oyunları Seti” serisinin her bir setinde o yaşa uygun olarak tasarlanmış düşünme becerileri ve akıl oyunları kitapları bulunmaktadır. Bu seri; düşünme becerileri, sözel sayısal beceriler, farkındalık, problem çözme gibi alanların gelişimine katkı sağlamak amacı ile oluşturulmuştur (dostumkitap.com).

Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından 2019 yılında 6 yaş ve üstü çocuklar için “Zeka Oyunları Başlangıç Düzeyi Kurs Programı” açılmıştır. Programın amaçları arasında; analitik ve sistematik düşünme, düşünme, bilme, algılama, kavram geliştirme, problem çözme, yaratıcılık gibi pek çok becerinin geliştirilmesi sayılmaktadır (MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2019).

2.3. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde Türkiye’de ve yurtdışında P4C ve eleştirel düşünme becerileri konuları ile ilgili yapılan bazı araştırmalara yer verilmiştir.

2.3.1. P4C ile ilgili araştırmalar. Okur (2008), yüksek lisans tezinde “Çocuklar İçin Felsefe” eğitim programının atılganlık, işbirliği ve kendini kontrol sosyal becerilerinin kazandırılmasındaki etkisini araştırmıştır. Deney ve kontrol grubuna 8 hafta boyunca eğitimler verilmiş olup; kontrol grubuna drama ve hikaye anlatıcılığı üzerinden etkinlikler yapılırken deney grubuna sokratik sorgulama üzerinden P4C programı uygulanmıştır. Gruplara, öntest ve sontest olarak “Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği Öğretmen Formu” uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda P4C

programı uygulanan deney grubunun sosyal becerilerinde anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır.

Çayır (2015a) doktora tezinde, P4C eğitiminin 3.sınıf öğrencileri üzerindeki bilişsel, duyuşsal ve sosyal etkilerini araştırmayı amaçlamıştır. Uzman görüşü alınarak hazırlanan felsefe ders planı 14 hafta boyunca 2 ayrı sınıfta toplamda 48 öğrenciye iki öğretmen tarafından uygulanmıştır. Araştırmacı derslerde gözlemci olarak yer almış, doküman analizi kapsamında ödevleri, günlükleri incelemiş, iki öğretmen ve 28 öğrenci ile süreç sonunda yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda; öğrencilerin düşünme anlamında farklı bakış açıları kazandıkları, kavramlar arasında ilişki kurma becerilerinin geliştiği, kavram farkındalıklarının arttığı, P4C'nin eleştirel düşünme ve vatandaşlık ile değerler eğitimine olumlu yansıdığı görülmüştür.

Taş (2017) doktora tezinde; P4C programının 48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve yaratıcılıklarına etkisini incelemiştir. Deney grubuna 14 hafta boyunca P4C programı uygulanmış, kontrol grubuna hiçbir müdahalede bulunulmamıştır. Araştırmanın sonucunda, P4C programının 48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve yaratıcılıklarına olumlu katkılar sağladığı ortaya çıkmıştır.

Erdoğan (2018) yüksek lisans tezinde, P4C yaklaşımının doğuşundan bugüne kadar ki tarihsel süreci hakkında detaylı bir literatür taraması yaparak çocukların felsefe yapmaya yatkın oldukları sonucuna varmıştır.

Karasu (2018) yüksek lisans tezinde araştırmasını nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması modeline göre yapmıştır. 4.sınıfa devam eden 10 öğrenciye 4 hafta boyunca Yeşil Parmaklı Tıstu kitabından seçilen “isimler, duygular, gerçek-hayal, sevgi, mutluluk, arkadaşlık, iyilik-kötülük, özgürlük, adil olma, güzellik-çirkinlik” kavramları felsefi yönden sorgulanmıştır. İçerik analizi yapılarak incelenen verilerin sonucunda, işlenen kavramların P4C yöntemi ile ele alındığında öğrencilerin Bloom taksonomisi basamaklarından çözümlene, değerlendirme ve yaratma düzeylerinde düşünebildikleri ortaya çıkmıştır.

Öğüt (2019) araştırmasında, felsefi düşünmenin kazandırılması ve geliştirilmesi için en etkili yöntemlerden birinin P4C olduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Üç bölüme ayırdığı doktora tezinin birinci bölümünde “düşünme”yi ele alarak sonucunda felsefi düşüncenin önemine ulaşmıştır. İkinci bölümde felsefi düşünmenin yöntemleri ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise; P4C'nin tarihsel gelişimi ve pragmatik

öğeleri ele alınarak buradan hareketle P4C'nin sorun çözmede en etkili yollardan biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Işıklar (2019), yüksek lisans tezinde P4C programının 5-6 yaş çocuklarında eleştirel düşünme ve problem çözme becerisine olan etkisini araştırmıştır. Deney grubuna on hafta boyunca uzman görüşü alınarak oluşturulan P4C programı uygulanmış olup, kontrol grubuna hiçbir müdahalede bulunulmamıştır. Araştırmanın sonucunda eleştirel düşünme becerileri grup içi karşılaştırmalarında anlamlı farklılık olduğu, gruplar arası karşılaştırmada ise aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç olmadığı görülmüştür. Problem çözme becerileri grup içi karşılaştırmalarında anlamlı farklılık olduğu, gruplar arası karşılaştırmada ise deney grubu lehine anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kefeli ve Kara (2008) araştırmasında çocukların sokratik yöntem kullanılarak sorgulama bilincinin geliştirilmesini amaçlamışlardır. 6 öğrenciye iki ay boyunca önce sokratik yöntem ile felsefi etkinlik anlatılmış sonrasında "Küçük Prens" kitabından hareketle felsefi etkinlikler oluşturulmuştur. Araştırmanın sonucunda çocukların kavrayışlarının geliştiği gözlemlenerek akıl yürütmelerinin sistematikleştiği sonucuna varılmıştır.

Gür (2011) araştırmasında; P4C tarihçesini, programın amacını ve etkinlik örnekleri ile etkinliklerin uygulanışını ele almaktadır.

Vesile ve diğerleri (2018) araştırmasında okul öncesi dönemdeki çocukların uygulanan P4C programı ile birlikte sordukları soruların düzeyi ve verdikleri cevapların niteliği üzerindeki farklılığı ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir. 8 hafta boyunca 14 çocuğa etkinlikler uygulanmış sonrasında verileri toplamak için felsefi sorgulama metni ve görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, P4C programının okul öncesi dönemindeki çocukların soru düzeylerini ve cevaplarının niteliğini geliştirdiği ortaya çıkmıştır.

Oktar (2019) araştırmasında felsefe eğitiminin düşünme üzerindeki olumlu etkisinden yola çıkarak Türkiye'de P4C alanında düzenli bir çalışma yapılmasına dair örnek sorular ortaya koymayı amaçlamıştır.

Yurtdışında yapılan P4C çalışmalarına bakıldığında Vansielegem ve Kennedy (2011)'nin araştırması, son on yılda P4C'ye katkı sağlayan fikirleri ortaya koyarak bu yöneme karşı artan ilgiye odaklanmayı hedeflemektedir. "Çocuk" ve "felsefe" ilişkisini yeniden ortaya koymaya çalışmışlardır.

Lam (2011) araştırmasında 1.sınıf öğrencilerinden rastgele deney ve kontrol grupları oluşturdu. Deney grubuna 16 hafta boyunca P4C programı uygulanırken, kontrol grubuna bir müdahalede bulunulmadı. Araştırmanın sonunda P4C dersi alan öğrencilerin akıl yürütme performanslarında artış olduğu görülmüştür.

Gasparatou ve Kampeza (2012)'nin araştırması deney ve kontrol gruplarından 5-6 yaşlarında toplamda 30 çocuktan oluşmaktadır. On hafta boyunca deney grubuna P4C programı uygulanmış olup bunun sonucunda deney grubundaki öğrencilerin, P4C eğitimi ile birlikte eleştirel düşünme becerilerinin geliştiği sonucuna varılmıştır.

Rahdar, Pourghaz ve Marziyeh (2018) çalışmasında P4C eğitiminin öğrencilerin eleştirel düşünme ve öz yeterlilik gelişimlerine katkısını araştırmışlardır. 1.sınıf öğrencilerinden deney ve kontrol grubu oluşturularak deney grubuna felsefe eğitimi verilmiş, kontrol grubuna ise müdahalede bulunulmamıştır. Araştırmanın verileri her iki gruba da eleştirel düşünme eğilim ölçeği ve öz yeterlilik ölçeği uygulanarak toplanmış olup sonucunda felsefe eğitimi alan çocukların eleştirel düşüncelerinde ve öz yeterliliklerinde gelişim gözlenmiştir.

2.3.2. Eleştirel düşünme becerileri ile ilgili araştırmalar. Türkiye’de 2001-2020 yılları arasında ocak ayı itibari ile “yöktez”de yayımlanan “Eleştirel Düşünme Becerileri” başlığındaki 120 adet tez tarandığında; 22 adet tez fen ve matematik alanlarında, 15 adet tez yabancı dil ve Türkçe alanlarında, 8 adet tez sosyal bilgiler dersi alanında ve 1 adet tez felsefe alanındaki araştırmaları içermektedir. 120 adet tez çalışmasından bazıları bu bölümde özetlenmiştir.

Şahinel (2001) karma yöntem ile yaptığı araştırmada, uyguladığı Türkçe Testi ve Türkçe Dersi Tutum Ölçeği sonuçlarına göre öğrencileri deney ve kontrol grubu olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Deney grubuna yeni tasarlanan Türkçe ders planına göre eğitim verilirken kontrol grubuna geleneksel eğitim verilmiştir. Sonrasında ilk aşamada kullanılan testler son test olarak her iki gruba yeniden uygulanmıştır. Erişi testi kalıcılık testi olarak üç hafta ve ondört hafta sonra tekrar uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda iki grupta ön test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık yokken son test sonuçlarında deney grubu ortalamalarında anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Deney grubunun kalıcılık testi puanları kontrol grubunun puanlarından anlamlı derecede yüksektir. Deney ve kontrol gruplarının ön tutum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığa rastlanmazken, son tutum puanlarında eleştirel

düşünme becerilerinin tümleşik dil becerileri üzerindeki etkisinin öğrencilerin Türkçe dersine yönelik tutumlarını olumlu etkilediği görülmektedir.

Akınoğlu (2001) doktora tezinde, 4.sınıf fen bilgisi dersinin kazandırması hedeflenen eleştirel düşünme becerilerinin öğrenme ürünlerine etkisini araştırmaktadır. Birbirine denk şekilde seçilen deney ve kontrol gruplarında kontrol grubuna geleneksel yöntem ile eğitim verilirken deney grubuna eleştirel düşünme becerilerini temel alarak hazırlanmış ders materyalleri ile farklı ortamlarda eğitim verilmiştir. Ön test ve son test olarak iki gruba da Fen Bilgisi Testi, eleştirel düşünme becerileri ölçme aracı ve tutum ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda; deney grubundaki öğrencilerin bilgi ve kavrama düzeyleri ile eleştirel düşünme becerilerindeki tutarlılık kontrol grubundaki öğrencilerinden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Güzel (2005) araştırmasında geleneksel yönteme dayalı Sosyal Bilgiler öğretimi ile eleştirel düşünme becerilerine dayalı Sosyal Bilgiler öğretiminin karşılaştırmasını yapmayı hedeflemektedir. İki farklı okuldan eleştirel düşünme becerileri, başarı, tutum ve kişisel bilgiler göz önünde bulundurularak birbirine benzer ve yansız bir şekilde kontrol ve deney grupları seçilmiştir. Deney grubuna eleştirel düşünme becerilerine dayalı sosyal bilgiler dersi verilirken kontrol grubuna geleneksel yönteme dayalı sosyal bilgiler dersi verilmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmada; araştırmacı tarafından geliştirilen eleştirel düşünme becerisi testi ve başarı testi ile tutum ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda; eleştirel düşünme becerilerine göre işlenen sosyal bilgiler dersinin geleneksel yönteme göre işlenenden akademik başarıda, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede, derse karşı tutumda ve dersin kalıcılığında daha etkili olduğu saptanmıştır.

Şenkaya (2005) araştırmasında; yabancı dilde yazma programının içindeki eleştirel düşünme becerilerinin, yabancı dilde yazma becerisini geliştirmesindeki etkisi incelenmiştir. Oluşturulan deney ve kontrol gruplarında; genel akademik başarı farkı, kelime bilgisi başarı farkı, içerik ve organizasyon başarı farkı ve dil kullanımı başarı farkı hesaplanmıştır. Araştırmanın sonucunda eleştirel düşünme becerileri ile oluşturulmuş yabancı dil dersi uygulanan deney grubundaki öğrencilerin son sınav not ortalamaları, kelime bilgisi, içerik ve organizasyon ile dil kullanımı puan ortalamaları geleneksel yöntem ile oluşturulan yabancı dil dersini alan kontrol grubundaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bozoğlu (2008) araştırmasında; 11.sınıf öğrencileri ile felsefe öğretmenlerinin görüşlerine başvurarak felsefe dersinin eleştirel düşünme becerilerini kazandırıp kazandıramadığını, öğretmen ve öğrenci görüşleri arasında fark olup olmadığını, öğretmenlerin tecrübelerine ve cinsiyetlerine göre görüşlerinin değişip değişmediğini ve öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyleri ile kendilerine ait çalışma odaları olup olmamasına bağlı olarak görüşlerinin değişip değişmediğini betimlemeyi amaçlamıştır. Ankara ilindeki 77 felsefe öğretmeni ile 660 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Öğretmen ve öğrenci görüşleri araştırmacı tarafından geliştirilen anket aracılığı ile alınmıştır. Bunun haricinde 18 öğrenciyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Nicel veriler frekans, yüzde, aritmetik ortalama, tek yönlü varyans analizi ve t-testi ile analiz edilirken; nitel veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmada ulaşılan 5 sonuç aşağıdaki gibidir:

i. Felsefe öğretmenleri felsefe dersinin eleştirel düşünme becerilerini kazandırdığı görüşündelerdir.

ii. 11.sınıf öğrencileri felsefe dersinin eleştirel düşünme becerilerini kazandırıp kazandırmamasına ilişkin kararsızdırlar.

iii. Öğretmenler ve öğrenciler arasındaki görüşlerde felsefe dersinin eleştirel düşünme becerilerini kazandırıp kazandırmamasına ilişkin anlamlı bir fark vardır.

iv. Öğretmenlerin tecrübe ve yaşlarına göre felsefe dersinin eleştirel düşünme becerilerini kazandırıp kazandırmamasına ilişkin görüşlerinde bir farka rastlanmamaktadır.

v. Öğrencilerin aile gelir düzeylerine ve kendilerine ait oda durumlarına göre felsefe dersinin eleştirel düşünme becerilerini kazandırıp kazandırmamasına ilişkin görüşlerinde bir farka rastlanmamaktadır.

Obay (2009) alışmasında; problem çözmeyi eleştirel düşünme öğretiminde yöntem olarak kullanarak araştırmasını gerçekleştirmiştir. Bir devlet üniversitesinin eğitim bilimleri fakóltesinden ilköğretim bölümü matematik anabilim dalından birinci sınıfa giden 4 öğrenci örnekleme olarak seçilmiştir. Nitel araştırma yöntemine göre yürütölen çalışmada veriler, görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Bununla birlikte öğrenci davranışları gözlemlenerek öğrencilerden yazılı belgeler alınmış ve değerlendirme kapsamına alınmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerde eleştirel düşünme becerilerinde gelişmelerin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Karakuş (2009) çalışmasında 6-8.sınıf Fen ve Teknoloji dersi kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşünme öğelerini kapsayıcılığını araştırmıştır. Araştırma kapsamında ünite sonlarında bulunan “Hayatımızın Neresinde?” bölümlerindeki 23 metin içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda metinlerin eleştirel düşünme öğelerini kapsayıcılık oranları birbirlerine yakın çıkmıştır. 6.sınıf kitabında 44, 7.sınıf kitabında 37, 8.sınıf kitabında ise 43 adet eleştirel düşünme öğesine rastlanmaktadır. Bu sonuçlar metinlerin “orta” düzeyde eleştirel düşünme öğesini kapsadığı göstermektedir.

Büyükarşlan (2011), 4. ve 5.sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerileri ile örtüşme düzeylerini araştırmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada veriler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İncelenen 458 etkinlik eleştirel düşünme becerisi kazanımlarına göre gruplandırılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; 4. ve 5.sınıf Türkçe ders kitapları, eleştirel düşünme becerileri ile yüksek düzeyde örtüşmektedirler.

Çakır (2013) araştırmasında, üniversite eğitiminin eleştirel düşünme ve üst düzey düşünme becerilerini ne oranda geliştirdiğini incelemiştir. Araştırmada betimsel yöntem kullanılırken alt problemleri cevaplamak için nicel ve nitel veriler toplanmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen senaryolarla 227 öğrenciden veri toplanmış, 18 öğrenci ve 4 öğretim elemanı ile de derinlemesine veri elde etmek için görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda üniversite bir ve dördüncü sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme beceri düzeyleri orta düzey olarak belirlenmiştir.

Ünlü (2018) çalışmasında, dijital öyküler ile oluşturulan Sosyal Bilgiler dersinin öğrencinin eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubu; deney ve kontrol grubu olmak üzere 4.sınıfa devam eden 42 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda; deney grubundaki öğrencilerin eleştirel düşünme beceri puanları diğer gruptaki öğrencilerin puanlarına göre daha yüksek ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Semerci (2003) araştırmasında, Fırat Üniversitesi enstitülerinde doktora öğrenimi gören ve tez aşamasına gelmiş öğrencilerin eleştirel düşünüp düşünmediklerini ve “Gelişim ve Öğrenme” dersi ile “Öğretimde Planlama ve Değerlendirme” dersinin eleştirel düşünme becerilerini geliştirip geliştirmediklerini incelemeyi hedeflemiştir. Araştırmanın verileri “Eleştirel Düşünme Becerileri Ölçeği”

ile toplanmış ve ölçeğin KMO değeri 0.75, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.90 olarak ölçülmüştür. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin eleştirel düşündükleri ve alınan iki dersin eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği sonucuna varılmıştır.

Özdemir (2005) çalışmasında üniversite öğrencilerinin eleştireldüşünme becerilerinin hangi düzeyde olduğunu ve bu düzeyin cinsiyet, doğum yeri, ebevyin eğitim düzeyi ve gelir durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini incelemeyi hedeflemiştir. Veri toplama aracı olarak tutum ölçeği geliştirilmiş ve SPSS-11 programında verilerin analizi yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular; öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin orta düzeyde olduğu ve çeşitli değişkenlerin bu beceriyi etkilemede büyük bir farklılık göstermediği yönünde olmuştur.

Tok ve Sevinç (2010) araştırmalarında, düşünme eğitimi becerileri programının okul öncesi öğretmen adaylarında eleştirel düşünme becerisi ve problem çözme becerileri üzerindeki algısının etkisini belirlemeyi hedeflemişlerdir. Araştırma ön test ve son test kontrol gruplu yarı deneysel desene göre yapılmıştır. Deney grubuna 12 hafta boyunca farklı bir eğitim programı uygulanmış sonrasında veri toplamak için “Watson Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği” ve “Problem Çözme Envanteri” kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda akıl yürütme gücü ölçeğinin son test sonuçlarında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunurken problem çözme envanteri sonuçlarının ise ön test ortalamasının son test ortalamasından yüksek olduğu görülmüştür.

Güneş (2012) makalesinde, öğrencilerin düşünme becerileri geliştirmek için alan yazında ne tür yöntem ve tekniklerin olduğunu incelemiştir. Araştırmanın sonucunda düşünme eğitimi dersi ile ilgili önerilerde bulunmaktadır.

Eğmir ve Ocak (2016) yaptıkları çalışmadaki hedefleri; 5.sınıf düzeyindeki öğrenciler için eleştirel düşünme becerilerini ölçmeye yönelik bir başarı testi geliştirmektir. Bu amaçla alan yazından ve öğretmenlerin ihtiyaç analizleri doğrultusunda eleştirel düşünme alt beceriler listesi yapılmıştır. Oluşturulan bu form 20 öğrenciye uygulanarak revizeler yapılmıştır. Revize edilen form akademik başarıları birbirinden farklı 39 öğrenciye uygulanmış, sonrasında da ekonomik açıdan farklılık gösteren 59 öğrenciye uygulanmış olup teste 25 maddelik son hali verilmiştir. Test ile ilgili yapılan analizler sonucunda ayırt ediciliğinin iyi düzeyde olduğu saptanmıştır.

Han ve Brown (2013) çalışmasında erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerini araştırmışlardır. Ana ders içeriğine eleştirel düşünme öğeleri entegre edilerek öğeler arasındaki müdahale incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda el edilen bulgulara göre; kullanılan eğitim programı erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği yönünde olmuştur.

Leon (2015)'un çalışmasının amacı; 5 farklı okul öncesi sınıfının farklı eleştirel düşünme olaylarını ve öğretmenlerin çocukların eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için kullandıkları öğretim stratejilerini belirlemektir. Veriler sınıf gözlemleri, doküman analizi ve öğretmen görüşmeleri ile toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin eleştirel düşünmeye karşı tutumlarının olumlu olduğu ve kullandıkları yöntem ve tekniklerin çocukların eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sağladıkları yönündedir.

Naseri, Gorjian, Ebrahimi ve Niakan (2017) çalışmasında felsefi yaklaşımın öğretmenler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Seçilen 30 adet okul öncesi ve ilköğretim öğretmenine felsefi yaklaşıma dayalı eğitim verilmiş olup sonucunda öğretmenlerin eleştirel düşünme düzeylerindeki gelişim olumlu olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Bölüm 3

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi, geçerlik ve güvenirlik, sınırlılıklar ve sayıltılar yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada çocuklar için yazılmış olan “Çıtır Çıtır Felsefe” serisinden 6 adet kitabın eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeyi destekleyen, Paul ve arkadaşları tarafından modellenen duyuşsal ve bilişsel stratejilere göre analizinin yapılarak kitapların hangi becerileri kapsadığının belirlenmesidir. Bu sebeple nitel araştırma deseninin durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmalarında amaç belli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Durum çalışmaları, araştırmacının bir durumu, sıklıkla bir programı, eylemi, süreci veya birey ve bireyleri derinlemesine analiz ettiği bir araştırma desendir (Creswell, 2017). Nitel araştırmalar nicel araştırmalara göre derinlemesine betimleme ve yorumlara içerir bu yüzden nitel araştırmalarda aranan şey ifade edilmesi zor olan gizli kalmış şeyleri açığa çıkarmaktır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmada kullanılan kitap serisi; Günışığı Kitaplığı'ndan yayımlanan ve 31 adet kitaptan oluşan “Çıtır Çıtır Felsefe” serisi içinden 6 adet kitap ölçüt örnekleme yoluyla seçilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi; araştırmacı neyi araştıracaksa onu göz önünde bulundurarak önceden belirlemiş olduğu ölçütleri karşılayan örneklem grubunu oluşturmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada örneklem seçilirken ölçüt olarak; kitapların çocuklar için felsefe programlarında uygulanıyor olması, kitapların sosyal yönden kabul görmüş olması -2006 yılından beri Türkiye’de yayımlanmakta ve basım sayısı her geçen gün artmaktadır – dizi incelendiğinde içinde

basımı 40'a ulaşmış kitap ile ilk baskılarında kalmış kitapların olması göz önünde bulundurulmuştur (Günüşiği Kitaplığı, t. y.).

3.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri doküman inceleme yöntemi ile toplanmıştır. Doküman analizi; araştırmanın amacına ulaşmaya yönelik verilerin doküman incelemesi yoluyla elde edilmesi işlemidir (Çepni, 2010). Nitel araştırmalarda veri toplarken gözlem ve görüşmenin mümkün olamayacağı zamanlarda, örneğin; eğitim ile ilgili araştırmalarda ders kitapları, rehberlik kayıtları ve program incelemeleri gibi alanlarda doküman analizi tek başına yöntem olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Yapılan araştırmanın veri toplama sürecinde öncelikle, Çıtır Çıtır Felsefe serisinin yayınevi olan Günüşiği Kitaplığı'ndan araştırma için onam formu (EK-A) alınmıştır. Seri içerisindeki en çok basıma ve en az basıma sahip olan 3'er kitap, toplamda 6 adet kitap incelenerek Paul ve arkadaşlarının modellediği duyuşsal ve bilişsel stratejilere karşılık gelen örnekler taranmıştır. Alan yazında stratejiler ile ilgili doğrudan Türkçe kaynaklara rastlanmadığı için stratejiler, İngilizce'den Türkçe'ye çevrildikten sonra bir İngilizce uzmanından çeviri ile ilgili görüş alınmıştır. Stratejiler şu şekildedir: Duyuşsal stratejiler; bağımsız düşünme, ben merkezlik veya sosyalencilik içgörüler geliştirme, adil olma, duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme, entelektüel alçakgönüllülüğü geliştirmek ve yargıyı askıya almak, entelektüel cesaret geliştirme, entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek, akıl yürütme konusunda güven geliştirmek. Bilişsel stratejiler- Mikro beceriler; fikirleri pratikle karşılaştırma, düşünme hakkında düşünme; eleştirel kelimeleri kullanma, önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme, varsayımları inceleme ve değerlendirme, konuyla ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırt etme, mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi, çelişkileri tanımak, etkileri ve sonuçları keşfetmek. Makro beceriler; genellemeleri sadeleştirmekten ve kolaylaştırmaktan kaçınma, öğrenilenleri transfer etme, bakış açısı geliştirme, sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, değerlendirme için ölçüt geliştirme değerleri ve standartları netleştirme, bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme, derinlemesine

sorgulama, argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, çözüm üretme ve değerlendirme, eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, eleştirel okuma, eleştirel dinleme, disiplinler arası ilişki kurma, sokratik tartışma/soru sorma, farklı görüşleri karşılaştırma ve diyalektik düşünme.

Veriler, stratejilere göre toplandığı için analiz kısmında kullanılan temalar önceden belirlenmiştir. Bu yüzden verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle göre toplanan veriler, önceden belirlenmiş olan temalara göre özetlenir ve yorumlanır; amaç okuyucuya verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış halinin sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın doküman inceleme kısmı araştırmacının da içinde bulunduğu dört uzman tarafından temalara göre kodlanarak, betimsel analize tabi tutulmuş; sonuçlar betimsel analiz tablosu, frekans ve yüzdelik olarak sunulmuştur.

3.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği Lincoln ve Guba'nın stratejilerine göre ölçülmüştür. Nitel araştırmacılar, güvenilirlik ve geçerliği açıklamak için farklı stratejilerden yararlanarak farklı kavramlar kullanmaktadırlar (Creswell, 2019). Lincoln ve Guba, iç geçerlik yerine inandırıcılık; dış geçerlik yerine aktarılabilirlik; iç güvenilirlik yerine tutarlık; dış güvenilirlik yerine teyit edilebilirlik kavramlarını kullanmaktadırlar. İnandırıcılık, bulguların gerçekle uyumunu; aktarılabilirlik, bulguların başka durumlara uyarlanılabilirliğini; tutarlılık, aynı durum içinde aynı katılımcılarla aynı bulgulara ulaşılmasını; teyit edilebilirlik ise bulguların araştırmacının yorumlarından öte katılımcıların deneyiminden kaynaklandığını ifade etmektedir (Arastaman, Fidan ve Fidan, 2018).

Araştırmanın veri toplama, veri analizi ve bulgular kısmında uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman yardımı ile veri analizinde kullanılacak tema ve kategoriler belirlenmiştir. Araştırmacı belirlenen tema ve kategorilere göre analizleri yapmıştır. Araştırmacı haricinde 2 uzman, belirlenen tema ve kategorilere göre verilerin analizini yapmış, bir uzman ise araştırmacının analizlerini kontrol etmiştir. Sonrasında tüm analizler birleştirilmiştir. Bazı analizlerin farklı tema ve kategoriye sokulduğu tespit edilmiştir. Bu analizler araştırmacı ve uzmanlar tarafından değerlendirilerek fikir birliğine varılmıştır. Uzman görüşüne başvurulması ve derinlik odaklı veri toplanması

araştırmanın inandırıcılığını arttırmaktadır. Ayrıca uzmanların analizler noktasında fikir birliğine varmaları tutarlılığı sağlamaktadır.

Aktarılabirliği sağlamak için bulgular kısmında doğrudan alıntılara yer verilerek ayrıntılı betimlemeler yapılmıştır. Teyit edilebilirliği sağlamak için ise alan yazında benzer araştırmaların sonuçları taranarak araştırmanın sonuçları ile karşılaştırılmış ve tartışma ve sonuç bölümünde bunlara yer verilerek araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşıldığı sonucuna varılmıştır (Başkale, 2016).

3.5. Sınırlılıklar

1. Araştırmada “Çıtır Çıtır Felsefe” serisinden yalnızca altı adet kitap incelenmiştir.
2. Araştırma için seçilen kitaplar basım yılı önceliği ve sonralığına göre belirlenmiştir.
3. Araştırmada doküman analizine yer verilmiş olup görüşmeye ve gözleme yer verilmediği için veri üçgenlemesi yapılamamıştır.

3.6. Sayılılar

1. İncelenen altı adet kitapta eleştirel düşünme becerilerini geliştirici stratejiler bulunduğu kabul edilmiştir.
2. İncelenen kitapların toplumsal yönden kabul gördüğü varsayılmıştır.

Bölüm 4

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde toplanan veriler analiz edilerek bulgular tablo halinde açıklanmıştır. Çıtır Çıtır Felsefe serisi içerisinde en çok basıma ulaşan üç kitap ile en az basıma sahip üç kitap eleştirel düşünme becerileri stratejileri açısından incelenmiş olup elde edilen bulgular frekans analizi tablosu ve betimsel analiz tablosu halinde sunulmuş olup kitaplarda bulunan eleştirel düşünme becerileri stratejileri dağılımları grafikler ile gösterilmiştir.

4.1. Çıtır Çıtır Felsefe Serisinde En Çok Basıma Ulaşan Üç Kitaba Ait Bulgular

Bulgular bölümünün bu kısmında Çıtır Çıtır Felsefe serisi içinde en çok basıma ulaşan; Adalet ve Haksızlık (39.baskı), İyi ve Kötü (35.baskı) ve Doğa ve Kirlilik (31.baskı) kitaplarının betimsel analiz ve frekans analizi tablolarına yer verilmiştir.

4.1.1. Adalet ve Haksızlık kitabına ait bulgular.

Tablo 14

Adalet ve Haksızlık Kitabının Betimsel Analizi

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Adalet ve Haksızlık	Eleştirel Düşünme- Makro Beceriler	Sokratik tartışma/Soru sorma	-Merak uyandırmak ve konu hakkında düşünmek için soru	"Günde kaç kere, "Bu haksızlık!" diyoruz acaba?"
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Kavramları karşılaştırma	"Adil", "aynı" mı demektir?
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Çözüm arayışı için girme	"O zaman nasıl yapmalı?"
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Eylemi sorgulayan soru	"Türkiye'de yasa, "Otoyolda saatte 120 kilometreden hızlı gitmek yasaktır," der. Bugün trafik polisleri tatilde. Kimse otoyolları kontrol etmiyor. Ne olacak?"
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Eylemi sorgulayan soru	"Haksızlık öfke yaratır, buna hiç kuşku yok. Ancak öfkeyle ne yapacağımız bize kalır. Her şeyi kırmak mı? Yıkılmak mı? Ya da bu öfkeyi adaleti kurmak için kullanmak mı?"
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Kavramın analizine yönelik soru	"Adil olana kim karar verir?"
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Ayrıntıya girmek sorgulama	çin-"Peki ya cezalar? Onlar ne işe yarar?"
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Ayrıntıya girmek sorgulama	çin-"İşte , çok pratik bir adalet: Herkese aynı şey. Ama gerçekte, hiçbir şey böyle yürümüyor! Beşinci sınıfın öğretmeni, Fransız futbol takımının kalecisinin kazandığı kadar para kazanır mı?"
		Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi sorgulama	"Kendi doğum günümde pastadan herkes kadar yemem adil mi?"
		Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemin değerlendirilmesi	"Anne babamız perşembe akşamı televizyon izlediğimiz için bizi cezalandırıyor, ama Perşembe akşamı televizyon izlemenin yasak olduğunu önceden söylememişlerse, o zaman bu ceza tamamen haksızdır."
		Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Kabul edilen ve yapılan arasındaki çelişki	"Birçok ülke, aynı fikirde olduğunu söylemiş ve insan hakları evrensel bildirgesini imzalamıştır. Ama, bütün bu hakların tamamını uygulayabilmiş çok fazla ülke yoktur."
		Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Akılcı varsayımlarda bulunmak	"Bu, aynı zamanda herkesin bildirgeyi savunabileceği, bildirgedeki insan haklarına saygı duymayan ülkeleri kinayabileceği, onları saygısızlığı tekrarlamamaya ikna edebileceği ve hatta belki de, onları cezalandırabileceği anlamına gelir."
		Eylem politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi değerlendirirken akılcı varsayımlar dayandırma	"Beşinci sınıfın öğretmeni Fransız futbol takımının kalecisinin kazandığı kadar para kazanır mı? Hayır. Kaleci öğretmenin varsayımlar yüzü katı kazanır. Oysa öğretmenin önemli bir mesleği var; çocuklara, bir ömür boyunca işlerine yarayacak şeyler öğretiyor. Fransız futbol takımının kalecisiyse yalnızca gelen topları tutuyor! Bütün çocuklar yazın deniz kıyısına tatile gider mi? Hayır. Bir sürü çocuk hayatında hiç deniz görmemiştir, bazılarıysa her yıl denize gider..."
		Eylem politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi değerlendirirken akılcı varsayımlar dayandırma	"Evet doğru, bu ülkenin yasası eşitliği sağlamaya çalışıyor. Ama kim yılbaşı gecesini Eşitistan'da geçirmek ister ki? Bu insanların zevklerini, isteklerini, kişiliklerini göz önüne almıyor. Bu ülkede, herkesin aynı şekilde giyinmek, aynı eve sahip olmak, aynı yere tatile gitmek zorunda olduğunu da söyleyebiliriz. Bu gerçekten de tam bir eşitlik olurdu. Ancak

Tablo 14 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Adalet ve Haksızlık	Eleştirel Düşünme- Makro Beceriler	Bakış açısı geliştirme	-Görüş geliştirme	görüyoruz ki, bu çok da harika değil. Artık kimsenin seçme hakkı yok, kimse özgür değil. Fikir, çok iyi, çok cömert bir fikre benzese de, adalet herkesin aynı olması anlamına gelir diyemeyiz. Hiçbir şey bu kadar basit değildir.” -“Çocuk Hakları Bildirgesi şöyle der: “Okul disiplininin, çocukların onuruna saygı duyması gerekir.” Arman’ı çıplak yüzmek zorunda bırakmak, onun onuruna saygı duymayan, aşağılayıcı bir hareket... Haklarını, yasayı, neyin adil olduğunu bilmek, kendimizi savunmamızı ve adalet talep etmemizi sağlar. Yasalar da işte buna yarar.
		Bakış açısı geliştirme	-Paylaşım için farklı görüşleri tartışma	“Bay Rona’nın iyi bir işi var. Her yıl vergi ödüyor. Ödeme için her çek gönderişinde söyleniyor: Bu parayı hükümete vermekten bıktım; onu çocuklarıma, eşime hediyeler ve kendime yeni bir saat almak için saklamayı tercih ederdim. Ama yasanın Bay Rona’dan istediği tam da bu: Bütün parayı kendisi ve ailesi için saklamaması. Yasa ondan, payına düşenin bir kısmını başkalarına vermesini istiyor. Vergilerle, bütün çocuklar için okullar inşa ediliyor, öğretmenlerin maaşları ödeniyor. Hastaneler kuruluyor ve herkes orada tedavi görebiliyor. Yollar yapılıyor ve herkes bu yolların üstünde gidip gelebiliyor... Bay Rona’nın biri işi var, para kazanıyor ve yasa gereğince payları bölüştürmek, daha adil olmak için vergi veriyor.”
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimleri analiz etme	“..... Herkesin bir başkasının yerinde olabileceğini hayal etmek... işte, yasaları adil kılan düşünce.” -“Yasanın amacı, birkaç insanın kaprislerinin diğerlerini yönetmesini engellemektir.”
		Bakış açısı geliştirme Diyalektik düşünme	-Deneyimleri analiz etme -Adalet ve eşitlik	“Eşitistan ülkesinin vatandaşları, yılbaşı tatilinin adaletsiz olduğuna inanıyor: Bazı çocuklar çok, bazıları yalnızca bir ya kavramlarını zıtlıklar veda iki, bazıları çok büyük, bazılarıysa çok küçük hediyeler alıyor. Vatandaşlar bu haksızlıkları gidermeye karar verip, bir benzerlikler açısındanyasa çıkması için oy kullanıyorlar: Kasım ayında bütün anne babalara, çocuklarına ne hediye etmeye hakları olduğunu yazan birer mektup gönderilecek. Mektup, her yaş için alınabilecek hediyeyi belirtecek. Bu yıl altı- sekiz yaş arası erkek çocuklar için hediye, bir Zoro kıyafeti ve bir kitap; aynı yaştaki kızlar içinse, bir makyaj çantası ve bir kutu renkli kuruboya. Hediyeler dağıtılırken kusursuz bir eşitlik sağlanıyor. Ama sekiz yaşındaki Antonin kılık değiştirmeyi hiç sevmiyor ve kitap okumaktan da nefret ediyor. Yedi yaşındaki Karen okumaya bayılıyor; ama makyaj yapmak hiç ilgisini çekmiyor ve gazlı kalemlerle resim yapmayı da kuruboya kullanmaya tercih ediyor. Evet doğru, bu ülkenin yasası eşitliği sağlamaya çalışıyor. Ama kim yılbaşı gecesini Eşitistan’da geçirmek ister ki? Bu yasa insanların zevklerini, isteklerini, kişiliklerini göz önüne almıyor.”
		Diyalektik düşünme	-Adil olan ile adaletsiz olanı değerlendirme	“Eğer dünyadaki bütün insanların her gün yiyecek bir tabak pilavları olsaydı, “Her gün yalnızca tek bir tabak pilav yemek haksızlık,” diye düşünmezdik. Ama, bazıları günde elli tabak pilav, üstüne de kebablar, dondurmalar, pastalar yiyorsa, “Bu adil değil, diğer insanlar aç deriz.” Paylaşım çok kötü yapıldığında, bu adaletsizliktir.”
		Diyalektik düşünme	-Karşılaştırma	“Kral, korumalarıyla birlikte kırdı atla geziyor. Uzaktan kırmızı evler görüyor. Bugün kırmızıdan nefret ediyor; bu nedenle askerlerine o kırmızı evleri hemen yakmalarını emrediyor. Şehre geldiğinde gazetecide duruyor. Vahşi Kaz gazetesinde, kendi hakkında pek hoş olmayan şeyler yazıldığını görüyor. Askerlerine, hemen o gazeteyi yasaklamalarını emrediyor. Dönüş yolunda, harika bahçeler dikkatini çekiyor. Bu bahçelerle ilgilenen bahçıvanları bulduruyor ve onlara, çalışmak üzere sarayının bahçesine gelmelerini emrediyor. Burada, bütün kararlar tek bir insanın isteklerine bağlı. Başkalarının haklarını hiç umursamayan bir insanın... Adil bir ülkedekinin tam tersi bu durum.”
		Derinlemesine sorgulama	-Adil paylaşım- derinlemesine irdeleme	“Kendi doğum günümde pastadan herkes kadar yemem adil mi? Bu benim kendi doğum günüm olduğuna göre, belki de başkalarından daha büyük bir parça almam daha adil olur. Ama en iyi arkadaşlarım da daha fazla yemeli, çünkü onları daha çok seviyorum. Ve küçükler daha küçük parçalar almalı, çünkü onların mideleri daha küçük. Ve üç saattir yemek yemeyenler, bir saat önce yiyenlere göre daha fazla almalı. Off! Bölüşmek gitgide karmaşıklaşıyor. Sonuç olarak, yine de en kolayı herkesin aynı miktarda almasına karar vermek. Böylesi kolay ve hızlı; üstelik kendimize bin tane soru sormamıza da gerek kalmıyor...”
		Derinlemesine sorgulama Derinlemesine sorgulama	-Kabulleri sorgulama -Sorunu derinlemesine irdeleme	“.....Haksızlık yaratan, herkesi eşit olarak değerlendirmeyen yasalar vardır.” -“Görüyoruz ki, burada artık, evdeki, okuldaki, günlük hayatımızdaki haksızlıklardan söz etmiyoruz. Bize dokunan, ama yalnızca bize dokunan adalet sorunlarından söz etmiyoruz. Artık, insanların tamamı için, bütün insanlar için var olması gereken bir adaletten söz ediyoruz.”

Tablo 14 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Adalet ve Haksızlık	Eleştirel Düşünme-Makro Beceriler	Sorunları, sonuçları inançları netleştirme	veya-Gerçeklerin ayırma varma	-"Aslında çoğunlukla, "bu haksızlık" ifadesi, "bu canımı sıkıyor" anlamına gelir.
		Sorunları, sonuçları inançları netleştirme	veya-Sorunu netleştirme	-"...aç insanlar, fabrikalarda çalışan ya da dayak yiyen çocuklar gördüğümüzde, bunun adil olmadığını hemen anlarız, bunun tartışılacak yanı yoktur. Bir haksızlık olduğunu anında kavrarız; kimse bunların adil olduğunu söyleyemez. Bu adalete, "evrensel" adalet diyoruz. Yalnızca bazı insanları değil, dünyadaki bütün erkekleri, bütün kadınları, bütün çocukları savunan bir adalet bu."
		Sorunları, sonuçları inançları netleştirme	veya-Sorunu derinlemesine irdelerler	-"Eğer Henri'nin arkadaşlarından daha az harçlığı varsa, Ama aç insanlar, fabrikalarda çalışan ya da dayak yiyen çocuklar..... Bun u tartışılacak yanı yoktur. Bir haksızlık olduğunu anında kavrarız; kimse bunların adil olduğunu söyleyemez. "
		-Çözüm değerlendirme	ve-Probleme adil çözüm üretme	-"Pastadaki fasulyeyi kim bulacak? Yorgo, Anabel, Dominik, Seçil ve Jan fasulyeyi bulmak ve kral tacını kazanmak için pastanın çevresinde dönüyor. Dominik küçük bir kabarıklık gördü bile; Yorgo beyaz bir nokta gördüğünü sanıyor, diğerleriye hala arıyorlar. Sonuçta, herkes fasulyenin içinde bulunduğu inandığı aynı dilimi istiyor. Pastayı paylaşmak imkansız. Tartışmalara son vermek için, Anabel'in masanın altına girip, herkese hangi parçanın verileceğini söylemesine karar veriyorlar. Anabel hiçbir şey göremeyeceği için hile yapma şansı yok. Yani ister istemez adil olacak. Bir bölüşme kuralı buldular. Kimseyi kayırmayan bir kural."
		Çözüm değerlendirme	ve-En iyi çözümü bulmak	-"Sonuçta adalet, yasalara karar verenleri seçtiğimiz zaman, yani oy verdiğimizde sağlanmaya başlar."
		Argüman, yorum, kuramları analiz değerlendirme	ve-Yasaları sorguluyor etme ve	-"Musa ve Peter sokakta futbol oynuyor. Peter'in babası geliyor ve ona evlerinin yakınında yeni açılan bir parka gitmeyi öneriyor. Orada trambolinler ve dev kaydıraklar varmış. Peter seviniyor ve Musa'yı davet ediyor...İmkansız diyor Peter'in babası, Musa gelemez. Bu parka siyahların girmesi yasak...Peter söyleniyor, ama yapacak hiçbir şey yok, yasa böyle. Bu ülkede de yasalar; siyah derili insanların beyaz derililerle aynı parklarda oynamaya, güzel mahallelerde oturmaya, en iyi okullara gitmeye, bazı otobüslere binmeye, beyazlarla aynı mesleklerle sahip olmaya, seçimlerde oy vermeye haklarının olmadığını söylüyor. Ve tahmin edebileceğiniz gibi, bu yasaları koyanlar...beyazlar."
		Argüman, yorum, kuramları analiz değerlendirme	ve-Bildirgeyi veülkelerin eleştirme	-"Ama bütün bu hakların tamamını uygulayabilmiş çok fazla ülke yoktur. Evsizler sokakta yattığında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uyulmamış olur; çünkü bildirge herkesin barınma hakkına sahip olduğunu söyler. Bazı kadınlar evlenecekleri erkeği seçme hakkına sahip olmadıklarında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uyulmamış olur; çünkü bildirge herkesin evleneceği kişiyi seçme hakkına sahip olduğunu söyler. Bir insan, sırf ülkeyi yönetenlerle aynı fikirde değil diye hapse girdiğinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uyulmamış olur."
		Değerlendirme için geliştirme: standartları netleştirme	ölçüt-Adalet kavramını veölçütlerle açıklama	-"Adalet öncelikle bir paylaşım meselesidir. Paylaşım çok kötü yapıldığında, bu adaletsizliktir."
		Değerlendirme için geliştirme: standartları netleştirme	ölçüt-Farklı görüşleri göz vebulundurma	-"Yalnızca, kendini, arkadaşlarını, kendilerine benzeyenleri, yakınında oturanları ya da aynı meslekten olanları düşünmeyen kişileri seçmek önemlidir."
		Farklı görüşleri karşılaştırma Öğrenilenleri transfer etme	-Kavram ve sorunları kavram ve ilişkilendirirler Transfer etme	-"Henri, Mari, otobüs şoförleri, tekerlekli sandalye kullananlar, daha fazla adalet istiyorlar." -"Aynı zamanda bir de çocuk hakları bildirgesi vardır. Çünkü haksızlığın, kurbanı çocuklar olduğunda, haksızlık daha da kötüdür."
		Disiplinler arası ilişki kurma	-Farklı alanları ilişkilendirme	-"Kaleci öğretmenin yüz katı kazanır. Oysa öğretmenin önemli bir mesleği var; çocuklara, bir ömür boyunca işlerine yarayacak şeyler öğretiyor. Fransız futbol takımının kalecisiyse yalnızca gelen topları tutuyor!"

Tablo 14 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Adalet ve Haksızlık	Eleştirel Düşünme- Mikro Beceriler	Fikirleri pratikle karşılaştırma	-Pratik ile fikirler arasındaki ayrımın farkında olma	-“Fikir, çok iyi, çok cömert bir fikre benzese de, adalet herkesin adalet herkesin aynı olması anlamına gelir diyemeyiz.”
		Fikirleri pratikle karşılaştırma	-Her fikrin pratikte olmadığı	-“Her iki dakikada bir yaptığımız şeyin doğru mu yanlış mı olduğunu sorgulamak zorunda kalmıyoruz.”
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Gözlemlerin kaynaklandığını anlama	neden....Ve tahmin edebileceğiniz gibi, bu yasaları koyanlar..... beyazlar
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Gözlemlerin kaynaklandığını anlama	neden....Ve tahmin edebileceğiniz gibi, bu yasaları koyanlar..... erkekler
		Düşünme hakkında Eleştirel kelimeleri kullanma	-Düşünmede görme ve tartışma	çelişkileri-“Kendi doğum günümde pastadan herkes kadar yemem adil mi?”
		Varsayımları değerlendirme	-inceleme ve-Yanlış reddetme	varsayımları-“Normalde, yasalar adaleti sağlamaya yarar. Bazen yasalar haksızlık yaratır.
		Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi	-İddia edilen irdelenmesi	gerçeklerin-“Trafik polisi bulunmadığında, birçok insan aşırı hızlı gidiyor; çünkü yakalanmaktan korkmuyorlar. Oysa, yasa hala geçerli; kurallar polisle birlikte ortadan yok olmuyor. Trafik polisleri geri geldiğinde, herkes dikkatli davranıyor; çünkü polis para cezası verebildiği ve ehliyetleri alıkoyabildiği için korku uyandırıyor. Bunu söylemek rahatsız edici, ama cezalar olmadığında, insanların her zaman yasaya uymak için büyük istek gösterdikleri söylenemez.”
		Etkileri ve sonuçları keşfetmek	-Bir şeyin etkisini anlama	-“Haksızlık şiddet doğurur. Çünkü haksızlık, şiddetin ta kendisidir. Parkın girişinde, “Siyahların girmesi yasaktır” tabelasını görmek şiddettir; bu, vücudumuza bir yumruk yemekten daha kötüdür. Ve yumruk yediğimizde de buna yumrukla karşılık vermek için kendimizi zor tutarız.
Adalet ve Haksızlık	veDuyuşsal Stratejiler	Bağımsız Düşünme	-Eleştirel becerileri ve görüşü kullanma	ç....Öyleyse? Paylaşım nerede? Bu “herkese eşit” meselesi, pasta konusunda işe yarıyordu, ama diğer konularda gerçekten de durum hiç böyle değil!
		Ben Merkezçilik veya Sosyalencillik geliştirme	-Toplumun inancılarını içgörülerini sorgulamadan kabullenme	-“Adil olana karar verenlerin emir verenler olduğunu düşünürüz. Yetişkinler, anne babalar, öğretmen, okul müdürü ya da müdürü, patron, bakanlar başbakanlar, kral..... Ama, emir veren kimse olmamız her zaman adil olduğumuz anlamına gelmez! “
		Adil Olma	-Karşıt görüşlerin güçlü zayıf yönlerini düşünme	ve.....Bütün bunlar ne doğru ne de yanlış. İyi ki hayatta bir yanda sadece doğrular, diğer yanda da sadece yanlışlar yok.
		Duyguların altında yatan düşünceleri ve altında yatan duyguları keşfetme	-Duyguların farklılaşması	-“Haklı ceza. haksız ceza Cem’in üç gün boyunca..... yakalandığı için pişman ama cezalandırıldığı için söylenmiyor.. Alis kızgın; Müdür, bir haftahına Benjamin ve Tomas kavga ediyor.....Tomas bu duruma sinir oluyor. Öfke içimizde! Murat, Bora’ya pas veriyor.... Öfkeden gözü dönmüş..... Murat, Bora’ya pas veriyor....boğazında bir düğümle öfkeye boğuluyor..... Murat, Bora’ya pas veriyor....Bora içinde çok büyük bir öfkenin yükseldiğini hissediyor,.....”
		Entelektüel cesaret geliştirme	-Duyguları doğru bir şekilde ortaya koyma	-“Haksızlık öfke yaratır, buna hiç kuşku yok. Ancak bu öfkeyle ne yapacağımız bize kalır. Her şeyi kırmak mı? Yıkılmak mı? Ya da bu öfkeyi adaleti kurmak için kullanmak mı?”

Tablo 14'ün birinci kısmında “eleştirel düşünme- mikro beceriler” temasına ait bulgulara yer verilmiştir. Sokratik tartışma/soru sorma kategorisi altında elde edilen kodlar; merak uyandırmak ve konu hakkında düşündürmek, kavramları karşılaştırma, çözüm için detaya girme, eylemi sorgulayıcı soru sorma, kavramın analizine yönelik soru sorma ve ayrıntıya girmek için sorgulama şeklindedir. Eylemi sorgulama ve ayrıntı kodları öne çıkan kodlar olmuştur. “Türkiye’de yasa, “Otoyolda saatte 120 kilometreden hızlı gitmek yasaktır,” der. Bugün trafik polisleri tatilde. Kimse otoyolları kontrol etmiyor. Ne olacak?” ifadesi eylemi sorgulama; “Peki ya cezalar? Onlar ne işe yarar?” ifadesi ise ayrıntı koduna örnek verilebilir.

Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme kategorisinde eylemi değerlendirirken akılcı varsayımlara dayandırma kodu öne çıkmaktadır: “Beşinci sınıfın öğretmeni Fransız futbol takımının kalecisinin kazandığı kadar para kazanır mı? Hayır. Kaleci öğretmenin yüz katı kazanır. Oysa öğretmenin önemli bir mesleği var; çocuklara, bir ömür boyunca işlerine yarayacak şeyler öğretiyor. Fransız futbol takımının kalecisiyse yalnızca gelen topları tutuyor! Bütün çocuklar yazın deniz kıyısına tatile gider mi? Hayır. Bir sürü çocuk hayatında hiç deniz görmemiştir, bazılarıysa her yıl denize gider...”

Bakış açısı geliştirme kategorisi altında; görüş geliştirme, farklı görüşleri tartışma ve deneyimleri analiz etme kodlarına rastlanmaktadır. “..... Herkesin bir başkasının yerinde olabileceğini hayal etmek... işte, yasaları adil kılan düşünce.” ve “Yasanın amacı, birkaç insanın kaprislerinin diğerlerini yönetmesini engellemektir.” ifadeleri deneyimleri analiz etme koduna örnektir.

Tablo 14’de diyalektik düşünme kategorisinde zıtlıklar ve benzerlikler açısından değerlendirme ve karşılaştırma kodlarının öne çıktığı görülmektedir. Derinlemesine sorgulama kategorisinde ise yapılan analizde sorgulama ve sorunu derinlemesine irdeleme kodlarına ulaşılmıştır. Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme kategorisinde ise gerçeklerin ayırımına varma, sorunu irdeleme ve sorunu netleştirme kodlarına rastlanmaktadır. “...aç insanlar, fabrikalarda çalışan ya da dayak yiyen çocuklar gördüğümüzde, bunun adil olmadığını hemen anlarız, bunun tartışılacak yanı yoktur. Bir haksızlık olduğunu anında kavrarız; kimse bunların adil olduğunu söyleyemez. Bu adalete, “evrensel” adalet diyoruz. Yalnızca bazı insanları değil, dünyadaki bütün erkekleri, bütün kadınları, bütün çocukları savunan bir adalet bu.” ifadesi sorunu netleştirmeye; “Aslında çoğunlukla, “bu haksızlık” ifadesi, “bu canımı

sıkıyor” anlamına gelir.” ifadesi de gerçeklerin ayırımına varma kodlarına verilebilecek örneklerdir.

Çözüm üretme ve değerlendirme kategorisi adı altında rastlanan 2 adet bulgudan birincisi probleme adil çözüm üretme, ikincisi en iyi çözümü üretmek kodu olarak tanımlanmıştır. Argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme kategorisi altında tanımlanan kodlar ise eleştiri ve sorgulama şeklindedir.

Değerlendirme için ölçüt geliştirme değerleri ve standartları netleştirme kategorisi içinde değerlendirilen; *“...Adalet öncelikle bir paylaşım meselesidir...Paylaşım çok kötü yapıldığında, bu adaletsizliktir.”* ifadesi somut ölçülerle değerlendirme koduna aittir. -*“Yalnızca, kendini, arkadaşlarını, kendilerine benzeyenleri, yakınında oturanları ya da aynı meslekte olanları düşünmeyen kişileri seçmek önemlidir.”* farklı görüşleri göz önünde bulundurma koduna ait bir ifadedir.

Kavram ve sorunları diğer kavram ve sorunlarla ilişkilendirme kodu farklı görüşleri karşılaştırma kategorisi adı altında değerlendirilmiştir. Transfer etme kodu öğrenilenleri transfer etme, farklı alanları birbiri ile ilişkilendirme kodu ise disiplinler arası ilişki kurma kategorisi adı altında değerlendirilmiştir.

Tablo 14'ün ikinci kısmında eleştirel düşünme- mikro beceriler temasına ait bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulguların 2 tanesi fikirleri pratikle karşılaştırma, 2 tanesi mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, 1 tanesi varsayımları inceleme ve değerlendirme, 1 tanesi düşünme hakkında düşünme, 1 tanesi delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi ve 1 tanesi de etkileri ve sonuçları keşfetmek kategorisi içinde değerlendirilmiştir.

Fikirleri pratikle karşılaştırma kategorisinde, pratik ile fikirler arasındaki ayırımın farkında olma ve her fikrin pratikte doğru olmadığı kodlarına rastlanmıştır. Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma kategorisinde, gözlemlerin kaynağını anlama koduna rastlanmıştır. *“...Ve tahmin edebileceğiniz gibi, bu yasaları koyanlar..... beyazlar”* ile *“...Ve tahmin edebileceğiniz gibi, bu yasaları koyanlar..... erkekler”* ifadeleri bu koda verilen örneklerdir.

Düşünme hakkında düşünme; eleştirel kelimeler kullanma kategorisi adı altında elde edilen kod; düşünmede çelişkileri görme ve tartışmadır. *“Kendi doğum günümde pastadan herkes kadar yemem adil mi?”* ifadesi buna örnek gösterilebilir.

Yanlış varsayımları reddetme kodu varsayımları inceleme ve değerlendirme; iddia edilen gerçeklerin irdelenmesi kodu delillerin ve iddia edilen gerçeklerin

değerlendirilmesi; bir şeyin etkisini anlama kodu ise etkileri ve sonuçları keşfetme kategorisi kapsamında incelenmiştir.

Tablo 14'ün üçüncü kısmında duyuşsal stratejiler temasında değerlendirilmiş olan bulgulara yer verilmiştir. Eleştirel becerileri ve iç görüyü kullanma kodu bağımsız düşünme; toplumun inançlarını sorgulamadan kabullenme ben merkezilik ve sosyalbencillik içgörüler geliştirme; karşıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini düşünebilme kodu adil olma; duyguların farklılaşması kodu ise duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme kategorisi kapsamında elde edilen bulgulardır.

Tablo 15

Adalet ve Haksızlık Kitabının Frekans Dağılımı

Makro Beceriler	f	%
Sokratik Tartışma/Soru Sorma	8	16.32
Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme	6	12.24
Bakış açısı geliştirme	4	8.16
Diyalektik düşünme	3	6.12
Derinlemesine sorgulama	3	6.12
Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	3	6.12
Çözüm üretme ve değerlendirme	2	4.08
Argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme	2	4.08
Değerlenme için ölçüt geliştirme	2	4.08
Farklı görüşleri karşılaştırma	1	2.04
Öğrenilenleri transfer etme	1	2.04
Disiplinler arası ilişki kurma	1	2.04
Mikro Beceriler	f	%
Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	2	4.08
Fikirleri pratikle karşılaştırma	2	4.08
Düşünme hakkında düşünme; Eleştirel kelimeleri kullanma	1	2.04
Varsayımları inceleme ve değerlendirme	1	2.04
Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi	1	2.04
Etkileri ve sonuçları keşfetmek	1	2.04
Duyuşsal Stratejiler	f	%
Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme	1	2.04
Bağımsız düşünme	1	2.04
Ben Merkezilik veya Sosyalbencillik içgörüler geliştirme	1	2.04
Adil olma	1	2.04
Entelektüel cesaret geliştirme	1	2.04

Tablo 15 incelendiğinde; “Adalet ve Haksızlık” kitabında bulunan 49 basamağın makro becerilere göre dağılımı; %16.32 sokratik tartışma/ soru sorma, %12.24 eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, %8.16 bakış açısı geliştirme, %6.12 diyalektik düşünme, %6.12 derinlemesine sorgulama, %6.12 sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, %4.08 çözüm üretme ve değerlendirme, %4.08 argüman, yorum,

inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, %4.08 değerlendirme için ölçüt geliştirme değerleri ve standartları netleştirme, %2.04 farklı görüşleri karşılaştırma, %2.04 öğrenilenleri transfer etme ve %2.04 disiplinler arası ilişki kurmadır.

Adalet ve Haksızlık kitabında bulunan 49 basamağın mikro becerilere göre dağılımı; %4.08 mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, %4.08 fikirleri pratikle karşılaştırma, %2.04 düşünme hakkında düşünme; eleştirel kelimeleri kullanma, %2.04 varsayımları inceleme ve değerlendirme, %2.04 delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi ve %2.04 etkileri ve sonuçları keşfetmektir. Duyuşsal stratejilere göre dağılımı ise; %2.04 duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme %2.04 bağımsız düşünme, %2.04 ben merkezilik ve sosyalbencillik içgörüler geliştirme, %2.04 adil olma ve %2.04 entelektüel cesaret geliştirme şeklindedir.

4.1.2. İyi ve Kötü kitabına ait bulgular.

Tablo 16

İyi ve Kötü Kitabının Betimsel Analizi

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
İyi ve Kötü	Eleştirel Düşünme- Makro Beceriler	Sokratik tartışma/ Soru sorma	-Felsefi sorgulama	-“Peki bu, kötü şeyler yapmamızın tek nedeninin başkalarının bizi görmesi olduğu anlamına mı gelir? Yani, iyi ya da kötü bir şey yapmış olmak aslında umurumuzda bile değil midir?”
		Sokratik tartışma / Soru sorma	-Felsefi sorgulama	-“Belki de doğru soru, gerçekten nasıl bir dünyada yaşamak istediğimiz ve nasıl bir dünyada gerçekten de yaşamak istemeyeceğimiz sorusudur.”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Felsefi sorgulama	-“İyi nedir? Kötü nedir?”
		Sokratik tartışma / Soru sorma	-Felsefi sorgulama	-“İyi çekmecesindeki şeyleri yapmak mı? Kötü çekmecesindeki şeyleri yapmamak mı? Ya kötü bir şey yapmak istiyorsak? Ya iyi bir şey yapmak istemiyorsak?”
		Sokratik tartışma / Soru sorma	-Felsefi sorgulama	-“Kötü bir şeyi, kötü olduğunu bile bile yapabilir miyiz?”
		Sokratik tartışma / Soru sorma	-Felsefi sorgulama	-“Bunu bilerek yapmadılar. O bölgede o mevsimde mangal yakmanın tehlikeli olduğunu bilmiyorlardı. Eğer biri onlara bunu açıklasaydı, kesinlikle mangal kullanmazlardı. Öyleyse, Döfönlör’ün kötü bir şey yaptığını söyleyebilir miyiz?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Karar vermek için soru sorma	-“Yapsam mı yapmasam mı?”
		Sokratik tartışma / Soru sorma	-Karar vermek için soru sorma	-“Bu durumda iyi olan ne: Parayı almak mı? Kafenin sahibine vermek mi? Kafede kim elli lira kaybetti diye bağırarak mı?”
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimlerin sorgulayarak analizinin yapılması	-“Yoksa ‘senin iyiliğin için’ diye bize her şeyi kabul ettirebilirler. Kötü ve iyi bu şekilde zaman zaman insanları yönlendirmek için kullanılır.”
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimlerin sorgulayarak analizinin yapılması	-“Sonuçta; kötü bir şey yapanlar, belki de yalnızca yaptıklarının kötü olduğunu bilmeyenlerdir. Ya da kendilerine çok fazla soru sormayanlar! Ama çoğu zaman, bir şeyin kötü olduğunu bile bile yine de onu yaparız.”
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimlerin analizini yapma	-“İnsani insan yapan, kendine sorular sormasıdır. Bir şey yapmadan önce kendi kendine sorular sormak, o şeyi yaparken ve yaptıktan sonra üzerinde düşünmek, bunun iyi mi kötü mü olduğunu sorgulamak insana özgüdür.”
		Diyalektik düşünme	-Karşıt durumların güçlü ve zayıf yönleri	-“Yaşamak için kurtların kuzuları yemesi gerekir: Kurtlar için kuzuları öldürmek iyidir. Bu kurdun yaşamasını, küçük kurtların büyümesini sağlar. Kuzuysa ölmek istemez: Kuzular için kurtların yaptığı şey kötüdür. Kuzunun içindeki yaşama isteğiysse, iyidir.”
		Diyalektik düşünme	-Karşıt durumların güçlü ve zayıf yönlerini sınama	-“İyi, her zaman en çok hoşumuza giden şey değildir. Bir şey zevk veriyorsa o şeyin iyi, acı veriyorsa da kötü olduğunu sanabiliriz. Ama bu doğru değildir. Sigara içmek yetişkinlere zevk verir. Yine de sigara içmek kötüdür ve sonradan kansere neden olabilir. Diş doktoru o an canımızı acıtabilir, ama daha sonra bunun iyiliğimize olduğunu anlarız.”
		Diyalektik düşünme	-Zıt görüşlerin karşılaştırılması	-“Siyu Kabilesi’nde, yetişkinler çocuklara çalmayı öğretiyor. Kurnaz Kartal’ın yaptığı şey iyi. Bizdeyse böyle bir şey çok kötü karşılanırdı. Bizde olsa, Kurnaz Kartal cezalandırıldı; oysa Siyu Kabilesi’nde kutlamaları kabul ediyor.”
Diyalektik düşünme	-Bir durumu farklı göre değerlendirme	-Görüşlere: “Çünkü bazen bizim için iyi olan şey başkaları için kötüdür. Anabel için iyi olan, çikolatalı çöreği yiyerek zevk almak; hatta onu satın almadığı için daha da çok zevk almak...Ve Anabel için iyi olan bu şey, Kerim için kötü bir şeye dönüşüyor.”		
Sözcük veya söz öbeklerinin hale getirilmesi ve analiz etme	-Tanımla ilişkili örnekler	-Kötü sözcüğü ile ilgili kendimizi suçlu hissettiğimiz durumlar ile ilgili örnek cümleler: -“Onu görmeye gitmezsen, babaannen kendini kötü hisseder.” -“Bu ses tonuyla konuştuğunda kötü oluyorum.”		

Tablo 16 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
İyi ve Kötü Eleştirel Düşünme- Beceriler	Sözcük veya söz öbeklerinin açık-Tanımla ilişkili örnekler-	Makrohale getirilmesi ve analiz etme	açık-Tanımla ilişkili verebilme	“Doğum günümde beni aramayı unuttuğün için kendimi kötü hissettim.”
				“Zamanında gelmezsen annen kötü olur.”
				“Bu senin iyiliğün için cümlesi bizi bir şeyleri yapmaya ikna etmek için sıkça kullanılır.”
				“İspanağın ye!”
				“Yemeyeceğim, ıspanaktan nefret ediyorum!”
				“Evet yiyeceksin, bu senin iyiliğün için!”
				“Dişçiye gitmen gerekiyor.”
				“Hayır, canımı acıtmasından korkuyorum.”
				“Hadi ama, bu senin iyiliğün için!”
				“Sigarayı bırakman gerekiyor, bunu gerçekten senin iyiliğün için söylüyorum.”
Sözcük veya söz öbeklerinin açık-Tanımla ilişkili hale getirilmesi ve analiz etme	Sorunları, sonuçları veya inançları-Gerçekleri ayırabilme netleştirme	analiz-Eylemi değerlendirmede varsayımlara başvurma	akılcı-	örnekler-“Öyle bir dünyada yaşamak isterdim ki...Üç noktanın yerine istediğimizi koyabiliriz, dünyanın nasıl olmasını istediğimizi yazabiliriz.”
Sorunları, sonuçları veya inançları-Sonuca ulaşma netleştirme	Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi değerlendirmede varsayımlara başvurma	akılcı-	“Bir şeyi yapmayı başaramadığımızda, o şeyin kötü olduğunu söylemek kolaydır. Bizden önce davrananları, başarılı olanları, çok para kazananları biraz olsun utandırmaya çalışırız. Bir şey için kötü demek, zaman zaman başkalarının başarısını bozmanın, onları suçlu duruma düşürmenin, güçlülerin güçlü olmasını engellemenin bir yoludur. Öte yandan, işlerin yolunda gittiğini söylemeye cesaret edemeyen, bunu söylemekten rahatsızlık duyan insanlar da vardır. Sanki her şeyin çok iyi gitmesi kötüyümüş gibi!”
Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi değerlendirmede varsayımlara başvurma	akılcı-	“Kurt için iyi olan, kuzu için iyi değildir. Kuzu için iyi olursa, kurt için kötüdür. İyi ve kötü herkes için aynı değildir.”	
Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi değerlendirmede varsayımlara başvurma	akılcı-	“Bu da demektir ki, çoğunlukla kötü bir şey yapmamızı engelleyen başkalarıdır. Çünkü başkaları bizi görür; kötü bir şey yaptığımızı söyleyebilir, bizi ele verebilir, cezalandırabilir, yargılayabilir ve bize bazı şeyleri yasaklayabilirler.”	
Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi değerlendirmede varsayımlara başvurma	akılcı-	“İşte iyi ve kötü gökten düşmüş bir sözlükte yazsardı ya da iyi ve kötüye büyük liderler tarafından karar verilseydi olacaktı bunları. Olumlu yanı, yorucu olmaması. Hatta bu tam bir dinlenme hali; çünkü yaptığımız hiçbir şeyden sorumlu değiliz.”	
Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi değerlendirmede varsayımlara başvurma	akılcı-	“Kuşkusuz, Maksim ve Suzi televizyonun sesini çok açan komşularını, eğer komşu sarınsa öldürür ve 40 yaşına geldiklerinde de iyi bir harekette bulunmak için intihar ederlerdi. Düşünmemeye o kadar alışmış olurlardı ki, bu konuda kendi fikirleri nedir bilmezlerdi.”	
Derinlemesine sorgulama	-Sorunu çözmek için alternatif tüm düşünceleri sorgulamak	-Eylemin irdelenmesi	derinlemesine-	“Bir kafede Stefani kimsenin oturmadığı bir masanın altında elli liralık bir kağıt para görüyor...Parayı alıyor ama sonra tereddüt ediyor. Bunu almak kötü mü acaba? Belki de parayı kafenin sahibine götürmek iyi. Böylece, eğer parayı kaybeden kişi dönerse kafenin sahibi ona parasını geri verebilir. Ama kağıt paraların üstünde isim yazmadığına göre paranın gerçekte o kişiye ait olduğu nasıl kanıtlanabilir? Kafenin sahibinin elli liranın üstüne yatmayacağı nereden belli?..”
Derinlemesine sorgulama	-Eylemin irdelenmesi	derinlemesine-	“Belki bir hırsızlık olduğu bile anlaşılacaktır. Belki de Kerim, çikolatalı çöreginin okula gelirken yolda düştüğünü düşünecek. O zaman kötülük bunun neresinde? Sorun nerede? Anabel, sorunun nerede olduğunu çok çok iyi biliyor: Eğer bunu ona başkası yapmış olsaydı o kişiden nefret ederdi. Eğer biri onun tatlısını çalsaydı sinirlenir ve üzülürdü...Bir şeyin kötü olduğunu anlamak için birinin bizi görmesi, cezalandırması...gerekmez. Bunu anlamak için, kendimize aynı şey yapılırdı bundan hoşlanıp hoşlanmayacağımızı sormamız yeterli.”	
Derinlemesine sorgulama	-Eylemin irdelenmesi	derinlemesine-	“Belki de Can’ın yöntemi iyi bir fikir: Herkesi arkadaşım gibi görmek, kimseyi düşmangörmek. İnsanları arkadaşımız olarak gördüğümüzde, onlar için kötü olabilecek bir şey yapmak istemeyiz. Eğer dünyadaki herkes onun çetesine dahil olsaydı Coni uslanır, artık kötü hiçbir şey yapmaz ve kimsenin bir şeyini çalmazdı. Zaten artık kimse de hırsız olmazdı.”	

Tablo 16 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
İyi ve Kötü Eleştirel Düşünme- Makro Beceriler		Farklı görüşleri karşılaştırma	-Diyalog yaklaşımı ile görüşleri karşılaştırma	“Olga, normalde görevlerimiz arasında bu tarz şeyler yok, diye itiraz ediyor; eğlenceli şeyler yapıyoruz gerçekten kötü şeyler değil; bu görevi korkutucu buluyorum.
		Farklı görüşleri karşılaştırma	-Kavram ve ilişkilendirme	Ronaldo, tartışma yok, bunun iyi mi kötü mü olduğuna ben karar veririm. Kevin ve Hektor iyi bir dersi hak ettiler; yani yapacağımız iyi bir şey. sorunları: “Dürüstlüğün iyi olduğunu biliyorlar. Çalmanın kötü olduğunu da. Ama onlar için, geçerli olan tek iyi, kendileri için iyi olan şey. Arkadaşlar arasında iyi olan. Yanılıyorlar. Gerçek iyi, herkes için iyi olandır. Arkadaşlar için ve aynı zamanda diğer herkes için de iyi olan.”
		Öğrenilenleri transfer etme	-Canlı bir özelliği cansız bir varlığa atfetme	“Feliks’ e göre bu, bilgisayarının bir insana dönüşmesi gibi bir şey; çünkü makine kendine sorular soruyor, neyin iyi, neyin kötü olduğunu sorguluyor. Bilgisayar kare, gri ve mavi; bir ekranı, her yerinde düğmeleri ve elektrik kabloları var. Ama Feliks’e, karşısında ona bakan bir insan yüzü duruyormuş gibi geliyor.
İyi ve Kötü Eleştirel Düşünme-Mikro Beceriler		Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi	-İddia edilen değerlendirilmesi	“Anabel çalmanın kötü çekmecesinde durduğunu gayet iyi biliyor. Kerim’e kötü bir şey yaptığının farkında; çikolatalı çöreği yerken bile onu düşünüyor. Ama kendini engellemeyi beceremiyor. Durmak için, yaptığımızın kötü olduğunu bilmek her zaman yetmiyor. Hepimiz bunu yaşamışızdır.
		Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi	-İddia edilen değerlendirilmesi	“İnsanları bazı şeyleri yapmaya, ‘bu senin iyiliğin için’ diyerek ikna etmeye çalışırız. Bu lafı anlamak her zaman kolay değildir. Acı çekmenin bizim iyiliğimize olduğunu anlamak hiç kolay değildir. Hoşumuza giden bir şeyi yapmamız engellendiğinde, ‘bu senin iyiliğin için’ denmesini anlamak hiç kolay değildir.”
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Gözlem bulunma	sonucu tahmininde: “Görünmez olunca, görünürken yapamadığımız şeyleri yapacağımız kesin. Hatta zaman zaman, pek de iyi olmayan kötü şeyler.”
		Fikirleri pratikle karşılaştırma	-Her güzel gelen fikir doğru olmayabilir	pratikte: “Bunun için Maksim iyi ve kötü sözlüğünü açıp okuyor: Hava iyi olduğu için mutlu olmak: İyi Balık avlamak: Kişi başı yalnızca iki balık avlama durum hariç, kötü. Piknik yapmak: İyi Dondurma yemek, kötü.
		Fikirleri pratikle karşılaştırma	-Fikrin pratikte nasıl değerlendirilmesi	olacağı: “Selva’yı öldürmek, kasedi çalmak, oyuncak ayıyı atmak, yangın çıkarmak, makarnanın üstündeki peyniri köpeğe vermek, pastayı silip süpürmek...bütün bunlar için, yani bunları gerçekten yapıp yapmamaya karar vermek için tereddüt ederiz. Ama bir şeyin kötü mü olduğu konusunda çok da tereddüt etmeyiz! Çünkü azıcık düşündükten sonra, o şeyi yapmak iyi midir, kötü müdür hemen anlarız.”
		Önemli farklılıkları benzerlikleri belirtme	ve-Gözlem ve mantık farklılıkları belirtebilme	ilelyi ve kötü arasındaki farklılıkları bilip ona göre yaptığımız şeyleri iyi veya kötü olarak kategorilendirmek.
		Etkileri ve sonuçları keşfetme	-Bir şeyin etkilerini sonuçlarını tanıyabilme	ve-“Eğer dünyadaki herkes onu çetesine dahil olsaydı, Coni uslanır, artık kötü hiçbir şey yapmaz ve kimsenin bir şeyini çalmazdı. Zaten artık kimse de hırsız olmazdı! Ashında, ne kadar çok arkadaşımız varsa, o kadar az kötülük yaparız. Daha çok arkadaş edinmeye çalışmakta, kuşkusuz iyi bir şeydir.”
Varsayımları değerlendirme	ve-Alternatif değerlendirme	varsayımları değerlendirme	“Belki de her zaman yalnızca bir tek iyi ve bir tek kötü yoktur. Varsa bile, bu her zaman herkes için aynı değildir!”	
Düşünme hakkında Eleştirel kelimeleri kullanma	-Düşünmeyi hale getirmek	düşünme; -Düşünmeyi daha iyi ve doğru hale getirmek	“Birisine bize kötü bir şey yapmış olacağımızı söylediğinde çoğu zaman kendimizi suçlu ya da bir şeye zorunlu hissedebiliriz. Gerçekten kötü bir şey mi yaptığımızı yoksa başkalarının bizi bazı şeyleri yapmaya ya da yapmamaya ikna etmek için mi bu sözcüğü kullandığımızı düşünmek önemlidir. Bunun bir şantaj olup olmadığı düşünmek gerekir.”	

Tablo 16 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI									
İyi ve Kötü Eleştirel Eleştirel-Mikro Beceriler	Düşünme hakkında düşünme;-Düşünmeyi daha iyi ve doğru hale getirmek	Düşünme Eleştirel kelimeleri kullanma		<p>“Ya kurt kuzuyu, mideye indirilmeye izin vermesinin iyi bir şey olduğuna, başkaları için kendini feda ettiğini bilmenin iyi olduğuna, yutulmaya izin vererek iyi bir davranışta bulunacağına ikna etmeyi başarır;</p> <p>Ya da kuzu kurdu, yemek için öldürmenin kötü olduğuna, gücünden yararlanmanın kötü olduğuna, güçlü olmanın kötü olduğuna ikna etmeyi başarır.</p> <p>İnsanların çoğu ikinci çözüm yolunu seçecektir...İnsanlar genellikle kötüyü güçlülere iyiyi de zayıflara yakıştırır.”</p>									
İyi ve Kötü Duyuşsal Stratejiler	Duyguların altında yatan düşünceleri ve düşüncelerinduygunun altında yatan duyguları keşfetme	temel-Davranışın altında yatan düşünceleri ve düşüncelerinduygunun altında yatan duyguları keşfetme		<p>“...babasının önüne bir yay ve birkaç ok bırakıyor. Bunları az önce dağın diğer yanındaki bir başka yerli temeldenkampından çaldı. Çok duygulanan babası onu kutluyor: Bugün büyük gün; çünkü bu, oğlunun ilk hırsızlığı. Gece bunu ayrıca kutlayacaklar.</p> <p>“Hügo'nun yeni bir ceketini var...Bu tam da Aksel'in hayalini kurduğu ceket...Arkadaşı ceketini ona gösterişli duruyor!” Aslında düşündüğü şey şu: “Aynısından benim de olmasını isterdim.” Ama Hügo'nun ceketini eleştiriyor...Gerçekte Aksel kıskançlık duyuyor.”</p> <p>Duyguların altında yatan düşünceleri ve düşüncelerinduygunun altında yatan duyguları keşfetme</p>	temel-Davranışın altında yatan düşünceleri ve düşüncelerinduygunun altında yatan duyguları keşfetme	<p>“Bu ses tonu ile konuştuğunda kötü oluyorum. Doğum günümde beni aramayı unuttuğum için kendimi kötü hissettim. Zamanında gelmezsen annen kötü olur. Bunların hepsi az çok birbirine benzer. Çünkü kötü sözcüğü hayal gücümüze hemen harekete geçirir. Dolayısıyla bu cümleleri duyduğumuzda kendimize hemen suçlu hissederiz.”</p> <p>Duyguların altında yatan düşünceleri ve düşüncelerinduygunun altında yatan duyguları keşfetme</p>	temel-Davranışın altında yatan düşünceleri ve düşüncelerinduygunun altında yatan duyguları keşfetme	<p>“Anabel, sorunun nerede olduğunu çok çok iyi biliyor: Eğer bunu ona başkası yapmış olsaydı, o kişiden nefret ederdi. Eğer biri onun tatlısını çalsaydı sinirlenir ve üzülürdü.</p> <p>Entelektüel kararlılık geliştirmek</p>	-Zorluklara rağmen gerçekleri izleme	<p>“Öyle bir dünyada yaşamak isterdim ki... üç noktanın yerini istediğimizi koyabiliriz. Dünyanın nasıl olmasını istediğimizi yazabiliriz. İşte iyiyi ve kötüyü bulmanın, ne yapacağını bilmenin bir yolu. Ama bu yöntem ancak ve ancak üç nokta yerine doğru, samimi, gerçekten de düşündüğümüz, hissettiğimiz şeyleri koyarsak işe yarar. Ancak kendimize karşı dürüst olursak işe yarar. Kendimize karşı dürüst olmak da zordur. Başkalarına karşı dürüst olmaktan çok çok daha zor.”</p> <p>Ben merkezcilik veya-Ait olunan toplumun içgörülerinancıklarını sorgulamadan kabul etme</p>	temel-“Kurt ve kuzu öyküsünü yüz kişiye anlatıyoruz. Onlara bu öyküde kimin tarafını tuttuklarını soruyoruz: Kurtun mu, yoksa kuzunun mu? Çoğu kişi kuzudan yana çıkıyor. Kötü olan kurt, iyi olansa kuzu diyorlar. Kötülüğü kurda, iyiliğiye kuzuya yakıştırıyorlar.” <p>Ben Merkezcilik veya-Ait olduğu grubun içgörülerinancıklarını sorgulamadan kabul etme</p>	temel-“Olga 'normalde görevlerimiz arasında bu tarz şeyler yok' diye itiraz ediyor; 'eğlenceli şeyler yapıyoruz, gerçekten kötü şeyler değil; bu görevi korkutucu buluyorum'. Ronaldo, 'tartışma yok, bunun iyi mi kötü mü olduğuna ben karar veririm.' Kerim ve Hektor iyi bir ders hak ettiler; yani yapacağımız iyi bir şey diye yanıtıyor. Olga diğerlerine bakıyor kimse görevi tartışmıyor. Olga da her neyse sonuçta Ronaldo şef diye düşünüyor.” <p>Ben Merkezcilik veya-Ait olduğu toplumun değeri içgörülerinancıklarını sorgulamadan kabul etmek</p>	temel-“Çünkü aynı şeyi biri ona yapsaydı, bunu çok kötü bulurdu. Bir şeyin kötü olduğunu anlamak için, birinin bizi görmesi, cezalandırması, yakalaması, yargılaması, hapse atması ya da böyle bir şeyi bir kitapta okumuş veya başkalarından duymuş olmamız gerekmez.”

Tablo 16 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
İyi ve Kötü	Duyuşsal Stratejiler	Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek	-Sonuçlara ulaşma ve mantıklı düşünme yeteneğini geliştirme	-“İşte iyi ve kötü gökten düşmüş bir sözlükte yazsaydı ya da iyi ve kötüye büyük liderler tarafından karar verilseydi olacaklar bunlardı. Olumlu yanı, yorucu olmaması. Hatta bu tam bir dinlenme hali; çünkü yaptığımız hiçbir şeyden sorumlu değiliz.”
		Entelektüel cesaret geliştirme	-Bakış açısıyla yüzleşme	-“İyinin ve kötünün bize başkaları tarafından söylenmesini beklemek, düşünmeyi bırakmak demektir. Beyin ölmüştür. Bu, insan olmaktan vazgeçmektir.”

Tablo 16'nın birinci kısmında; eleştirel düşünme- makro beceriler temasına ait 29 adet bulgunun detaylarına yer verilmiştir. 29 adet bulgunun 8 tanesi sokratik tartışma/ soru sorma kategori içinde incelenmiştir. Bu kategoride felsefi sorgulama ve karar vermek için soru sorma kodlarına rastlanmaktadır. *“Peki bu, kötü şeyler yapmamızın tek nedeninin başkalarının bizi görmesi olduğu anlamına mı gelir? Yani, iyi ya da kötü bir şey yapmış olmak aslında umurumuzda bile değil midir?”*, *“Kötü bir şeyi, kötü olduğunu bile bile yapabilir miyiz?”* ifadeleri felsefi sorgulama olarak değerlendirilirken; *“Yapsam mı yapmasam mı?”* ve *“Bu durumda iyi olan ne: Parayı almak mı? Kafenin sahibine vermek mi? Kafede kim elli lira kaybetti diye bağırarak mı?”* ifadeleri karar vermek için soru sorma kodu olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 16'ya göre bakış açısı geliştirme kategorisi içerisinde deneyimlerin sorgulanması ve analiz edilmesi öne çıkmaktadır. *“Yoksa ‘senin iyiliğin için’ diye diye bize her şeyi kabul ettirebilirler. Kötü ve iyi bu şekilde zaman zaman insanları yönlendirmek için kullanılır.”* ifadesi deneyimlerin sorgulanarak analiz edilmesidir. *“İnsanı insan yapan, kendine sorular sormasıdır. Bir şey yapmadan önce kendi kendine sorular sormak, o şeyi yaparken ve yaptıktan sonra üzerinde düşünmek, bunun iyi mi kötü mü olduğunu sorgulamak insana özgüdür.”* ifadesi ise deneyimlerin analizi kodu adı altında değerlendirilmiştir.

Makro beceriler teması altında kategorileştirilen 29 adet bulgunun 4 tanesi diyalektik düşünme ve 3 tanesi sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme kategorisi altında konumlandırılmıştır. Diyalektik düşünmede; karşıt durumların güçlü ve zayıf yönlerini sına ile ilgili kod öne çıkmaktadır. Sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme kategorisinde ise; tanımla ilişkili örnekler verebilme kodu bu kategori altında tek başına konumlanmaktadır.

Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme kategorisinde gerçekleri ayırabilme kodu ön plana çıkmaktadır. *“Bir şeyi yapmayı başaramadığımızda, o şeyin kötü olduğunu söylemek kolaydır. Bizden önce davrananları, başarılı olanları, çok para kazananları biraz olsun utandırmaya çalışırız. Bir şey için kötü demek, zaman zaman başkalarının başarısını bozmanın, onları suçlu duruma düşürmenin, güçlülerin güçlü olmasını engellemenin bir yoludur. Öte yandan, işlerin yolunda gittiğini söylemeye cesaret edemeyen, bunu söylemekten rahatsızlık duyan insanlar da vardır. Sanki her şeyin çok iyi gitmesi kötüymüş gibi!”* ifadesi bu koda örnek gösterilebilir.

İyi ve Kötü kitabı içerisinde eleştirel düşünme- makro beceriler teması altında; eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme ile derinlemesine sorgulama kategorilerine ait 3'er tane bulguya rastlanmaktadır. Eylemi değerlendirmede akılcı varsayımlara başvurma kodu, eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme kategorisinde; sorunu çözmek için alternatif tüm düşünceleri sorgulamak ve eylemin derinlemesine irdelenmesi kodları da derinlemesine sorgulama kategorisi adı altında değerlendirilmişlerdir.

Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre; farklı görüşleri karşılaştırma kategorisi içerisinde diyalog yaklaşımı ile görüşleri karşılaştırma koduna ve son olarak öğrenilenleri transfer etme kategorisi içerisinde de canlı bir özelliği cansız bir varlığa atfetme koduna rastlanmaktadır.

Tablo 16'nın ikinci kısmında "İyi ve Kötü" kitabı içerisinde bulunan eleştirel düşünme- mikro beceriler teması altındaki bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen 10 adet bulgunun; 2 tanesi delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi, 2 tanesi fikirleri pratikle karşılaştırma, 2 tanesi düşünme hakkında düşünme; eleştirel kelimeleri kullanma, 1 tanesi mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, 1 tanesi etkileri ve sonuçları keşfetme, 1 tanesi önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme ve 1 tanesi varsayımları inceleme ve değerlendirme kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir.

İddia edilen düşüncenin değerlendirilmesi kodu; delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi kategorisindeki tek kod olarak ortaya çıkmaktadır. *"İnsanları bazı şeyleri yapmaya, 'bu senin iyiliğin için' diyerek ikna etmeye çalışırız. Bu lafı anlamak her zaman kolay değildir. Acı çekmenin bizim iyiliğimize olduğunu anlamak hiç kolay değildir. Hoşumuza giden bir şeyi yapmamız engellendiğinde, 'bu senin iyiliğin için' denmesini anlamak hiç kolay değildir."* ifadesi bu koda örnek gösterilebilir.

Gözlem sonucu tahminde bulunma kodu; mantıklı çıkarımlar, tahminler kategorisi içerisinde ele alınmaktadır. *"Görünmez olunca, görünürken yapamadığımız şeyleri yapacağımız kesin. Hatta zaman zaman, pek de iyi olmayan kötü şeyler."* ifadesi bu kod kapsamında değerlendirilmiştir.

Fikirleri pratikle karşılaştırma kategorisi altında değerlendirilen iki adet kod: Her güzel gelen fikir pratikte doğru olmayabilir ve fikrin pratikte nasıl olacağını değerlendirmedir. Gözlem ve mantık ile farklılıkları belirtebilme kodu, önemli

farklılıkları ve benzerlikleri belirtme kategorisi içinde; bir şeyin etkilerini ve sonuçlarını tanıyabilme kodu, etkileri ve sonuçları keşfetmek kategorisi içinde; düşünmeyi daha iyi ve doğru hale getirmek kodu ise düşünme hakkında düşünme; eleştirel kelimeleri kullanma kategorisi içinde, alternatif varsayımları değerlendirme kodu ise varsayımları inceleme ve değerlendirme kategorisi içinde değerlendirilmiştir.

Tablo 16'nın son kısmında duyuşsal stratejiler teması adı altındaki bulgular listelenmektedir. Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme kategorisinde davranışın altında yatan temel duygunun aslında ne olduğunu keşfetme kodu öne çıkmaktadır. Bu koda ait örnek aşağıdaki gibidir:

“Hügo'nun yeni bir ceketini var...Bu tam da Aksel'in hayalini kurduğu ceket...Arkadaşı ceketini ona gösterince, Aksel hiç ilgilenmiyormuş gibi bir hava takınıp şöyle dedi: “Hıh, sırtındaki kocaman marka fazla gösterişli duruyor!” Aslında düşündüğü şey şu: “Aynısından benim de olmasını isterdim.” Ama Hügo'nun ceketini eleştiriyor...Gerçekte Aksel kıskançlık duyuyor.”

Ben merkezlik veya sosyalbencillik içgörüler geliştirme kategorisi altında 3 adet koda rastlanmaktadır: Ait olunan toplumun temel inançlarını sorgulamadan kabul etme, ait olduğu grubun inançlarını sorgulamadan kabul etme ve ait olduğu toplumun değer yargılarını sorgulamadan kabul etmek. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, akıl yürütme konusunda güven geliştirmek kategorisine ait “sonuçlara ulaşma ve mantıklı düşünme yeteneğini geliştirme” koduna ulaşılmıştır. Entelektüel cesaret geliştirme kategorisinde bakış açısıyla yüzleşme koduna rastlanırken, entelektüel kararlılık geliştirmek kategorisinde zorluklara rağmen gerçekleri izleme koduna ulaşılmıştır.

Tablo 17

İyi ve Kötü Kitabının Frekans Dağılımı

Makro Beceriler	f	%
Sokratik tartışma/ Soru sorma	8	16
Diyalektik düşünme	4	8
Bakış açısı geliştirme	3	6
Sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme	3	6
Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme	3	6
Derinlemesine sorgulama	3	6
Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	2	4
Farklı görüşleri karşılaştırma	2	4
Öğrenilenleri transfer etme	1	2

Tablo 17 (devam)

Mikro Beceriler	f	%
Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi	2	4
Fikirleri pratikle karşılaştırma	2	4
Düşünme hakkında düşünme; Eleştirel kelimeleri kullanma	2	4
Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	1	2
Etkileri ve sonuçları keşfetme	1	2
Önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme	1	2
Varsayımları inceleme ve değerlendirme	1	2
Duyuşsal Stratejiler	f	%
Duyuların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme	5	10
Ben merkezilik veya sosyalbencillik içgörüler geliştirme	3	6
Entelektüel kararlılık geliştirmek	1	2
Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek	1	2
Entelektüel cesaret geliştirme	1	2

Tablo 17 incelendiğinde; “İyi ve Kötü” kitabında bulunan 50 basamağın makro becerilere göre dağılımı; %16 sokratik tartışma/ soru sorma, %8 diyalektik düşünme, %6 bakış açısı geliştirme, %6 sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, %6 eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, %6 derinlemesine sorgulama, %4 sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, %4 farklı görüşleri karşılaştırma ve %2 öğrenilenleri transfer etme şeklindedir.

İyi ve Kötü kitabında bulunan 50 basamağın mikro becerilere göre dağılımı; %4 delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi, %4 fikirleri pratikle karşılaştırma, %4 düşünme hakkında düşünme; eleştirel kelimeleri kullanma, %2 mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, %2 etkileri ve sonuçları keşfetme, %2 önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme ve %2 varsayımları inceleme ve değerlendirmedir. Duyuşsal stratejilere göre dağılımı ise; %10 duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme, %6 ben merkezilik veya sosyalbencillik içgörüler geliştirme, %2 entelektüel kararlılık geliştirmek, %2 akıl yürütme konusunda güven geliştirme ve %2 entelektüel cesaret geliştirme şeklindedir.

4.1.3. Doğa ve Kirlilik kitabına ait bulgular.

Tablo 18

Doğa ve Kirlilik Kitabının Betimsel Analizi

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Doğa ve Kirlilik	Eleştirel Düşünme- Makro Beceriler	Diyalektik düşünme	-Zıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini sınama	“Araba yola çıkıyor. Robi, okyanusları kat edip duran petrol tankerlerine teşekkür borçlu. Onlar olmasa arabayı çalıştıracak benzin olmazdı. Tabii ki tankerler okyanuslar için tehlikeli...”
		Diyalektik düşünme	-Zıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini sınama	“Makinenin arkasında Suzan’ın göremediği bir boru var. Bu boru aracılığıyla litrelerce su (küçük deterjan tabletinin içindeki kimyasal maddelerle dolu su) nehirlere ve denizlere akıyor. Evet ama bulaşığı elde yıkamanın keyfi de başka!”
		Diyalektik düşünme	-Zıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini sınama	“Mark ve Lola yemeklerinin tadını çıkarırken mangaldan tehlikeli gazla yüklü bir duman yükseliyor. Evet ama böyle bir yemeğin bahçede soğuk gazoz ve cipsle tadını çıkarmanın keyfi de başka.”
		Diyalektik düşünme	-Zıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini sınama	“İnsanlar bir yerden bir yere gidebilmek için, havaya öldürücü gazlar salan bir makine icat etmiş. Trafiğin yoğun olduğu yerlerde gitgide daha çok insanın astım, bronşit ya da solunum yolu hastalıklarına yakalandığı biliniyor...”
		Diyalektik düşünme	-Güçlü ve zayıf yönleri karşılaştırma	Osman’ın 10 ineği var. Onları çayırılıkta otlamaya bırakıyor, sağıp sütlerini satıyor, bazen de eti için kesiyor. Osman doğal bir döngünün parçası oldu, süt ve et olarak döngüden faydalanıyor aynı zamanda döngünün işlemesine inekleri doğurarak yardımcı oluyor. Döngü doğal şeylerle işliyor: İnekler, otlar, su, güneş, hava... Mehmet inekler yeterince süt ve et üretmedikleri için onlara çuvallar dolusu yem yediriyor. Tarlada patates yetiştirmek istediği için tarlaya kimyasal gübre atıyor. Birkaç yıl sonra inekler ölmeye başlıyor, çiftliğin arkasında nehirde ölü balıklar yüzyüyor...
		Diyalektik düşünme	-Güçlü ve zayıf yönleri karşılaştırma	“Bazı sporcular daha fazla madalya kazanmak, daha hızlı koşmak, daha tempolu yüzmek... için vücutlarını ilaçlarla kirletirler. Vücutlarını son noktaya kadar (kaslarını yırtana, tendonlarını koparana kadar..) kullanırlar. Ciddi şekilde hastalanmalarına hatta ölmelerine neden olacak şekilde doping yaparlar.”
		Diyalektik düşünme	-Güçlü ve zayıf yönleri karşılaştırma	“İnsan; ateşi bulup tahtaları yaktığında gaz yayarak havayı kirletti. İnsan; nükleer enerjiyi keşfettiğinde Çernobil gibi felaketlere yol açtı. Ateşi icat etmek, aynı zamanda yangınları icat etmektir; bıçağı icat etmek, aynı zamanda yaralanmayı icat etmektir...”
		Diyalektik düşünme	-Güçlü ve zayıf yönleri karşılaştırma	Plajlardaki kum taneleri havaya bulaşır, bacaklara batar, göze ve mayolara yapışır. Maviköy belediye başkanı turistleri rahat ettirmek için plajları karo döşemeyle kaplatıyor. Birkaç yıl sonra her yer bomboş, bölgeye hiç turist gelmiyor. Çünkü çıplak ayak kumda yürümek ile döşeme üzerinde yürümek çok farklı.
		Diyalektik düşünme	-Benzetme ile karşı değerlendirme	“Beyaz dağ kadar beyaz dişler...”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Konuyu anlamak için-“nedir” sorusunu sorma	“Petrol sızıntısı da nedir?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Sorgulama için soru sorma	“İyi de ne zamandan beri insanlar yasalara uymuyor?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Sorgulama için soru sorma	“Ama, plastik üreten bitkileri yediklerinde böcekler, bu böcekler insanları soktuğunda insanlara ne olacak? Peki, ya hayvanlar veya insanlar böcek öldürücü mısırlardan yediklerinde..?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Sorgulama için soru sorma	“Peki buna kim karar verir? Araştırmacılar, bilim insanları ya da siyasetçiler mi?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Sorgulama için soru sorma	“Fırtına bir araç mı, bir arkadaş mı?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Sorgulama için soru sorma	“Kim koca reklam panolarıyla dolu bir dağa tırmanmak ister?”

Tablo 18 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Doğa ve Eleştirel Kirlilik	Düşünme-Makro Beceriler	Sokratik tartışma/Soru sorma	-Sorgulama için soru sorma	-"Hiç atık bırakmayan hiç ses çıkarmayan arabalar icat etmek bile bugünkünden daha çok araba görmeyi kim ister? Ya da ormanlarda, plaj boylarında dev park alanları görmeyi?"
		Eylem veya analizleme	politikaları-Eylemi rasyonel bir şekilde değerlendirme veya ele alma	-"...bir arkadaş görmek uğruna 100 km yolu yürümek zorunda kalmamak, rahat rahat yolculuk etmek, istediğimiz zaman yola çıkmak, dilediğimiz yere gitmek, hızı hissetmek, bütün bunlar bize havanın temizliğinden daha önemli gelir."
		Eylem veya değerlendirme	politikaları analiz-Eylemi akılcı varsayımlarla değerlendirme	-"Tarih boyunca insanlar, doğadan ihtiyaçları olan şeyleri sağlamıştır: Evlerini inşa etmek, ısınmak, aletler yapmak için tahta; yollar yapmak için taş; ekinlerini sulamak için su...böyle olması çok normal ama bazen insanlar, doğaya çok fazla atık bırakır ve sonuçta da doğal döngülerin bozulmasına neden olurlar."
		Eylem veya değerlendirme	politikaları analiz-Eylem veya politikayı akılcı bir bakış açısı ile ele alma	-"Hayvanlar sınırları bilmez, onların bildiği tek bir gezegen vardır. Doğanın tek bir ülkesi vardır: Yeryüzü."
		Eylem veya değerlendirme	politikaları analiz-Eylem veya politikayı akılcı bir bakış açısı ile ele alma	-"Ama Nazlı ve Tom elektrik üretme şeklini değiştirmeye, yiyeceklerin üstüne "GDO içerir" veya "GDO içermez" etiketleri yaptırılmasına...karar veremezler...Bunlar toplumsal seçimlerdir. Bu nedenle karar vermek için tartışmaları, konuşmaları gerekir."
		Eylem veya değerlendirme	politikaları analiz-Eylem veya politikayı akılcı bir bakış açısı ile ele alma	-"Bize, GDO'lar yemek isteyip istemediğimiz, nükleer santrallerden gelen elektriği kabul edip etmeyeceğimiz...türünden seçimlerimizi sormak da, siyasi yöneticilerin görevidir."
		Eylem veya değerlendirme	politikaları analiz-Eylem veya politikayı akılcı bir bakış açısı ile ele alma	-"Doğanın, yeryüzünün, canlıların geleceğine karar vermek, aynı zamanda bir demokrasi sorunudur. Üstelik en önemlilerinden biridir."
		Eylem veya değerlendirme	politikaları analiz-Eylem veya politikayı akılcı bir bakış açısı ile ele alma	-"Yeryüzündeki bütün ülkelerde yaşayan erkekler ve kadınlar, doğayı ve insanları koruyan yasalar, fabrikalardaki güvenlik kuralları, toprağı işleme, balık tutma ve avlanma şekilleri gibi konularda anlaşamazlarsa dünyanın kirlilik sorununu çözmek imkansız olacak."
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimleri analiz etme	-"Başka türlü çözümler geliştirmek için insanların icat ettiği yüzlerce teknikten biri; atıkları toplayıp tekrar kullanıma sokmak. İnsanlar bu şekilde atıkları geri dönüştürerek döngüleri tekrar oluşturabilirler."
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimden geliştirme	görüş-"Uygarlığın basından beri, insanın icatları yeni riskler ve yeni kirlilikler yaratmıştır."
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimden geliştirme	görüş-"Yeryüzünde yaşayan herkes, yedikleri, içtikleri ve soludukları üzerine düşüncelerini belirtme hakkına sahiptir."
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimden geliştirme	görüş-"Tatsız yiyecekler yemek, gökyüzünü görememek, suyun akışını ya da kuşlarının ötüşünü duyamamak, çiçeklerin kokusunu alamamak, bütün bunlar kirliliktir."
		Çözüm üretme değerlendirme	ve-Problemi çözerken en iyi yolu bulma	-"Ama bugün takımın formalarını ben taşıyorum, çantam ağır. Arabayla 2 dakikada gideriz."
		Çözüm üretme değerlendirme	ve-Problemi çözerken en iyi yolu bulma	-"Çevreyi kirliletmek için ne yapmamız ve nasıl yaşamamız gerektiğini ben size söyleyeyim."
		Argüman, yorum, kuramları analiz etme değerlendirme	ve-Görüşe körü vebağlanmama	körüne-"İnsanlar gezegenlerini daha az kirliletmek için somut olarak ne yapılması gerektiğini ancak işlerine geldiğinde düşünürler."
		Argüman, yorum, kuramları analiz etme değerlendirme	ve-Görüşe körü vebağlanmama	körüne-"Belki hiçbir şey olmayacak. Ama yine de dikkat etmeliyiz. İneklerle deli dana hastalığına yakalanmalarına yol açan hayvansal unlardan yedirdiğimizde de bir şey olmayacağına inanıyorduk. Ama oldu. Sonuç: İnsan için ölümcül bir hastalık."
		Sözcük veya açık hale getirilmesi etme	söz öbeklerinin-Tanımla ilişkili örnekler	-"Ot- Sarıkız'ın kahvaltısı- gübre- çayır- ot- Sarkız'ın öğle yemeği- gübre- çayır...Bir daire içinde dönüp duruyoruz...döngü ya da besin zinciri denen şey budur."

Tablo 18 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Doğa veEleştirel Kirlilik	Düşünme-Makro Beceriler	Sözcük veya söz öbeklerinin-Tanımla ilişkili açık hale getirilmesi ve analizverebilme etme		örnekler-"Bitkilerin genleriyle oynuyoruz-Plastik üreten bitkiler yaratmak için. Mısırların genleriyle oynuyoruz- Büyürken böceklerin onları yemesini engelleyecek bir zehir üretsinler diye...Genlerini değiştirdiğimiz için onlara genetiği değiştirilmiş organizma, yani kısaca GDO'lar diyoruz..."
		Değerlenme için ölçüt-Değerlendirmede geliştirme: değerleri venetleştirme standartları netleştirme		ölçütü -"Kirlilik; atıklarla, atılan şeylerle ilgili bir olay değildir. Kötü atıklarla ya da aşırı atıklarla ilgilidir."
		Değerlendirme için ölçüt-Değerlendirmede geliştirme: değerleri venetleştirme standartları netleştirme		ölçütü-"Geminin sahibi sırf para harcamamak için gerekli bakımları yaptırmamıştı. Sonuçta aşırı yüklü gemi battı...belki de başka bir ülkenin gemiyi denetlemesi, sahibini onu onarmaya ya da değiştirmeye zorunlu tutması gerekirdi. Ama ne yazık ki düzenlemeler ve yasalardan dünyanın her yerinde aynı değil."
		Derinlemesine sorgulama	-Sorunun kökenine inme	-"Sürekli tartışırız: Cumhurbaşkanı 5 yıllığına mı 7 yıllığına mı seçilmelidir? Cumartesi ya da Çarşamba sabahı okul olmalı mıdır, olmamalı mıdır?...Bunlar demokratik tartışmalardır...Peki ama, en önemli şeyler hakkında fikrimiz sorulur mu?"
		Derinlemesine sorgulama	-Sorunun kökenine inme	-"Doğayla birlikte uygarlaşmak"
		Sorunları, sonuçları inançları netleştirme	veya-Gerçekleri yargılardan arındırma görüş	ve-"Sağlığımıza çok yararlı haplarla beslenebilirdik. Tıpkı hapisane-fabrikalarda tatsız tavuklar üretebileceğimiz gibi. Lezzetsiz çilekleri, lamba ışığı altında içlerine su pompalayarak irileştirebiliriz. Uzmanlar çeşitli testler yapıp bütün bunların sağlığa zararlı olmadığını kanıtlayabilirler. Bu da kuşkusuz doğru olur. Tıpkı gri betondan dev binaların kirlilik yaratmadığı, gürültünün hiçbir şeyi pisletmediği, kötü kokuların hiç kimseyi öldürmediği gerçeği gibi."
		Sorunları, sonuçları inançları netleştirme	veya-Gerçekleri yargılardan arındırma görüş	ve-"Biz insanlar, bu dünyada yaşamaya devam etmek için, uygarlığımızı doğanın döngüleriyle bağdaştırmalıyız. Bunun vahşi doğaya dönmekle hiçbir ilgisi yok! Gitgide daha da iyi yaşamak için, uygar kalmayı ve doğayla birlikte uygarlaşmayı başarabilmeliyiz."
		Öğrenilenleri transfer etme	-Yaşama entegre etme	-"Teo; motorun sesini duymak için anahtar çevirmek istiyorum, diyor kendi kendine. Eğer vitese dokunmazsam bir tehlike yok, araba hareket etmez."
		Farklı görüşleri karşılaştırma	-Diyalog yaklaşımıyla görüşlerin karşılaştırılması	..."Alara sıfır kirlilik partisinde programını sunuyor; marketlerde plastik torba kullanmayı kabul etmemek, bulaşıkları olabildiğince az deterjan kullanarak elde yıkamak...Sinirli delikanlı tahtaya yazmaya başlıyor; pil ile çalışan bütün oyuncakları çöpe atmak, uçağa binmemek...Oradan biri kalkıp bizi mağara devrine geri götürmek istiyor bu diye bağırıyor. Öyle görünüyor ki delikanlı kirlilik sorunlarını çözmek için insanların binlerce yılda kurduğu uygarlığı ortadan kaldırmayı öneriyor."
Doğa veEleştirel Kirlilik	Düşünme-Mikro Beceriler	Disiplinler arası ilişki kurma	-Farklı alanlar ilişkilendirme	ileSarı kızın döngüsü
		Etkileri keşfetmek	ve sonuçları-Bir şeyi kabul etmek için onun olumlu olumsuz her türplajın tam karşısında bir petrol tankeri kaza yapmış. Birkaç gün içinde su, petrolden dolayı simsiyah kesilecek, kumsal da katranla kaplanacak; her şeyin temizlenmesi aylar sürer."	
		Etkileri keşfetmek	ve sonuçları-Bir şeyi kabul etmek için-"Kedi ezilmedi. Ama garaj kapısı kapalı olduğundan içeri hava girmiyordu ve kedi, arabanın egzozundan çıkan gazı onun olumlu olumsuz her türsoludu. Bu gazlar öldürücü...İnsanlar bir yerden bir yere gitmek için, havaya öldürücü gazlar salan bir makine icat etmiş."	

Tablo 18 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI	
Doğa ve Kirlilik	Eleştirel Düşünme- Mikro Beceriler	Mantıklı çıkarımlar, tahminler-veya yorumlar yapma	Gözlemlerden yapma	çıkartımlar-"Ağaçları kesip yerlerine yenilerini dikmeyince ormanlar yok olur, toprak kayar, yağmur artık yağmaz, çöller büyür...Havaya gaz yayan deodorantlar icat ettiğimizde de dünyayı güneşten koruyan ozon tabakası delinir. Bu delikten bize deri ve gözler için tehlikeli ışınlar ulaşır. Çok fazla balık avladığımızda bazı türler üremek için gerekli zamanı bulamaz ve yok olur. Sorun yaratan şey de budur: Doğayı, döngülerini bozana kadar sömürmek. Kirlilik işte budur "	
			Gözlemlerden yapma	çıkartımlar-"Bu kaza binlerce kuşu, martıyı, balığı, denizyıldızını yengeci ve midyeyi öldürecek."	
			Varsayımları inceleme ve değerlendirme	ve-Varsayımlara inanmama	körü körüne-"Öyle görünüyor ki delikanlı kirlilik sorunlarını çözmek için insanların binlerce yılda kurduğu uygarlığı ortadan kaldırmayı öneriyor."
Doğa ve Kirlilik	Duyuşsal Stratejiler	Duyuların altında yatan temeldüşünceleri ve düşüncelerintemel düşünceyi anlama altında yatan duyguları keşfetme	Düşüncenin altında yatan	"Bay Pikus'un atı aynı zamanda onun çalışma aracı. Ama Fırtına, bir çekici ya da bir traktör gibi yalnızca bir araç değil. Bay Pikus bu hayvana karşı sevgi duyuyor... Doğa insana yararlıdır; insan da tıpkı Bay Pikus'un atına ihtiyaç duyması gibi, yaşamak için doğaya ihtiyaç duyar...insanla doğa arasında Bay Pikus ile Fırtına arasında olduğu gibi çıkardan çok daha güçlü bir bağ vardır."	
			Duyuların altında yatan temeldüşünceleri ve düşüncelerintemel düşünceyi anlama altında yatan duyguları keşfetme	Duyuların altında yatan	"Doğa insana duygular ve mutluluklar verir, insanda hisler uyandırır; tıpkı sevdiğimiz birinin bize gülmesi, bizi okşaması, öpmesi gibi. İnsanın doğayla bu samimiyetini bozan her şey kirliliktir."
			Bağımsız Düşünme	-Yeni görüşler koyarken aktif olmak	ortaya-"Çevreyi kirletmemek için ne yapmamız ve nasıl yaşamamız gerektiğini ben size söyleyeyim sinirli delikanlı yerinden kalkıp tahta yaklaşıyor ve yazmaya başlıyor..."

Tablo 18'in ilk kısmına bakıldığında "Doğa ve Kirlilik" kitabında "Eleştirel Düşünme- Makro beceriler" teması ile ilgili 42 adet bulguya rastlandığı görülmektedir. 42 bulgu içerisinde 9 adet bulgu "Diyalektik Düşünme" kategorisi içerisinde değerlendirilmiş ve en fazla bulguya rastlanan kategori olmuştur. Diyalektik düşünme kategorisinde; zıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini sına, güçlü ve zayıf yönleri karşılaştırma ve benzetme ile karşıt görüşleri değerlendirme kodlarına rastlanmaktadır. Güçlü ve zayıf yönleri sına ile güçlü ve zayıf yönleri karşılaştırmanın kategori içinde öne çıktığı saplanmıştır. Örneğin; "*Araba yola çıkıyor. Robi, okyanusları kat edip duran petrol tankerlerine teşekkür borçlu. Onlar olmasa arabayı çalıştıracak benzin olmazdı. Tabii ki tankerler okyanuslar için tehlikeli...*", "*Mark ve Lola yemeklerinin tadını çıkarırken mangaldan tehlikeli gazla yüklü bir duman yükseliyor. Evet ama böyle bir yemeğin bahçede soğuk gazoz ve cipsle tadını çıkarmanın keyfi de başka.*" ifadeleri sına; "*Bazı sporcular daha fazla madalya kazanmak, daha hızlı koşmak, daha tempolu yüzmek...için vücutlarını ilaçlarla kirletirler. Vücutlarını son noktaya kadar (kaslarını yırtana, tendonlarını koparana kadar..) kullanırlar. Ciddi şekilde hastalanmalarına hatta ölmelerine neden olacak şekilde doping yaparlar.*", "*Plajlardaki kum taneleri havlulara bulaşır, bacaklara batır, göze ve mayolara yapışır. Maviköy belediye başkanı turistleri rahat ettirmek için plajları karo döşemeyle kaplatıyor. Birkaç yıl sonra her yer bomboş, bölgeye hiç turist gelmiyor. Çünkü çıplak ayak kumda yürümek ile döşeme üzerinde yürümek çok farklı.*" ifadeleri ise karşılaştırma olarak değerlendirilmiştir.

Sokratik tartışma/ Soru sorma kategorisi altında; konuyu anlamak için soru sorma ve sorgulama için soru sorma olmak üzere 2 adet kod bulunmaktadır. Sokratik tartışma/ Soru sorma kategorisinde sorgulama için soru sormanın öne çıktığı tabloda görülmektedir. "*Kim koca reklam panolarıyla dolu bir dağa tırmanmak ister?, Hiç atık bırakmayan hiç ses çıkarmayan arabalar icat etsek bile bugünkünden daha çok araba görmeyi kim ister? Ya da ormanlarda, plaj boylarında dev park alanları görmeyi?*", "*Ama, plastik üreten bitkileri yediklerinde böceklerle, bu böcekler insanları soktuğunda insanlara ne olacak? Peki, ya hayvanlar veya insanlar böcek öldürücü mısırlardan yediklerinde..?*" ifadeleri sorgulama için soru sorma olarak değerlendirilmiştir.

Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme kategorisinde "Eylem veya politikayı akılcı bir bakış açısı ile ele alma" kodu öne çıkmaktadır. Doğa ve

Kirlilik kitabındaki şu ifadeler eylem veya politikayı akılcı bir bakış açısı ile ele almaya örnek gösterilmektedir:

-“Ama Nazlı ve Tom elektrik üretme şeklini değiştirmeye, yiyeceklerin üstüne “GDO içerir” veya “GDO içermez” etiketleri yapıştırılmasına...karar veremezler...Bunlar toplumsal seçimlerdir. Bu nedenle karar vermek için tartışmaları, konuşulmaları gerekir.”

-“Yeryüzündeki bütün ülkelerde yaşayan erkekler ve kadınlar, doğayı ve insanları koruyan yasalar, fabrikalardaki güvenlik kuralları, toprağı işleme, balık tutma ve avlanma şekilleri gibi konularda anlaşamazlarsa dünyanın kirlilik sorununu çözmek imkansız olacak.”

Bakış açısı geliştirme kategorisinde “deneyimden görüş geliştirme” kodu ile ilgili 3 adet bulguya rastlanmaktadır. Tablonun 1.bölümünün geri kalanında mikro beceriler temasına ait şu kategorilere ulaşılmıştır: Çözüm üretme ve değerlendirme, argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, değerlendirme için ölçüt geliştirme, değerleri ve standartları netleştirme, derinlemesine sorgulama, sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme. Bu kategorilerin her birine ait birer tane koda ve 2’şer tane bulguya rastlanmaktadır. Öğrenilenleri transfer etme, farklı görüşleri karşılaştırma ve disiplinler arası ilişki kurma kategorilerine ait de birer tane bulguya ulaşılmıştır.

Tablo 18’in ikinci kısmında “Doğa ve Kirlilik” kitabında “Eleştirel düşünme-Mikro beceriler” teması ile ilgili toplamda 5 adet bulguya rastlanmaktadır. Bu bulgulardan 2’si etkileri ve sonuçları keşfetmek, 2’si mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma ve bir tanesi de varsayımları inceleme ve değerlendirme kategorisine aittir.

-“Kedi ezilmedi. Ama garaj kapısı kapalı olduğundan içeri hava girmiyordu ve kedi, arabanın egzozundan çıkan gazı soludu. Bu gazlar öldürücü...İnsanlar bir yerden bir yere gitmek için, havaya öldürücü gazlar salan bir makine icat etmiş.” ifadesi etkileri ve sonuçları keşfetmek” kategorisi altında “Bir şeyi kabul etmek için onun olumlu olumsuz her tür sonucunu kabul etmek” kodu olarak değerlendirilmiştir.

-“Bu kaza binlerce kuşu, martıyı, balığı, denizyıldızını yengeci ve midyeyi öldürecek.” ifadesi mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma kategorisi altında ,“Gözlemlerden çıkarımlar yapma” kodu olarak incelenmiştir.

-“Öyle görünüyor ki delikanlı kirlilik sorunlarını çözmek için insanların binlerce yılda kurduğu uygarlığı ortadan kaldırmayı öneriyor.” ifadesi ise varsayımları inceleme ve değerlendirme kategorisi içinde, “Varsayımlara körü körüne inanmama” kodu adı altında tanımlanmaktadır.

Tablo 18’in son bölümünde “Duyuşsal stratejiler” teması altında; 2 tanesi duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme ve 1 tanesi bağımsız düşünme kategorisine ait olmak üzere toplamda 3 bulguya rastlanmaktadır. Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme kategorisinde 1 tane duygunun altında yatan temel düşünceyi anlama, 1 tane de düşüncenin altında yatan temel duyguyu anlama koduna ait bulgular saptanmıştır.

-“Çevreyi kirletmemek için ne yapmamız ve nasıl yaşamamız gerektiğini ben size söyleyeyim sinirli delikanlı yerinden kalkıp tahta yaklaşıyor ve yazmaya başlıyor...” ifadesi de bağımsız düşünme kategorisinde “Yeni görüşler ortaya koyarken aktif olmak” koduna ait bir ifade olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 19

Doğa ve Kirlilik Kitabının Frekans Dağılımı

Makro Beceriler	f	%
Diyalektik düşünme	9	18
Sokratik Tartışma/Soru Sorma	7	14
Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme	7	14
Bakış açısı geliştirme	4	8
Çözüm üretme ve değerlendirme	2	4
Argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme	2	4
Sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme	2	4
Değerlenme için ölçüt geliştirme değerleri ve standartları netleştirme	2	4
Derinlemesine sorgulama	2	4
Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	2	4
Öğrenilenleri transfer etme	1	2
Farklı görüşleri karşılaştırma	1	2
Disiplinler arası ilişki kurma	1	2
Mikro Beceriler	f	%
Etkileri ve sonuçları keşfetmek	2	4
Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	2	4
Varsayımları inceleme ve değerlendirme	1	2
Duyuşsal Stratejiler	f	%
Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme	2	4
Bağımsız düşünme	1	2

Tablo 19 incelendiğinde; “Doğa ve Kirlilik” kitabında bulunan 50 basamağın makro becerilere göre dağılımı; %18 diyalektik düşünce, %13 sokratik tartışma/ soru sorma, %14 eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, %8 bakış açısı geliştirme, %4 çözüm üretme ve değerlendirme, %4 argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, %4 sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, %4 değerlendirme için ölçüt geliştirme, değerleri ve standartları netleştirme, %4 derinlemesine sorgulama, %4 sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, %2 öğrenilenleri transfer etme, %2 farklı görüşleri karşılaştırma ve %2 disiplinler arası ilişki kurmadır.

Doğa ve Kirlilik kitabında bulunan 50 basamağın mikro becerilere göre dağılımı; %4 etkileri ve sonuçları keşfetme, %4 mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma ve %2 varsayımları inceleme ve değerlendirmedir. Duyuşsal stratejilere göre dağılımı ise; %4 duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme ve %2 bağımsız düşünme şeklindedir.

4.2. Çıtır Çıtır Felsefe Serisinde En Az Basıma Sahip Üç Kitaba Ait Bulgular

Bulgular bölümünün bu kısmında Çıtır Çıtır Felsefe serisi içinde en az basımı olan; Hatırlamak ve Unutmak (3.baskı), Anlaşmak ve Anlaşmamak (2.baskı) ve Şans ve Şanssızlık (1.baskı) kitaplarının betimsel analiz ve frekans analizi tablolarına yer verilmiştir.

4.2.1. Hatırlamak ve Unutmak kitabına ait bulgular.

Tablo 20

Hatırlamak ve Unutmak Kitabının Betimsel Analizi

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Hatırlamak ve Unutmak	Eleştirel Düşünme-Makro Beceriler	Sokratik tartışma/Soru sorma	-Düşünceyi derinleştirmek için soru sorma	“Sen kimsin?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Düşünceyi derinleştirmek için soru sorma	“Kim yalan söylüyor?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Düşünceyi derinleştirmek için soru sorma	“Neden o isimler de başkaları değil? Bilemeyiz. Hangisi doğru? Bellek çalışmaya devam eder.”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Düşünceyi derinleştirmek için soru sorma	“Kenan’ın ekmeği unutmak için iyi bir nedeni vardı: Dönüş yolunda, okula yeni gelen güzel gözlü Eleni’yi düşünüp duruyordu ...Eleni ile ekmeğin arasında nasıl bir bağlantı olabilir ki?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Karşısındaki kişinin- düşünmesini öğrenmeye yönelik soru sorma	“Pek değil, neden?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Felsefi sorgulama	“Geçmişini inşa etmek mi?...Bitmiş bir şeyi nasıl inşa edebiliriz? Her şey olup bittikten sonra, onları nasıl yeniden inşa edebiliriz?”
		Öğrenilenleri transfer etme	- Yaşama entegre etme	“Mutluluk anlarını inceliklerle toplamak...arkadaşlık ve aşk hikayelerini özenle besleyip büyütme...kendimize güzel anılar inşa etmek.. Hepsi de belleğimizi bir mutluluk deposuna çevirmek içindir.”
		Öğrenilenleri transfer etme	-Yaşama entegre etme	“İnsanın, akıp giden bir zamanın içinde yaşadığını anlaması zaman alır.”
		Öğrenilenleri transfer etme	-Yaşama entegre etme	“Bu duyguların aynı ve tek bir kişiye ait olduğunu fark etmesi, kendini unutmaması, kendine ilişkin bir belleğe sahip olması için her insanın aşağı yukarı 3 yaşına gelmesi gerekir.”
		Öğrenilenleri transfer etme	-Yaşama entegre etme	“Gençler tekrar eden İngilizce teşekkür etmeyi öğreniyor, topa doğru vuruyor. Gençler 4 yaşındayken ayakkabılarını bağlamak için dikkatini toplamalıydı, şimdi ise elleri kendiliğinden hareket ediyor.”
		Öğrenilenleri transfer etme	-Görüş geliştirme	“Herkes için böyle bu: Kendimizden söz etmek istediğimizde, geçmişimizi, anılarımızı anlatarak söze başlarız.”
		Öğrenilenleri transfer etme	-Görüş geliştirme	“Her birinin anılarını dinlediğimizde, hepimiz Lüsyen Gila, Elif ve Polat’ın kişilikleri hakkında fikir sahibi oluyoruz.”
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimleri analiz etme	“Bugün, ben büyüdüm. Dün de ben olduğumu, bugün hala ben olmaya devam ettiğimi, yarın yine ben olacağımı biliyorum.”
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimleri analiz etme	“Anılar her zaman kendimiz hakkında bir hikaye anlatır. Bana anılarını anlat...ve ben de sana kim olduğumu söyleyeyim!”
		Sorunları, sonuçları ve inançları netleştirme	-Sonucu netleştirme	“Her şeyi unuttuğumuzu sanırız, sonra aniden bir ipucu, bir yol buluruz sonuca yaklaşıyoruz sonra aklımızdaki her şey yine boşalır...Belleğimiz yüzeye çıkan tüm isimler arasından bir seçim yapıp doğru olanı bulma yeteneğine sahiptir.”

Tablo 20 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Hatırlamak ve Unutmak	Eleştirel Düşünme-Makro Beceriler	Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	veya- Gerçeklerin ayırımına varma	-“Bunları ne ağlayıp sızlamak, ne de kendimizden nefret etmek için anımsarız. Anlamaya çalışmak, aynı hataları tekrarlamamaya gayret etmek için hatırlarız. Belleğin, tetikte kalmamıza yardımcı olmasını isteriz; belleğin korkunç olaylardan kaçınmamıza yardım etmesini dileriz.”
		Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	veya- Gerçeklerin ayırımına varma	-“Arda hayatının her anında, anılarının onun için ne anlama geldiğine karar verebilir. Geçmişin ne anlama geldiği -geçmişin anlamı-sonsuzlukta sabit değildir. Her gün, geçmişimizin bize ifade ettiği şeyi değiştirebiliriz; her gün geçmişimizin anlamını yeniden inşa edebiliriz.”
		Diyalektik düşünme	-Bir kavramın kavramların olumlu yönlerine değerlendirilmesi	diğer-“Anılar çoğu zaman masallara ve efsanelere benzer, ne tamamen doğru ne de tamamen yanlışlardır.”
		Diyalektik düşünme	-Güçlü ve zayıf karşılaştırma	yönleri-“Ayşegül önce David ile ilgili güzel anılarını hatırlıyor...sil tuşuna basıp David’i belleğinden atmayı çok isterdi...Bazı anılar ağırdır...kendimizi sevmemize ve daha pek çok şeye engel olurlar. Kendimize şöyle diyebilsek ne kadar iyi olurdu: “Şunları, şunları ve şunları unutacağım; şunları, şunları ve şunları hatırlayacağım!”...Ama bu imkansızdır, anıları silmeye de unutmaya da karar veremeyiz.”
		Disiplinler arası ilişki kurma	-Farklı ilişkilendirilmesi	alanlarınTarih, edebiyat, felsefe, müzik, siyaset gibi alanlar ile ilgili düşünmesi gerekiyor.
		Disiplinler arası ilişki kurma	-Farklı ilişkilendirilmesi	alanların-“Sami, şiirlerinin verdiği keyif mutluluk ve bazen de teselli için Nazım’a teşekkür etmeye gidiyor. İnsan zihni dünyanın belleğinde sonsuz uzanabilir; Sami’nin zihni Nazım Hikmet’i ağırlıyor, Picasso’dan Atatürk’e geziyor, yuvarlak masa şövalyelerinden geçip tarih öncesi insanlarından astronotları uzanıyor; Beatles’ı, Hobbit’lerin maceralarını da unutmuyor... Dünyanın tüm belleği, her gün hepimize kucak açar.”
		Sözcük veya söz öbeklerinin-Kavramı örnekendirme açık hale getirilmesi ve analiz etme		-“...anılar üst üste birikir...insanın hafızasında kümelenebilir. Anılar, yaşamımızın ya da dünyanın takvimine sızlarlar...bir okul yılının başlangıcıyla cumhurbaşkanlığı seçiminin arasına...yerleşirler.”
		Sözcük veya söz öbeklerinin-Kavramı örneklerle açıklama açık hale getirilmesi ve analiz etme		-“Hepimiz anılardan oluşuruz; üzüntülere, mutluluk ve gurur dolu anılara, utançlara, acılara ve öfkelere, keyiflere, tatlılara ve korkulara, lezzetlere ilişkin anılardan; sıkıntılara, kahkahalara ve gözyaşlarına ilişkin anılardan oluşuruz... Her insan anılardan oluşur, her insan bir hafızadır.”
		Farklı görüşleri karşılaştırma	-Ele alınan soruna farklı bakış açıları ile bakma	-“Haziran 1961: Arda sınıfta kaldı. Felaket. Eylül 1961: Arda kendini, geçen yıl birinci sınıfta olanlarla birlikte bulmaktan dolayı utanç içinde. Ekim 1961: Arda kendini işe yaramazın teki gibi hissediyor. Ocak 1962: Her şey iyiye gidiyor, notları harika; Arda kendine sınıfta kalmasının yalnızca bir yol kazası olduğunu söylüyor. -Mart 1962: Arda lisenin koridorunda Demet’le karşılaşıyor. İlk görüşte aşk. Nisan 1969’da evlilik... Hayatımda çok büyük bir şans yakaladım; sınıfta kaldım.”

Tablo 20 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Hatırlamak ve Unutmak	Eleştirel Düşünme-Makro Beceriler	Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Akılcı varsayımlar koymak	ortaya-"Annesi Kenan'a 3 kez ekme almasını söylediği halde ekme almayı unutmuyor. Unutmasının iyi bir nedeni var okula yeni gelen güzel gözlü Eleni'yi düşünüyordu. Kenan'ın ekme almayı hatırlaması için nedenleri olabilir; karnının acıklanması, Eleni'nin ailesinin fırıncı olması..."
		Derinlemesine sorgulama	-Sorunu derinlemesine irdeleme-	"Nasıl oldu da bu anı birden hafızasında belirdi? Halil anımsamakta neden bu kadar zorlandı? Ayrıca, Roza'nın mayosunun rengini hatırlayamazken, nasıl oluyor da kimsenin umurunda olmayan kaygının rengini anımsıyor?"
Hatırlamak ve Unutmak	Eleştirel Düşünme-Mikro Beceriler	Etkileri ve sonuçları keşfetme	-Bir şeyin etkisini ve anlamını kabul etme	"Yan yana iki kişi için şimdiki zaman aynıdır. Ama şimdiki zaman her zaman, geçmiş ile doludur; herkes için farklı bir geçmişle..."
		Etkileri ve sonuçları keşfetme	-Bir şeyin etkisini ve anlamını kabul etme	"Devam etmeye gerek yok, anlaşıldı: Firuze geçmişin tutsağı olmuş. Geçmiş düşünür duruyor; yumuşak ve pofuduk bir yatakmış gibi belleğine gömülüyor. O kadar yumuşak, o kadar pofuduk ki, oradan çıkamıyor. Bellek bir tuzak olabilir; kendi kendimize kurduğumuz bir tuzak."
		Etkileri ve sonuçları keşfetme	-Bir şeyi kabul etmek için onun olumlu olumsuz her sonucunu kabul etmek	"Toplama kamplarını, soykırımları, sürgünleri, köle ticaretini...işlenmiş tüm suçları hatırladığımızda...insanların turneler yapabileceğini hatırlarız. Bunları ağlayıp sızlanmak için değil aynı hataları tekrarlamamaya gayret etmek için hatırlarız."
		Etkileri ve sonuçları keşfetme	-Bir şeyin etkisini ve anlamını kabul etme	Bugünkü İris: Bu hikaye yüzünden hırpalanmaktan bıktım. -Havuzdaki İris: Hırpalanmak mı? Sen neden söz ediyorsun? Deli gibi güldük. Zeki ve Cenk bu şakaya bayıldı! -Bugünkü İris: Doğrusu ben bunu hiç de komik bulmuyorum. Havuzdaki İris: Senin espri anlayışına ne oldu? Bugünkü İris: Böyle bir espri anlayışından nefret ediyorum...
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Davranışların açıklama	nedenleriniRoza ve Halil'in ilk öpüşme hikayelerinde ikisinin de aynı gün ve an ile ilgili aynı şeyleri hatırlamamaları ve bu an ile ilgili kimin haklı olduğunun ispat edilmeye çalışılması.
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Düşüncelerin araştırma	ilerisini-Noa ve Peter Kestane ağacındaki kargaları sayıyorlar. Noa kargalar ile ilgili kötü anılarını hatırlayarak kuşların sınıfa girip onlara saldırmasından korkarken Peter kargaları saymaya devam ediyor.
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Gözlemleri ayırma	sonuçlardan-"Bazı anılar hep oradadır, kendilerini hep hissettirirler; sanki geçmiş sürekli kendini tekrar ediyormuş, sanki eski bir olay hep bugünde, güncel kalmak için inatla zamanı yapıyor gibi."
		Fikirleri pratikle karşılaştırma	-Fikrin pratiğe dökülmesi	"Anılar, bir ıslak ağaç kokusuna, bir gitarın akorlarına, bir yüze, bir kitabının sayfalarının arasında bulunan küçük bir kuru çiçeği tutunur..."
		Fikirleri pratikle karşılaştırma	-Fikrin pratiğe dökülmesi	"...hatırladığımızda, insanların neler yapabileceğini hatırlarız. İnsanın sözcüklerle, fikirlerle, acıları ve isyanlarıyla, hayalleri ve arzularıyla neler yapabileceğini hatırlarız."
		Önemli farklılıkları benzerlikleri belirtme	ve-Farklılık ve ortaya koyma	Bilgisayar belleği ile insan belleğinin karşılaştırılması
		Çelişkileri tanımlama	-Düşüncedeki anlamaya çalışmak	çelişkileri-"Hatırlamak isteriz ama unutmuyoruz; unutmak isteriz ama hatırlarız; hiçbir şey istemeyiz bu sefer de bir anı kendiliğinden aklımıza gelir...Hatırladıklarımızı da seçemeyiz, unuttuklarımızı da."
Hatırlamak ve Unutmak	Duyuşsal Stratejiler	Duyuların altında yatan düşünceleri ve düşüncelerin temel duyguyu anlamada yatan duyguları keşfetme	Düşüncenin altında yatan temel duyguyu anlama	"Portakal reçelini itiyorum çünkü ne kadar acı olduğunu unutmamış değilim. Kasaba meydanında yanıp sönen süs lambalarını görünce önceki yıl aldığım hediyeleri hatırlamaya çalışıyorum...Müdüre mektubu vermeyi ve dönüşte ekme almayı unutmaktan korkuyorum..."

Tablo 20 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Hatırlamak ve Unutmak	Duyuşsal Stratejiler	Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme	Düşüncenin altında yatan temel duyguyu anlama	yatan-"Bir ismi anımsamaya çalıştığımızda, beklemekten başka yapacak hiçbir şeyimiz yokmuş gibi tuhaf bir duyguya kapılırız."
			Düşüncenin altında yatan temel duyguyu anlama	yatanArman'ın rende çikolata serpilmiş tereyağlı ekmelekle büyükannesini hatırlaması.
			Düşüncelerin altında yatan temel duyguyu anlama	-"Demet'in Arda'yı terk ettiğini varsayalım: O zaman, sınıfta kalmak belki de yeniden bir felaket olacaktı. Ama yatan sonra çocuklarına ve torunlarına bakınca, aynı şey bir kez daha mutlu bir olay haline gelecekti."
			Düşüncenin altında yatan temel duyguyu anlama	yatan-"Sami gülümsüyor. Nazım Hikmet'le hiç karşılaşmadı ve asla da karşılayamayacak: Nazım Hikmet yarım yüzyıl önce öldü. 'Hayır ama onun şiirlerini biliyorum ve çok seviyorum.' "
			Düşüncelerin altında yatan temel duyguyu anlama	-"Kimi zaman bu anı yüzünden İris'in gözüne uyku girmiyor. Kadriye'nin yüzünü ve yürüyüşünü hatırlıyor, pişmanlık duyuyor, vicdan azabı çekiyor; nasıl bu kadar acımasız olabildiğini soruyor kendine. Üstelik Kadriye onu affetmiş olsaydı bile kendini hala suçlu hissedirdi."
			Düşüncelerin altında yatan temel duyguyu anlama	-"Ayda anladı: Atıklarınca yok. Geri kalanından hiçbir şey anlamıyor. Onun için tek bir şey var: Şimdi. Aydın'ın yeteneğini geçmiş ve gelecek zaman hakkında hiçbir fikri yok.
			Düşüncelerin altında yatan temel duyguyu anlama	-"Nasıl olur? Bu mümkün değil. Ya kayıktaydılar ya deniz bisikletinde; Roza ya düştü ya daldı. Birinden biri mutlaka yalan söylüyor. Ama hayır. Birinden biri yanılıyor ama ikisi de yalan söylemiyor."
			Düşüncelerin altında yatan temel duyguyu anlama	-"Bu duyguların aynı ve tek bir kişiye ait olduğunu fark etmesi, kendini unutmaması, kendine ilişkin bir belleğe sahip olması için her insanın aşağı yukarı 3 yaşına gelmesi gerekir."
			Düşüncelerin altında yatan temel duyguyu anlama	-"Paris'te ve bütün Fransa'da Fransız Devrimi'ni kutluyorlar. Bu bir tarih dersi olsaydı tarihçiler bu tarihin önemi konusunda fikir birliğine varamazdı. Her ülkenin kendi ulusal bayram günleri var. Herkes kendini birbirine aynı tarihle bağlı hissetsin diye."
			Düşüncelerin altında yatan temel duyguyu anlama	

Tablo 20'nin ilk kısmında "Hatırlamak ve Unutmak" kitabında "Eleştirel Düşünme- Makro beceriler" teması ile ilgili 27 adet bulguya rastlandığı görülmektedir. Bu 29 bulgunun 6 tanesi sokratik tartışma/ soru sorma, 6 tanesi öğrenilenleri transfer etme, 3 tanesi bakış açısı geliştirme, 3 tanesi sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, 2 tanesi diyalektik düşünme, 2 tanesi disiplinler arası ilişki kurma, 2 tanesi sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, 1 tanesi farklı görüşleri karşılaştırma, 1 tanesi eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme ve 1 tanesi de derinlemesine sorgulama kategorilerine aittir.

Sokratik tartışma/ soru sorma kategorisinde "*düşünceyi derinleştirmek için soru sorma*" kodu öne çıkmaktadır. "*Sen kimsin?*", *Neden o isimler de başkaları değil? Bilemeyiz. Hangisi doğru? Bellek çalışmaya devam eder.*", "*Kenan'ın ekmeği unutmak için iyi bir nedeni vardı: Dönüş yolunda, okula yeni gelen güzel gözlü Eleni'yi düşünüp duruyordu ...Eleni ile ekmek arasında nasıl bir bağlantı olabilir ki?*" ifadeleri düşünceyi derinleştirmek için soru sorma kodu olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 20'ye bakıldığında öğrenilenleri transfer etme kategorisinde 2 adet kod olduğu görülmektedir. "*Bu duyguların aynı ve tek bir kişiye ait olduğunu fark etmesi, kendini unutmaması, kendine ilişkin bir belleğe sahip olması için her insanın aşağı yukarı 3 yaşına gelmesi gerekir.*" ifadesi "yaşama entegre etme"; "*Her birinin anılarını dinlediğimizde, hepimiz Lüsyen Gila, Elif ve Polat'ın kişilikleri hakkında fikir sahibi oluyoruz.*" ifadesi ise "görüş geliştirme" koduna verilebilecek örneklerdir.

Bakış açısı geliştirme kategorisi içerisinde değerlendirilmiş olan tüm bulgular, deneyimleri analiz etme kodu ile tanımlanmıştır:

"Bugün, ben büyüğüm. Dün de ben olduğumu, bugün hala ben olmaya devam ettiğimi, yarın yine ben olacağımı biliyorum."

"Anılar her zaman kendimiz hakkında bir hikaye anlatır. Bana anılarını anlat...ve ben de sana kim olduğumu söyleyeyim!"

Diyalektik düşünme kategorisi içinde; bir kavramın diğer kavramların olumlu olumsuz yönlerine göre değerlendirilmesi ve güçlü ve zayıf yönleri karşılaştırma olmak üzere 2 adet koda rastlanmaktadır. Sorunları, sonuçları ve inançları netleştirme kategorisinde ise gerçeklerin ayırımına varma kodunun ön plana çıktığı tabloda görülmektedir.

Farklı görüşleri karşılaştırma kategorisi içinde elde edilen bulgu, ele alınan soruna farklı bakış açıları ile bakma kodu adı altında değerlendirilmiştir. Aşağıdaki metin buna örnektir:

Haziran 1961: Arda sınıfta kaldı. Felaket.

Eylül 1961: Arda kendini, geçen yıl birinci sınıfta olanlarla birlikte bulmaktan dolayı utanç içinde.

Ekim 1961: Arda kendini işe yaramazın teki gibi hissediyor.

Ocak 1962: Her şey iyiye gidiyor, notları harika; Arda kendine sınıfta kalmasının yalnızca bir yol kazası olduğunu söylüyor.

-Mart 1962: Arda lisenin koridorunda Demet'le karşılaşılıyor. İlk görüşte aşk.

Nisan 1969'da evlilik...

Hayatımda çok büyük bir şans yakaladım; sınıfta kaldım.”

Disiplinler arası ilişki kurma kategorisinde bulunan 2 adet bulgu, farklı alanların ilişkilendirilmesi kodu ile ilgili bulgulardır. “Sami, şiirlerinin verdiği keyif mutluluk ve bazen de teselli için Nazım'a teşekkür etmeye gidiyor. İnsan zihni dünyanın belleğinde sonsuz uzanabilir; Sami'nin zihni Nazım Hikmet'i ağırlıyor, Picasso'dan Atatürk'e geziniyor, yuvarlak masa şövalyelerinden geçip tarih öncesi insanlarından astronomları uzanıyor; Beatles'ı, Hobbit'lerin maceralarını da unutmuyor... Dünyanın tüm belleği, her gün hepimize kucak açar.” ifadesi buna örnektir.

Sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme kategorisi içinde elde edilen bulgular; kavramı örneklerle açıklama ve kavramı örnekleme kodlarına; derinlemesine sorgulama kategorisi içinde elde edilen bulgu sorunu derinlemesine irdeleme koduna ve eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme kategorisi içinde elde edilen bulgu akılcı varsayımlar ortaya koyma koduna aittir.

Tablo 20'nin ikinci kısımda “Hatırlamak ve Unutmak” kitabından “Eleştirel düşünme- Mikro beceriler” teması ile ilgili elde edilmiş 11 adet bulgu gösterilmektedir. Bunlardan etkileri ve sonuçları keşfetmek kategorisine ait olan 4 adet bulgu; “bir şeyin etkisini ve anlamı kabul etmek” ve “bir şeyi kabul etmek için onun olumlu olumsuz her tür sonucunu kabul etmek” adı altında 2 farklı koda göre değerlendirilmiştir. “Yan yana iki kişi için şimdiki zaman aynıdır. Ama şimdiki zaman her zaman, geçmiş ile doludur; herkes için farklı bir geçmişle...” ifadesi bir şeyin etkisini ve anlamı kabul etmek koduna verilebilecek örnek metindir. “Toplama

kamplarını, soykırımları, sürgünleri, köle ticaretini...işlenmiş tüm suçları hatırladığımızda...insanların neler yapabileceğini hatırlarız. Bunları ağlayıp sızlanmak için değil aynı hataları tekrarlamamaya gayret etmek için hatırlarız.” ifadesi de bir şeyi kabul etmek için onun olumlu olumsuz her tür sonucunu kabul etmek koduna verilebilecek bir örnektir.

Fikirleri pratikle karşılaştırma kategori içinde sıralanan bulgular, fikrin pratiğe dökülmesi kodu adı altında değerlendirilmiştir. *“Anılar, bir ıslak ağaç kokusuna, bir gitarın akorlarına, bir yüze, bir kitabının sayfalarının arasında bulunan küçük bir kuru çiçeği tutunur...”* ifadesi buna örnektir.

Önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme kategorisinde farklılık ve benzerlikleri ortaya koyma kodu, çelişkileri tanımak kategorisinde düşüncedeki çelişkileri anlamaya çalışmak kodu ve son olarak mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma kategorisinde ise gözlemleri sonuçlardan ayırma, düşüncelerin ilerisi araştırma ve davranışların nedenlerini açıklama kodu ile ilgili bulgulara rastlanmaktadır.

Tablo 20'nin son kısmında duyuşsal stratejilere yönelik bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen 10 adet bulgunun 6'sı duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme kategorisine aittir. Aşağıdaki ifadeler düşüncenin altında yatan temel duyguyu anlama kodu olarak değerlendirilmiştir:

“-Portakal reçelini itiyorum çünkü ne kadar acı olduğunu unutmuş değilim. Kasaba meydanında yanıp sönen süs lambalarını görünce önceki yıl aldığım hediyeleri hatırlamaya çalışıyorum...Müdüre mektubu vermeyi ve dönüşte ekmek almayı unutmaktan korkuyorum...”

“Demet'in Arda'yı terk ettiğini varsayalım: O zaman, sınıfta kalmak belki de yeniden bir felaket olacaktı. Ama sonra çocuklarına ve torunlarına bakınca, aynı şey bir kez daha mutlu bir olay haline gelecekti.”

Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek ve ben merkezilik ve sosyalbencillik içgörüler geliştirme kategorilerine ait 2'ser adet bulguya rastlanmaktadır. Bu bulgular arasında akıl yürütme kategorisi altında mantıklı düşünme yeteneğini geliştirme kodu tanımlanmaktadır. Ben merkezilik ve sosyalbencillik içgörüler geliştirme kategorisi altında ise 2 adet kod tanımlanmaktadır. Bunlar; inandığın şeyi sorgulamadan inanmak ve toplumun inançlarını dogmatik bir şekilde kabul etmektir.

Tablo 21

Hatırlamak ve Unutmak Kitabının Frekans Dağılımı

Makro Beceriler	f	%
Sokratik Tartışma/Soru Sorma	6	12.48
Öğrenilenleri transfer etme	6	12.48
Bakış açısı geliştirme	3	6.24
Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	3	6.24
Diyalektik düşünme	2	4.16
Disiplinler arası ilişki kurma	2	4.16
Sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme	2	4.16
Farklı görüşleri karşılaştırma	1	2.08
Derinlemesine sorgulama	1	2.08
Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme	1	2.08
Mikro Beceriler	f	%
Etkileri ve sonuçları keşfetmek	4	8.32
Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	3	6.24
Fikirleri pratikle karşılaştırma	2	4.16
Önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme	1	2.08
Çelişkileri tanımak	1	2.08
Duyuşsal Stratejiler	f	%
Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme	6	12.48
Ben Merkezilik veya Sosyalbencillik içgörüler geliştirme	2	4.16
Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek	2	4.16

Tablo 21 incelendiğinde; “Hatırlamak ve Unutmak” kitabında bulunan 48 basamağın makro becerilere göre dağılımı; %12.48 sokratik tartışma/ soru sorma, %12.48 öğrenilenleri transfer etme, %6.24 bakış açısı geliştirme, %6.24 sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, %4.16 diyalektik düşünme, %4.16 disiplinler arası ilişki kurma, %4.16 sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, %2.08 farklı görüşleri karşılaştırma, %2.08 derinlemesine sorguma ve %2.08 eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirmedir.

Hatırlamak ve Unutmak kitabında bulunan 48 basamağın mikro becerilere göre dağılımı; %8.32 etkileri ve sonuçları keşfetmek, %6.24 mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, %4.16 fikirleri pratikle karşılaştırma, %2.08 önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme ve %2.08 çelişkileri tanımaktır. Duyuşsal stratejilere göre dağılımı ise; %12.48 duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme, %4.16 ben merkezilik ve sosyalbencillik içgörüler geliştirme ve %4.16 akıl yürütme konusunda güven geliştirmek şeklindedir.

4.2.2. Anlaşmak ve Anlaşmamak kitabına ait bulgular.

Tablo 22

Anlaşmak ve Anlaşmamak Kitabının Betimsel Analizi

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Anlaşmak ve Anlaşmamak	Eleştirel Düşünme-Makro Beceriler	Diyalektik düşünme	-Farklılıkları karşılaştırma	Matematik ve tarih dersinin anlaşmazlık açısından karşılaştırılması. -“Bir toplama işleminde yalnızca tek sonuç vardır. Herkes için bütün dünyada aynı sonuç geçerlidir. Matematikte anlaşmazlık uzun sürmez: Er geç doğru sonuç bulunur; bazıları haklı bazıları haksız çıkar...”
		Diyalektik düşünme	-Karşıt görüşleri değerlendirme	İnsanların dünyasında bir tarafa haklıları bir tarafa haksızları ayıramazsınız.” -“Hakan bilgisayarını açıp arama motoruna nükleer denemeler yazıyor...listedeki ilk siteye tıklıyor...bu sitede nükleer denemeleri destekliyorlar. Aslında tezleri aptalca değil. Başka bir siteye tıklıyor. Bu da destekçi. Üçüncü site karşı. 3 saatin sonunda Hakan nükleer denemelerden yana ve bunlara karşı inanılmaz sayıda görüş okumuş durumda.”
		Diyalektik düşünme	-Karşıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerine değerlendirilmesi	-“Akşam odasında yalnız kalan Lale hala kararsız. Adil zeki, tatlı, zengin, gerçekten yakışıklı; üstüne üstlük eğer göreneonla evlenirse mahallenin yıldızı olacak. Belki de Kerem’e acı çektirmekten korkuyorum diye düşünüyor Lale. Ama belki de bu Kerem’in umurunda bile değil. Onu rahatsız etmek için Adil’le evlenecek değilim.”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Düşünceyi derinleştiren sorular sorma	-“Her biri kendi seçiminde ısrar ederse ne olacak? Her biri, tıpkı kimsenin giremediği, kapıları sıkı sıkı kilitli bir evdeymiş gibi, kendini düşüncesine hapsederse ne olacak?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Düşünceyi derinleştirmek için Sokratik tartışmadan yararlanma	-“Öğretmen, Fatma’ya dönüp neden aynı fikirde olmadığını soruyor. “Napolyon binlerce insanı yemeksiz, botsuz, kalın giysileri olmadan, karda kışta savaşa sürdü. Onun yüzünden binlerce insan öldü.”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Eylem ile ilgili görüş geliştirecek sorular sorma	“Peki sence bütün bunlar, onun Fransa için yaptığı iyi şeyleri silip atar mı? Diye soruyor öğretmen...Biraz kafa yor Fatma...” -“Selin’in kurnazlığına karşı Leyla, Lara, Melike, Salih ve bütün ötekiler, tıpkı peyniri düşüren karga gibi, “Evet, aynı fikirdeyim!” ya da “Evet, sana oy vereceğim!” mi diyecek? Selin’in onları katakulliyeye getirmesine izin mi verecekler, yoksa tersine, Karolin’in programıyla mı ilgilenecekler?”
		Argüman, yorum, inanç kuramları analiz etme değerlendirme	ve-Bir görüşe körü körüne veinanmama	-“ Mete kendini sorguluyor, yanılıp yanılmadığını düşünüyor, fikirlerini yeniden değerlendiriyor. Oya da Mete de önemli bir özelliğe sahip: Kendilerinininkinden daha güçlü bir mantıkla, daha ikna edici tezlerle karşılaştıklarını kabul edebiliyorlar.”
		Argüman, yorum, inanç kuramları analiz etme değerlendirme	ve-Bir görüşe körü körüne veinanmama	-“Hakan bu sabah uyandığında neden yürüyüşe gideceğini biliyor...Hakan ne söyleneni anlamadan tekrar eden bir papağan ne de nereye gittiğini bilmeden sürüyü takip eden bir koyun...Başkalarının fikirlerini kendine ait düşüncelere dönüştürerek kendini inşa eden, düşüncesini inşa eden bir insan.”
		Argüman, yorum, inanç kuramları analiz etme değerlendirme	ve-Bir görüşe körü körüne veinanmama	-“Burada adil bulduğumuz ama başka yerde haksızlık sayılan şeyler vardır; bugün yasak olan şeylere yarın belki de izin verilir...Kesin doğrular bulunmaz. İnsanların dünyasında, herkesin üzerinde anlaşacağı kesin doğru bir yanıt yoktur.”
		Değerlendirme için geliştirme: değerleri standartları netleştirme	ölçüt-Değerlendirme yaparken ve ölçütten yararlanma	-“Bu ülkede aynı fikirde olmayan herkesin barış içinde bir arada yaşamasına olanak veren, sıradışı bir anlaşma sağlandı. Başkanın nasıl seçileceği üzerine bir anlaşma. Başkan seçmek için uyulacak kurallar üzerine bir anlaşma: 18 yaşından büyük her vatandaş oy verecek, oyların en az yarısından bir fazlasını alan aday başkan olacak, başkan 4 yıllığına seçilecek, oylama gizli yapılacak...”

Tablo 22 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Anlaşmak ve Anlaşmamak	ve Eleştirel Düşünme- Makro Beceriler	Farklı görüşleri karşılaştırma	-Diyalog yaklaşımı görüşleri karşılaştırma	ile-"Levent'in annesi portakal suyunu buzdolabına koyuyor. "Biraz daha isterim, diyor Levent. "Ama yarım litre içtin bile," diye yanıtıyor annesi. "Öğleden sonra iki saat spor yaptım, susuzluktan ölüyorum." "O zaman su iç, daha az şekerli." "İçindekilere bak: Bu portakal suyuna şeker eklenmemiş. Meyvelerin içindeki şekerin de kötü olduğunu söylemeyeceksin ya!" diyor Levent. Levent annesiyle aynı fikirde değil. Bu yüzden portakal suyu şişesini vermesi için annesini ikna etmeye çalışırken nedenler sıralıyor."
		Farklı görüşleri karşılaştırma	-Diyalog yaklaşımı görüşleri karşılaştırma	ile-Behiç: Hayvanlar üzerinde deney yapılmasına karşıyım. Liza: Neden? Behiç: Hayvanlara zarar vermemek gerekir. Laboratuvarlarda hayvanların öldürülmesi korkunç bir şey. Liza: İnsanları iyileştiren ilaçlar ve tedaviler bu şekilde bulundu ama. Behiç: Yine de ruj gibi güzellik ürünlerini denemek için hayvanlara acı çektirmek hiç normal değil. Liza: Makyaj konusunda sana katılıyorum. Peki ya ilaçlar?... ...hepimiz, hayvanlar üzerinde denenmiş ürünleri almayı reddedelim. Ama ya ilaca ihtiyacın olursa? Ben insanları iyileştirmeyi tercih ederim. Tek bir insanın hayatı, bin hayvanın hayatına değer öyle mi? Hayır aynı fikirde değilim."
		Eylem veya politikaları etme veya değerlendirme	analiz-Eylemi akılcı varsayımlara dayandırma	Sınıf başkanı seçiminde Selin oy toplarken arkadaşlarını korkutuyor, tehdit ediyor...Karolin ise ona oy vermeleri için arkadaşlarına nedenler sunuyor. Arkadaşlarına iyi bir başkan olacağını kanıtlamaya çalışıyor. Sözcük veya söz öbeklerinin-Sözcüklerin analiz edilmesi-"Herkesin fikri kendine. açık hale getirilmesi ve analiz etme
		Sorunları, sonuçları veya-Gerçekleri ayırma inançları netleştirme		Çünkü öyle. Bana göre bu doğru. Herkesin doğrusu kendine. Bu benim seçimim. O senin seçimim. Bu cümlelerin hepsi aslında şunu söylüyor: Herkes evine gitsin ve orada kalsın." -"İfade özgürlüğü olmadan diyalog biter, düşünce de öyle."

Tablo 22 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Anlaşmak ve Anlaşmamak	ve Eleştirel Düşünme-Makro Beceriler	Bakış açısı geliştirme	-Deneyimlerin analizi	-“Anlaşmazlıklar işte bu yüzden yararlıdır: İnsanı nedenler aramaya iter. Araştırır, soruşturur, kendimize sorular sorarız. Böyle böyle, bir anlaşmazlıktan diğerine yeni bakış açıları, fikirler, düşünceler, görüşler oluşur, şekillenir, yıkılır ve yeniden yükselir.”
Anlaşmak ve Anlaşmamak	ve Eleştirel Düşünme-Mikro Beceriler	Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi	-Sonuca ulaşmak için kanıtları değerlendirme	-“Fatma kafa yoruyor, savunacak fikirler arıyor, düşüncesini destekleyen nedenler araştırıyor. Tıpkı, araştırmacı bir arkeoloğun toprağı kazması gibi”
		Çelişkileri tanımak	-Düşüncedeki çelişkileri keşfetme	-“Lale ile Lale arasında uzun, çok uzun bir tartışma. Evet demekten yana, evet demeye karşı bir tartışma.”
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Gözlem sonucu mantıklı çıkarımlar yapma tahminlerde bulunma	-“Bir ülkede siyasi partiler yasaklandığında, bütün gazeteler harfi harfine aynı şeyi yazdıklarında, gazeteciler vesusturulmaya çalışıldığında, yöneticilerden farklı düşünen insanlar hapse atıldığında, din adamları insanlara farklı fikirlerini ifade etmeyi yasakladığında, büyük tehlikedeyiz demektir. İfade özgürlüğü olmadan diyalog biter, düşünce de öyle.”
		Konuyla ilgisiz ve ilgili gerçekleri ayırt etmek	-Konuyla ilgili nedenler sunmak	-“Seçimi kazanmak için de Karoline kendi yöntemleri var. Ona oy vermeleri için nedenler sunmak, iyi bir sınıf başkanı olacağını kanıtlamaya çalışmak...”
Anlaşmak ve Anlaşmamak	ve Duyuşsal Stratejiler	Duyguların altında yatan düşünceleri ve duyguları keşfetme	-Bir duruma karşı verilen düşüncelerinde yatan duyguları keşfetme	-“Anne, memesini Mina'nın minik ağzından usulca çekip gömleğini ilikliyor. Mina kaşlarını çatıyor, kıpırdanıyor, dudaklarını uzatıyor, başını sağa sola çeviriyor. Ve birden haykırmaya başlıyor... Bir dakika anne ben hala açım uyuyakaldığımı görmedin mi? Şimdi bana yeniden meme ver... diyecek hali yok.”
		Duyguların altında yatan düşünceleri ve duyguları keşfetme	-Bir duruma karşı verilen düşüncelerinde yatan duyguları keşfetme	-“Levent annesiyle aynı fikirde değil. Bu yüzden, portakal suyu şişesini vermesi için annesini ikna etmeye çalışırken nedenler sıralıyor. Haykırmıyor, masayı yumruklamıyor, beni seviyorsan portakal suyunu ver türünden dayatmalar yapmıyor. Dayatmanın, gözyaşlarının, ıslak gözlerin, çığlıkların, tehditlerin, şirinliklerin, surat asmaların, kırıntıların, kapı çarpmalarının dilini herkes bilir... Farklı bir dil kullanmak için, akılcı ve başkalarının aklına yatan bir dil kullanmak için çaba göstermek kolay değildir.”
		Duyguların altında yatan düşünceleri ve duyguları keşfetme	-Bir durumun altında yatan düşüncelerinde yatan duyguları keşfetme	-“Kimileri şöyle diyecektir: Bravo! Bakın nasıl da başkalarının görüşlerini kabul ediyorlar, ne kadar da hoşgörülüler! Ama biraz düşüncecek olursak, aslında birbirlerini görmezden gelmekten başka bir şey yapmadıklarını fark ederiz. Bunun hoşgörüsü hiç ilgisi yoktur.”
		Duyguların altında yatan düşünceleri ve duyguları keşfetme	-Bir durumun altında yatan düşüncelerinde yatan duyguları keşfetme	-“Leo siyasetten, kızlardan, öğretmenlerden, müzik gruplarından, balinaların neslinin tükenmesinden falan konuşmayı seviyor. Ama Oktay'la gerçek anlamda sohbet etmek olanaksız: Oktay onunla hep aynı fikirde. Leo sıkılıyor, her şeyin zevksiz ve yavan olduğunu hissediyor. Oktay'm ona, “Bu konuda kesinlikle aynı fikirde değilim,” dediğini duymayı hayal ediyor. Böylece nihayet, dişe dokunur bir şeyler konuşuldu.”
		Adil olma	-Farklı görüşlere saygı gösterme	-“Yüzlerce ve yüzlerce şey konusunda insanlar birbirleriyle aynı fikirde değildir... aynı fikirde olmaya çalışmazlar ve her şey yolunda gider.”
		Entelektüel cesaret geliştirme	-Farklı görüş ve bakış açıları ile yüzleşerek yeni fikirlerimizden ayrılır, başka düşünme yollarına yöneliriz. Böylece yeni görüşler, ilginç fikirler, farklı dünya görüşleri ortaya koyma	-“Biriyle diyalog kurup aynı fikirde olmadığımızda, Ali ve Lorin gibi oluruz: Yolumuzu değiştirir, her zamanki görüşleri ile karşılaşma şansı yakalarız.”

Tablo 22 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Anlaşmak ve Anlaşmamak	Duyusal Stratejiler	Entelektüel cesaret geliştirme	-Farklı görüş ve bakış açıları-	"...bana hep ölüm cezasını desteklediğini söyledin. Evet ama artık bundan emin değilim...Oya kendini ile yüzleşerek yenisorguluyor, fikrinden kuşku duyuyor. Fransız yazar Victor Hugo'nun kitabında, ölüm cezasına karşı savunulan düşünceler ortaya koyma görüşler okudu; bunlar daha önce hiç düşünmediği fikirlerdi."
		Bağımsız düşünme	-Başkalarının düşüncesini-	"Her müzisyenin kendi fikri var, bir müzik parçası farklı şekillerde yorumlanabilir, çok normal."
		Entelektüel iyi niyet bütünlük geliştirmek	veya-Düşüncedeki keşfetme	çelişkileri-"Taraflısızlular, Birlikuslular'ın neden böyle korkunç bir başkan seçtiklerine bir türlü anlam veremiyor. Zemenon kurnaz sözleriyle bütün gezegeni korkuttu...Korku, Birlikuslular'ın tir tir titreyip düşünmeyi bırakmalarına yetti."
		Entelektüel geliştirmek	kararlılık-Zorluklara rağmen geliştirmeye devam etmek	görüŖ-"Hayır demek cesaret ister. Her hayır dediğimizde başkalarına kötü görünmeyi, yalnız kalmayı, dışlanmayı göze alırız."
		Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek	Engellere rağmen için düşünme, oluşturma	kendi-"Gerçekten ne düşündüğümüzü bilmek. Gerçekten ne istediğimizi bilmek. Kendimize ait fikirler oluşturmak. Kendimize ait bakış açıları aramak. Kendimize ait fikirler bulmak. Ne büyük iş! Kendi kendimizle anlaşmak; işte bütün hayatı kapsayan bir program."

Tablo 22'nin birinci kısmında "Anlaşmak ve Anlaşmamak" kitabında "Eleştirel düşünme- Makro beceriler" temasına ait 16 adet bulguya rastlandığı görülmektedir. Bu 16 adet bulgunun; 3 tanesi diyalektik düşünme, 3 tanesi sokratik tartışma/soru sorma, 3 tanesi argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, 2 tanesi farklı görüşleri netleştirme, 1 tanesi eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, 1 tanesi değerlendirme için ölçüt geliştirme, değerleri ve standartları netleştirme, 1 tanesi sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme ve 1 tanesi de sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme ve 1 tanesi bakış açısı geliştirme kategorilerine aittir.

Diyalektik düşünme kategorisi içinde farklılıkları karşılaştırma, karşıt görüşleri değerlendirme ve karşıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerine göre değerlendirilmesi kodlarına rastlanmıştır. *"Hakan bilgisayarını açıp arama motoruna nükleer denemeler yazıyor...listedeki ilk siteye tıklıyor...bu sitede nükleer denemeleri destekliyorlar. Aslında tezleri aptalca değil. Başka bir siteye tıklıyor. Bu da destekçi. Üçüncü site karşı. 3 saatin sonunda Hakan nükleer denemelerden yana ve bunlara karşı inanılmaz sayıda görüş okumuş durumda."* ifadesi karşıt görüşleri değerlendirme koduna verilen bir örnektir.

Sokratik tartışma/ soru sorma kategorisinde; düşünceyi derinleştiren sorular sorma, düşünceyi derinleştirmek için sokratik tartışmadan yararlanma ve görüş geliştirici sorular sorma kodlarına rastlanmaktadır. *"Her biri kendi seçiminde ısrar ederse ne olacak? Her biri, tıpkı kimsenin giremediği, kapıları sıkı sıkı kilitli bir evdeymiş gibi, kendini düşüncesine hapsederse ne olacak?"* ifadesi düşünceyi derinleştirici sorular sormaya örnek gösterilebilir.

Argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme kategorisi içerisinde *"bir görüşe körü körüne inanmama"* kodu elde edilmiştir. *"Mete kendini sorguluyor, yanılıp yanılmadığını düşünüyor, fikirlerini yeniden değerlendiriyor. Oya da Mete de önemli bir özelliğe sahip: Kendilerinininkinden daha güçlü bir mantıkla, daha ikna edici tezlerle karşılaştıklarını kabul edebiliyorlar."* ifadesi buna örnektir.

Değerlendirme için ölçüt geliştirme: değerleri ve standartları netleştirme kategorisi içinde 1 adet değerlendirme yaparken ölçütten yararlanma koduna rastlanmaktadır.

Farklı görüşleri karşılaştırma kategorisi adı altında diyalog yaklaşımı ile görüşleri karşılaştırma koduna rastlanmaktadır.

“... “O zaman su iç, daha az şekerli.”

“İçindekilere bak: Bu portakal suyuna şeker eklenmemiş. Meyvelerin içindeki şekerin de kötü olduğunu söylemeyeceksin ya!” diyor Levent.

Levent annesiyle aynı fikirde değil. Bu yüzden portakal suyu şişesini vermesi için annesini ikna etmeye çalışırken nedenler sıralıyor.”

ifadesi diyalog yaklaşımı kodu altında değerlendirilmiştir.

Tablo 22’ye bakıldığında eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme kategorisi kapsamında eylemi varsayımlara dayandırma; sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme kategorisinde sözcüklerin analiz edilmesi; sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme kategorisinde gerçekleri ayırma kodunun olduğu görülmektedir.

Bakış açısı geliştirme kategorisi kapsamında deneyimlerin analizi koduna ulaşılmıştır. “Anlaşmazlıklar işte bu yüzden yararlıdır: İnsanı nedenler aramaya iter. Araştırır, soruşturur, kendimize sorular sorarız. Böyle böyle, bir anlaşmazlıktan diğerine yeni bakış açıları, fikirler, düşünceler, görüşler oluşur, şekillenir, yıkılır ve yeniden yükselir.” ifadesi deneyimlerin analizi kodu olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 22’nin ikinci kısmında eleştirel düşünme- mikro beceriler temasına ait bulgulara yer verilmiştir. Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi kategorisi içinde sonuca ulaşmak için kanıtları değerlendirme koduna; çelişkileri tanımak kategorisinde düşüncedeki çelişkileri keşfetme koduna; mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma kategorisinde gözlem sonucu mantıklı çıkarımlar yapma ve tahminlerde bulunma koduna; konuyla ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırt etme kategorisinde de konuyla ilgili nedenler sunmak koduna rastlanmıştır.

Tablo 22’nin üçüncü kısmında da duyuşsal stratejilere yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme kategorisi içinde bir duruma karşı verilen tepki ve bir durumun altında yatan gerçek duyguyu keşfetme kodlarına erişilmiştir. “Anne, memesini Mina’nın minik ağzından usulca çekip gömleğini ilikliyor. Mina kaşlarını çatıyor, kıpırdanıyor, dudaklarını uzatıyor, başını sağa sola çeviriyor. Ve birden haykırmaya başlıyor...Bir dakika anne ben hala açım uyuyakaldığımı görmedin mi? Şimdi bana yeniden meme ver...diyecek hali yok.” ifadesi bir duruma karşı verilen tepki koduna; “Kimileri şöyle diyecektir: Bravo! Bakın nasıl da başkalarının görüşlerini kabul ediyorlar, ne kadar da hoşgörülüler! Ama biraz düşünecek olursak,

aslında birbirlerini görmezden gelmekten başka bir şey yapmadıklarını fark ederiz. Bunun hoşgörüsüyle hiç ilgisi yoktur.” ifadesi de bir durumun altında yatan gerçek duyguyu keşfetme koduna ait verilebilecek örneklerdir.

Adil olma kategorisi adı altında elde edilen kod; farklı görüşlere saygı göstermedir. “Yüzlerce ve yüzlerce şey konusunda insanlar birbirleriyle aynı fikirde değildir...aynı fikirde olmaya çalışmazlar ve her şey yolunda gider.” ifadesi bu koda göre değerlendirilmiştir.

Entelektüel cesaret geliştirme kategorisi kapsamında incelenen ifadeler, farklı görüş ve bakış açıları ile yüzleşerek yeni düşünceler ortaya koyma kodu adı altında değerlendirilmiştir. “...bana hep ölüm cezasını desteklediğini söyledin. Evet ama artık bundan emin değilim...Oya kendini sorguluyor, fikrinden kuşku duyuyor. Fransız yazar Victor Hugo'nun kitabında, ölüm cezasına karşı savunulan görüşler okudu; bunlar daha önce hiç düşünmediği fikirlerdi.” ifadesi bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Bağımsız düşünme kategorisi adı altında başkasının düşüncesini pasif bir şekilde kabul etmemek koduna; entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek kategorisinde düşüncedeki çelişkileri keşfetme koduna; entelektüel kararlılık geliştirmek kategorisinde zorluklara rağmen görüş geliştirmeye devam etmek koduna ve akıl yürütme konusunda güven geliştirmek kategorisinde engellere rağmen kendi için düşünme, görüş oluşturma koduna rastlanmıştır.

Tablo 23

Anlaşmak ve Anlaşmamak Kitabının Frekans Dağılımı

Makro Beceriler	f	%
Diyalektik düşünme	3	9.66
Sokratik Tartışma/Soru Sorma	3	9.66
Argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme	3	9.66
Farklı görüşleri karşılaştırma	2	6.45
Değerlendirme için ölçüt geliştirme, değerleri ve standartları netleştirme	1	3.22
Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme	1	3.22
Sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme	1	3.22
Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	1	3.22
Bakış açısı geliştirme	1	3.22
Mikro Beceriler	f	%
Delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi	1	3.22
Çelişkileri tanımak	1	3.22
Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	1	3.22
Konuyla ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırt etmek	1	3.22

Tablo 23 (devam)

Duyuşsal Stratejiler	f	%
Duyuların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin4 altında yatan duyguları keşfetme	4	12.90
Entelektüel cesaret geliştirme	2	6.45
Adil olma	1	3.22
Bağımsız düşünme	1	3.22
Entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek	1	3.22
Entelektüel kararlılık geliştirmek	1	3.22
Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek	1	3.22

Yukarıdaki Tablo 23 incelendiğinde; “Anlaşmak ve Anlaşmamak” kitabında bulunan 31 basamağın makro becerilere göre dağılımı; %9.66 diyalektik düşünme, %9.66 sokratik tartışma/ soru sorma, %9.66 argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, %6.45 farklı görüşleri karşılaştırma, %3.22 değerlendirme için ölçüt geliştirme, değerleri ve standartları netleştirme, %3.22 eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, %3.22 sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, %3.22 Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme ve %3.22 bakış açısı geliştirme şeklindedir.

Anlaşmak ve Anlaşmamak kitabında bulunan 31 basamağın mikro becerilere göre dağılımı; %3.22 delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi, %3.22 çelişkileri tanımak, %3.22 mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma ve %3.22 konuyla ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırt etmektir. Duyuşsal stratejilere göre dağılımı ise; %12.90 duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme, %6.45 entelektüel cesaret geliştirme, %3.22 adil olma, %3.22 bağımsız düşünme, %3.22 entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek, %3.22 entelektüel kararlılık geliştirmek ve %3.22 akıl yürütme konusunda güven geliştirmek şeklindedir.

4.2.3. Şans ve Şanssızlık kitabına ait bulgular.

Tablo 24

Şans ve Şanssızlık Kitabının Betimsel Analizi

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Şans ve Şanssızlık	Eleştirel Düşünme-Makro Beceriler	Sokratik tartışma/Soru sorma	-Karşındaki düşüncesini yönelik soru sorma	kişinin-“Şu şans yıldızı hikayesi doğru mu, değil mi? Bir yerlerde bazıları şanslı, bazıları şanssız yapan görünmez güçler öğrenemeyemi var?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Konuyu derinlemesine düşündürücü soru sorma	“-Zaten felaketleri uzak tutan sihirli taşı, o değerli zümrüdü de kaybettiler. Gemi direğinin dibine yerleştirilen altın paradan başka güvenecek şeyleri kalmadı. Acaba altın para onları korumaya yetecek mi?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Konuyu derinlemesine düşündürücü soru sorma	“-Kadın neden bu kadar şanssızdı? Adam neden o kadar şanslıydı?”
		Sokratik tartışma / Soru sorma	-Olumsuz düşünceleri ortaya çıkarmak için soru sorma	“-Hükümetin vatandaşları korumak için her şeye ön görmeye çalıştığı ve yasaların bu kadar etkili olduğu Riskyokistan'da yaşamayı kim ister?”
		Sokratik tartışma / Soru sorma	-Konuyu derinlemesine düşündürücü soru sorma	“-Takımın teknik direktörü cebindeki sarı çiçeğe dokunuyor; her maç sabahı bu çiçekten topluyor. Yıldız golcü, kalecinin kel kafasını öpmeye gidiyor...kaleciyse kramponunun sağ tekini sol tekinden önce giyip giymediğini düşünüyor. Bütün bunlar oyuncuların kazanmasına, goller atmasına ve hücumları engellemesine yardım edecek mi?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Sorgulama	“-Alacağımız arazileri, çekeceğimiz şanslı ve şanssız kartlarını, kaç kere başlangıç ya da hapisane karesine düşeceğimizi, inşa edeceğimiz otelleri baştan bilseydik, Monopoli oynamak ister miydik?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma	-Sorgulama	“-Bilinmeyen hiçbir şeyi, iyi ya da kötü hiçbir sürprizin olmadığı bir hayat düşünelim..Böyle bir yaşam ister miydik? O gün neler olacağını ve hayatımızın sonuna kadar her günün programını tamı tamına bilseydik, sabah yataktan kalkma isteği duyar mıydık?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma-Sorgulama		“-Sürprizleri neden severiz? Neden hayal kırıklığına uğrama riskini kabul ederiz? Ya hediyeği beğenmezsek?”
		Sokratik tartışma/Soru sorma-Sorgulama		“-Sorumlu gerçekten de şans ya da şanssızlık mı?”
		Eylem veya politikaları analiz-etme veya değerlendirme	Eylemi analiz etme	“-İlker bir şey yaptı: Okul çıkışında kavgaya karıştı. İlker'in şanssızlığı Leo'nun şanssızlığıyla aynı değil. İlker'in başına gelen şeyde sorumluluk payı var; oysa Leo'nun başına gelen şeyde eli kolu bağlı.”
		Eylem veya politikaları analiz-etme veya değerlendirme	Eylemi analiz etme	“-Çünkü bütün tehlikeleri önlemeye çalışırken bütün özgürlükleri de ortadan kaldırıyorlar.”
		Eylem veya politikaları analiz-etme veya değerlendirme	Eylemin değerlendirilmesi	akılcı-“Peki ya 4 saat tünelde kalan tren? Şans mı, şanssızlık mı? Ne şanssızlık! Böyle şeyler hep de beni bulur, bozulan trenlerden bıktım usandım, ne kadar şanssızım. Evet gerçekten de bu şekilde zaman kaybetmek hiç hoş değil. Ama biliyor musunuz, 22 yıldır haftada 6 kez bu trene binerim ilk kez başıma böyle bir şey geliyor. Yani sonuçta, bence aslında şanslıyım.”
		Eylem veya politikaları analiz-etme veya değerlendirme	Eylemin değerlendirilmesi	akılcı-“Karadağ ailesinin evinde pastadaki altın parayı bulma oyunu oynanıyor: Baba pastasından ısırır ısırılmaz dişinin bir parçasını tabağında buluyor... Gerçekten de çok şanssızsın altın ilk kez sana denk geldi...Ama sonuçta yine de şanslısın, ön dişlerinden birini de kırabilirdin. Azadıışindeki kırık hiç görünmüyor...”

Tablo 24 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Şans ve Şanssızlık	Eleştirel Düşünme- Makro Beceriler	Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme	Eylemin değerlendirilmesi	akılcı-“..bacağını kıran Melih’in 15 yıldır hiç spor yapmadığını, buna rağmen tümseklerle dolu bir pistte son sürat kaymaya başladığını keşfediyoruz. Diğerleriye kayak haftasına yürüyüş yaparak kas çalıştırarak hazırlanmış ve kaymaya basit bir pistten başlamışlar Lusin köpek gezdirmek için mahallesinde her yere ilan asıyor, Timur’ sa yalnızca 2 komşusunun kapısını çalıyor.Şans ve şanssızlık her an her yerde karşımıza çıkabilir. Ama biz de bir şeyler yapabiliriz.”
		Diyalektik düşünme	-Karşıt görüşlerin nedenlerini netleştirme	“-Pilot çok deneyimliydi, bir tepeye çarpacağını hiç sanmıyorum. Bence o kadını öldürmek istediler çünkü ondan rahatsız oluyorlardı...Gizli servislerin kurduğu bir tuzak...Olayların bir anlamı olsun istiyoruz, açıklamalar bekliyoruz, hiçbir açıklama bulamayınca da kendimiz bir şeyler uyduruyoruz...Kaderin körlemesine hareket ettiğini ve kimi zaman kötü şeyler yaptığını kabullenemiyoruz...”
		Diyalektik düşünme	-Karşılaştırma	Eski denizciler ile bugünkü denizcilerin şans faktörüne göre karşılaştırılması. Bilimin bu noktada şans etkilemesi.
		Diyalektik düşünme	-Bir durumun olumsuz değerlendirme	olumlu-“Murat 26 yaşından 39 yaşına kadar 13 yılını hapiste geçirdi. 13 yılın sonunda masum olduğu anlaşıldı...Korkunç yönlerinibir hukuk yanlıydı bu...6 ay hapis yattıktan sonra bir şeye karar vermem gerektiğini hissettim: Ya sabahtan akşama kadar başımı duvarlara vuracaktım ya da hayatta kalmanın bir yolunu bulacaktım...tarih okudum...Bir tez yazdım; şimdi üniversitede profesörüm...”
		Diyalektik düşünme	-Karşıt görüşlerin zayıf değerlendirilmesi	güçlü ve-“Bir araba tarafından ezilme riski olmadan okula gitmek, bir ağaç dalı yüzünden ölüm tehlikesi geçirmeden gezmek yönlerininharika...ama yine de orada yaşamak istemeyiz.”
		Argüman, yorum, kuramları değerlendirme-	inanç ve etme ve -İnançları analiz etme	-“İçimizi rahatlatmak için, kaderin yerine koyacak bir mantık arıyoruz. Kaderin körlemesine hareket ettiğini ve kimi zaman kötü şeyler yaptığını kabullenemiyoruz: Bu bizi çok korkutuyor.”
		Argüman, yorum, kuramları değerlendirme	inanç ve etme ve -İnançları analiz etme	-“Kamile şu ehliyeti bir alsa. Sınav öğleden sonra saat 2’ de dua edin. Tahtaya vuralım, bir de mum yakalım. Kamile ehliyeti alırsa sigarayı bırakacağım...Bütün bunlar Kamile’nin arabayı park etmesine ve yokuşta geri kaydırmadan kalkmasına yardım edecek mi?...Bu tip batıl inançlar var olmaya devam ediyor...belirsizlik içinde yaşamının yarattığı o korkuyu azaltıyor.”
		Argüman, yorum, kuramları değerlendirme	inanç ve etme ve -İnançları analiz etme	-“Tesadüfen gerçekleşen, beklenmedik olaylara birer renk veririz: Pembe, kara, sarı, gök mavisi...Üstelik kimse aynı olaya aynı rengi vermez. Aslında önemli olan başımıza gelen şeyi nasıl gördüğümüzdür. Böylece, olup bitenin şans mı, şanssızlık mı olduğunu seçebiliriz.”
				-“Ben de sizin benden daha şanslı olduğunuzu hatırlıyorum; 132 milyon kazanmıştınız değil mi?”
		Farklı görüşleri karşılaştırma	-Kavramı deneyimlere göre karşılaştırma	-Doğru! Ama başıma gelen şeye inanamayacaksınız: Hepsini banknot olarak evde saklamak istedim. Bir gece ev soyuldu ve kasayı helikopterle götürdüler.
				-Vay canına ne şanssızlık!
				-Pek de şanssızlık sayılmaz. Şikayetçi olmaya gittiğim karakolda Lora’yla karşılaştım. Birbirimize aşık olduk, mutluluktan uçuyorum.”
		Farklı görüşleri karşılaştırma	-Diyalog yaklaşımı ile sorun üzerinde düşündürme	-Yarın kaçta yola çıkıyoruz?
				-9.17’de.
				-Harika! Vardığımızda otel bulmak için dolaşmaya zamanımız olacak.
				-Aa hayır, risk almalıym; oteli ayarladım, 3 kez de teyit ettirdim. Yürüyüş için piknik sepeti hazırlattım, bölgeyi iyi bilen bir rehber ayarladım...

Tablo 24 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
				-Ama yolumuzu değiştirip...
				-Kaza geliyor demez, fazla maceracılık yapmamak gerek.
Şans ve Eleştirel Şanssızlık	Eleştirel Düşünme-Makro Beceriler	Derinlemesine sorgulama	-Düşüncenin irdelenmesi	Her şey gayet planlı görünüyor...Bu tatile çıkmayı kim ister? -“...bir yanda şanslılar diğer yanda şanssızlar var öyle mi? Tıpkı büyükler ve küçükler, mavi gözlüler ve yeşil gözlüler olduğu gibi...Bazılarının alınca şans, bazılarının kine ise şanssızlık yazılmış gibi...Gerçekten öyle mi?”
		Sorunları, sonuçları inançları netleştirme	veya-Sonucu netleştirme	-“Hiç ama hiçbir şey yapmadığımız halde başımıza bir şey geldiğinde ancak o zaman şanstın veya şanssızlıktan söz edebiliriz.”
		Sorunları, sonuçları inançları netleştirme	veya-Sonucu netleştirme	-“Doğuştan uzun ya da esmer olmak gibi doğuştan şanslı olmak diye bir şey yok.”
		Çözüm üretme değerlendirme	ve-Çözüm için her tür kaynağa başvurmak	-“Ülkede nefretin ve şiddetin hüküm sürmesine neden olan, onu 20 yıl boyunca bir hücrede hapis tutan adamı da uçağa davet etmişti. Özgürlüğüne kavuşup ülkenin cumhurbaşkanı seçildiğinde, ondan intikam almaya kalkışmamıştı. Dün, bu acımasız ve vicdansız adama ülkenin yeniden inşasını göstermek ve onu ulusal uzlaşmaya katkıda bulunmaya ikna etmek için ormana götürüyordu.”
		Bakış açısı geliştirme	-Deneyimlerin analizini yaparak görüş geliştirme	-“Hareket ettiğimiz anda, yürüdüğümüz anda, nefes aldığımız anda...asında dünyaya geldiğimiz anda risk alırız. Elimizden gelenin en iyisini yapmaya, dikkatli ve temkinli davranmaya çalışsak da sıfır risk diye bir şey yoktur. Yaşamak, risk almaktır.”
Şans ve Eleştirel Şanssızlık	Eleştirel Düşünme-Mikro Beceriler	Etkileri ve sonuçları keşfetmek	-Hatanın kabullenme	-“Ne oldu İlker? Bu sabah yüzünden düşen bin parça? Babam beni okul çıkışında kavga ederken gördü; 3 aylığına harçlığını kesti.”
		Etkileri ve sonuçları keşfetmek	-Bir durumun etkisini sonucu değerlendirebilmek	-“Tatil boyunca 10 gün durmadan yağmur yağıyor. Şans mı şanssızlık mı? Fırsat bu fırsat arkadaşım! gitar çalmayı öğrendik. Gitar çalmaya bayıldım, ders almaya devam ediyorum. Sonuçta şanslıydım: O kötü hava olmasaydı, gitarı sevdiğimi belki de asla keşfedemeyecektim.”
		Etkileri ve sonuçları keşfetmek	-Bir durumun etkisini sonucu değerlendirebilmek	-“Sevdiğimiz birinin ölümü, sonu gelmeyen çileli bir hastalık, evimize düşen bir bomba, ülkemizde patlak veren bir savaş, bir deprem, her şeyi silip süpüren bir tayfun... Bunları olduklarından farklı renge boyamak olanaksızdır: Onlar hep kapkaradır.”
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Yaşanan olay ile ilgili mantıklı çıkarım yapma	-“1000 talihlinin her biri ortaya 1 milyon lira koyuyor. Hepsi aynı fikirde: 1 milyon onlar için hiçbir şey değil. İkraniye, 999 milyon lira...Dev ekranda kazanan numara beliriyor: 54...998 şanslı, artık birer şanssız oldu.”
		Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	-Gözlemlerinin ilerisine gitmek	-“Şanssızlık her zaman son sözü söylemez, illa ki mutsuzluk getirmez. Şanssızlığın hayatlarımızı yönetme gücü yoktur.”
		Fikirleri pratikle karşılaştırma	-Şanslı veya şanssız olmanın fikrinin pratikteki karşılığı	1 milyon lira ikramiye kazanan kişi sahneye çıkarken kalp krizi geçiriyor. -“Şanslı ve şanssız yıldız hikayeleri birer peri masalı.”
		Fikirleri pratikle karşılaştırma	-Her fikir uygulamada sonuç vermez	-“Risk yokistan’da bu yıl ölüm oranı sıfır. Dünyanın en güvenli ülkesi. Burada araba sürmek, kayak ve tüm sporlar, denize girmek, tekne turu, havuz tamamen yasak; uçak seferleri kaldırıldı; bisikletlere, kayaklara ve benzeri tüm şeylere el kondu. Bu tehlikeler olmadan yaşamak güzel fakat özgürlükler ortadan kalkıyor bu yüzden burada yaşamayı kim ister?”

Tablo 24 (devam)

KİTAP	TEMA	KATEGORİ	KOD	ALINTI
Şans ve Şanssızlık	Eleştirel Düşünme- Mikro Beceriler	Varsayımları inceleme ve değerlendirme	ve-Varsayımların değerlendirilmesi	-“Şansı hep yaver giden insanlar ile ilgili şeyler de duyarız: Tatile giderler ve hava sürekli güneşlidir, para sıkıntısı çekerken mirasa konarlar, her zaman park yeri bulurlar, tam da ders çalıştıkları gün öğretmen sözlüye kaldırır...Hep şanssız olan insanlarla ilgili şeyler de duyarız: Derslerine çalışmadıkları gün sözlüye kaldırılırlar, bindikleri tren tünelde 4 saat mahsur kalır, pastaya gizlenmiş altın paraya ilk denk geldiklerinde dişleri kırılır...”
Şans ve Şanssızlık	Duyuşsal Stratejiler	Duyuların altında yatan düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguların keşfetme	temel düşüncenin duygularını keşfetme	-“Bak bizim oteli çekiyorlar, çatısı uçmuş! Görüşmeni hazırlanmak için daha erken dönmeye karar vermiş olmasaydın... Belki de ölmüş olacaktık. İnanılmaz! Bizi koruyan bir şans yıldızı var.”
		Duyuların altında yatan düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguların keşfetme	temel düşüncenin duygularını keşfetme	-“Riskyokistan başkanı bu akşam televizyonda konuşma yapıyor. Çok iyi haberler verdiği için gururlu. İstatistikler olağanüstü.”
		Ben merkezilik veya sosyalencillik geliştirme	Toplumun inançlarını içgörülensorgulamadan kabullenme	-“Mavi svetşört giymekle coğrafya sınavından iyi not almak...arasında hiçbir bağlantı olmadığını biliyoruz. Yine de bu tip batıl inançlar var olmaya devam ediyor: Uğurlar, muskalar, aynı sırayla tekrarlanan hareketler, korkuyu dindirmeye yardımcı oluyor. Gelecek net olmadığına yükselen o korkuyu, belirsizlik içinde yaşamının yarattığı o korkuyu azaltıyor.”
		Ben merkezilik veya sosyalencillik geliştirme	Toplumun inançlarını içgörülensorgulamadan kabullenme	-“Denize adam düştü...Kimse kıpırdamıyor. Kimse denize halat fırlatmıyor. Bütün denizciler sarkmış, arkadaşlarının boğulmasını dehşet içinde izliyorlar. Hepsi biliyor: Denizin ruhu kurban olarak bir insan istiyor. Eğer o adamı kurtarırlarsa denizin ruhu intikamını almak için fırtınalar koparacak.”
		Entelektüel geliştirmek	kararlılık-Zorluklara gerçekleri izleme	rağmen-“Şanssızlık Murat’ı buldu ve onun özgürlüğünü çaldı...Ama Murat harekete geçme özgürlüğünü korudu. Hapse girmeden önce hayal ettiği kadar farklı bir hayat yaratmayı başardı ve bu büyük talihsizliğin hayatını sonsuza kadar mahvetmemesi için savaştı.”
		Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek	Mantıklı düşünme yeteneği geliştirme	-“Buna inanmak istemiyoruz. Şansın ve şanssızlığın, insanlar arasında fark gözetilmeden dağıtılmasını kabullenemiyoruz.”
		Bağımsız düşünme	İç görüşü kullanma	-“Rastlantı hayata renk katar, tekdüzeliği kırar, alışkanlıkları altüst eder, bizi şüpheye düşürür. Bizi korkutabilir ama hayatın heyecan verici ve sürprizlerle dolu olması rastlantıların sayesinde.”

Tablo 24'ün birinci kısmında eleştirel düşünme- makro beceriler temasına ait bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen 28 adet bulgunun; 9 tanesi sokratik tartışma/ soru sorma, 5 tanesi eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, 4 tanesi diyalektik düşünme, 3 tanesi argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, 2 tanesi farklı görüşleri karşılaştırma, 2 tanesi sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, 1 tanesi derinlemesine sorgulama, 1 tanesi bakış açısı geliştirme ve 1 tanesi de çözüm üretme ve değerlendirme kategorileri ile ilgili olduğu saptanmıştır.

Tablo 24'de sokratik tartışma/ soru sorma kategorisine ait 4 farklı koda rastlanmaktadır. Bu kodlar: Karşısındaki kişinin düşüncesini öğrenmeye yönelik soru sorma, konuyu derinlemesine düşündürücü soru sorma, olumsuz düşünceyi ortaya çıkarmak için soru sorma ve sorgulamadır. İçlerinde öne çıkan kod; sorgulama olmuştur. *“Alacağımız arazileri, çekeceğimiz şanslı ve şanssız kartlarını, kaç kere başlangıç ya da hapisane karesine düşeceğimizi, inşa edeceğimiz otelleri baştan bilsedik, Monopoli oynamak ister miydik?”*, *“Sürprizleri neden severiz? Neden hayal kırıklığına uğrama riskini kabul ederiz? Ya hediyeyi beğenmezsek?”* ifadeleri sorgulama kodu olarak değerlendirilmiştir.

Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme kategorisi içinde; eylemi analiz etme ve eylemin akılcı değerlendirilmesi kodlarının olduğu görülmektedir. *“Çünkü bütün tehlikeleri önlemeye çalışırken bütün özgürlükleri de ortadan kaldırıyorlar.”* ifadesi eylemi analiz etme koduna; *“Peki ya 4 saat tünelde kalan tren? Şans mı, şanssızlık mı? Ne şanssızlık! Böyle şeyler hep de beni bulur, bozulan trenlerden bıktım usandım, ne kadar şanssızım. Evet gerçekten de bu şekilde zaman kaybetmek hiç hoş değil. Ama biliyor musunuz, 22 yıldır haftada 6 kez bu trene binerim ilk kez başıma böyle bir şey geliyor. Yani sonuçta, bence aslında şanslıyım.”* ifadesi ise eylemin akılcı değerlendirilmesi koduna verilebilecek örneklerdir.

Diyalektik düşünme kategorisi içinde 4 farklı kod ortaya çıkmaktadır: Karşıt görüşlerin nedenlerini netleştirme, karşılaştırma, bir durumun olumlu olumsuz yönlerini değerlendirme ve karşıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerinin değerlendirilmesi. *“Bir araba tarafından ezilme riski olmadan okula gitmek, bir ağaç dalı yüzünden ölüm tehlikesi geçirmeden gezmek harika...ama yine de orada yaşamak istemeyiz.”* ifadesi karşıt görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerinin değerlendirilmesi; *“Murat 26 yaşından 39 yaşına kadar 13 yılını hapiste geçirdi. 13 yılın sonunda masum*

olduğu anlaşıldı...Korkunç bir hukuk yanlıydı bu...6 ay hapis yattıktan sonra bir şeye karar vermem gerektiğini hissettim: Ya sabahtan akşama kadar başımı duvarlara vuracaktım ya da hayatta kalmanın bir yolunu bulacaktım...tarih okudum...Bir tez yazdım; şimdi üniversitede profesörüm...” ifadesi ise, bir durumun olumlu olumsuz yönlerini değerlendirme koduna verilebilecek örneklerdir.

İnançları analiz etme kodu argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir. Aşağıdaki ifadeler inançları analiz etme kodu örnekleridir:

“Kamile şu ehliyeti bir alsa. Sınav öğleden sonra saat 2’de dua edin. Tahtaya vuralım, bir de mum yakalım. Kamile ehliyeti alırsa sigarayı bırakacağım...Bütün bunlar Kamile’nin arabayı park etmesine ve yokuşta geri kaydırmadan kalkmasına yardım edecek mi?...Bu tip batıl inançlar var olmaya devam ediyor...belirsizlik içinde yaşamının yarattığı o korkuyu azaltıyor.”

“İçimizi rahatlatmak için, kaderin yerine koyacak bir mantık arıyoruz. Kaderin körlemesine hareket ettiğini ve kimi zaman kötü şeyler yaptığını kabullenemiyoruz: Bu bizi çok korkutuyor.”

Farklı görüşleri karşılaştırma kategorisinde, kavramı deneyimlere göre karşılaştırma ve diyalog yaklaşımı ile sorun üzerinde düşündürme kodları olduğu görülmektedir. Düşüncenin irdelenmesi kodu, derinlemesine sorgulama kategorisinin altında değerlendirilmiştir. “...bir yanda şanslılar diğer yanda şanssızlar var öyle mi? Tıpkı büyükler ve küçükler, mavi gözlüler ve yeşil gözlüler olduğu gibi...Bazılarının alınına şans, bazılarınıninkine ise şanssızlık yazılmış gibi...Gerçekten öyle mi?” ifadesi düşüncenin irdelenmesi koduna verilebilecek bir örnektir.

Elde edilen bulgular içinde sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme kategorisinde sonucu netleştirme kodu ortaya çıkmıştır. “Hiç ama hiçbir şey yapmadığımız halde başımıza bir şey geldiğinde ancak o zaman şanstın veya şanssızlıktan söz edebiliriz.” ve “Doğuştan uzun ya da esmer olmak gibi doğuştan şanslı olmak diye bir şey yok.” ifadeleri bu kod kapsamında değerlendirilmiştir.

Çözüm üretme ve değerlendirme adlı kategori altında çözüm için her tür kaynağa başvurma kodu; bakış açısı geliştirme kategori adı altında ise deneyimlerin analizini yaparak görüş geliştirme kodu bulgularına rastlanmıştır.

Tablo 24’ün ikinci kısmında eleştirel düşünme- mikro beceriler temasına ait bulgulara yer verilmiştir. Etkileri ve sonuçları keşfetmek kategorisi adı altında; hatanın

sonuçlarını kabullenme ve bir durumun etkisini ve sonucu değerlendirebilmek kodlarına ulaşılmıştır. *“Ne oldu İlker? Bu sabah yüzünden düşen bin parça? Babam beni okul çıkışında kavga ederken gördü; 3 aylığına harçlığımı kesti.”* ifadesi hatanın sonuçlarını kabullenme; *“Sevdiğimiz birinin ölümü, sonu gelmeyen çileli bir hastalık, evimize düşen bir bomba, ülkemizde patlak veren bir savaş, bir depresyon, her şeyi silip süpüren bir tayfun... Bunları olduklarından farklı renge boyamak olanaksızdır: Onlar hep kapkaradır.”* ifadesi de bir durumun etkisini ve sonucu değerlendirebilmek kodu adı altında değerlendirilmiştir.

Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma kategorisi adı altında iki adet koda ulaşılmıştır: Yaşanan olay ile ilgili mantıklı çıkarım yapma ve gözlemlerinin ilerisine gitmek. Fikirleri pratikle karşılaştırma kategorisi altındaki kodlar; şanslı veya şanssız olma fikrinin pratikteki karşılığı ve her fikir uygulamada iyi sonuç vermezdir. Varsayımları inceleme ve değerlendirme kategorisinde ise; varsayımların değerlendirilmesi kodu ile ilgili bulguya rastlanmaktadır. *“Şansı hep yaver giden insanlar ile ilgili şeyler de duyarız: Tatile giderler ve hava sürekli güneşlidir, para sıkıntısı çekerken mirasa konarlar, her zaman park yeri bulurlar, tam da ders çalıştıkları gün öğretmen sözlüye kaldırır... Hep şanssız olan insanlarla ilgili şeyler de duyarız: Derslerine çalışmadıkları gün sözlüye kaldırılırlar, bindikleri tren tünelde 4 saat mahsur kalır, pastaya gizlenmiş altın paraya ilk denk geldiklerinde dişleri kırılır...”* ifadesi bu koda örnektir.

Tablo 24’ün üçüncü kısmında duyuşsal stratejilere ait bulgulara yer verilmiştir. Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme kategorisi adı altında düşüncenin temelindeki duyguyu keşfetme koduna ulaşılmıştır.

“Riskyokistan başkanı bu akşam televizyonda konuşma yapıyor. Çok iyi haberler verdiği için gururlu. İstatistikler olağanüstü.” ifadesi bu kod kapsamında değerlendirilmiştir. Tabloya göre; ben merkezlik veya sosyalbencillik içgörüler geliştirme kategorisi adı altında toplumun inançları sorgulamadan kabullenme koduna rastlanmaktadır. Entelektüel kararlılık geliştirme kategorisinde zorluklara rağmen gerçekleri izleme koduna, akıl yürütme konusunda güven geliştirmek kategorisinde mantıklı düşünme yeteneği geliştirme ve bağımsız düşünme kategorisi altında ise iç görüyü kullanma koduna rastlanmıştır.

Tablo 25

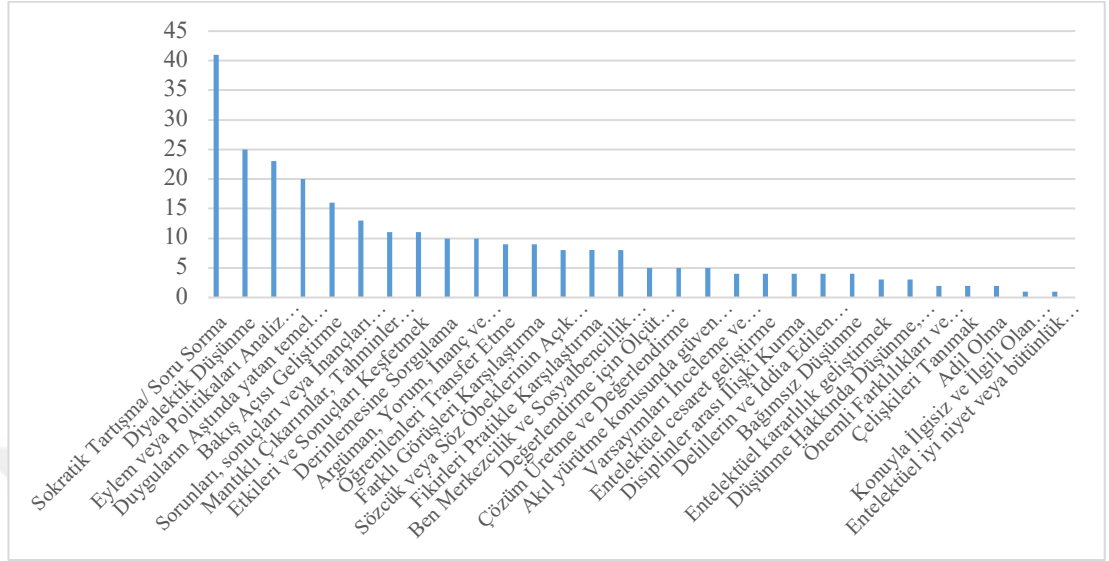
Şans ve Şanssızlık Kitabının Frekans Dağılımı

Makro Beceriler	f	%
Sokratik Tartışma/Soru Sorma	9	20.88
Eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme	5	11.6
Diyalektik düşünme	4	9.28
Argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme	3	6.96
Farklı görüşleri karşılaştırma	2	4.64
Sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme	2	4.64
Derinlemesine sorgulama	1	2.32
Bakış açısı geliştirme	1	2.32
Çözüm üretme ve değerlendirme	1	2.32
Mikro Beceriler	f	%
Etkileri ve sonuçları keşfetmek	3	6.96
Mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma	2	4.64
Fikirleri pratikle karşılaştırma	2	4.64
Varsayımları inceleme ve değerlendirme	1	2.32
Duyuşsal Stratejiler	f	%
Duyuların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme	2	4.64
Ben Merkezilik veya Sosyalbencillik içgörüler geliştirme	2	4.64
Entelektüel kararlılık geliştirme	1	2.32
Akıl yürütme konusunda güven geliştirmek	1	2.32
Bağımsız düşünme	1	2.32

Tablo 25 incelendiğinde; “Şans ve Şanssızlık” kitabında bulunan 43 basamağın makro becerilere göre dağılımı; %20.88 sokratik tartışma/ soru sorma, %11.6 eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, %9.28 diyalektik düşünce, %6.96 argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, %4.64 farklı görüşleri karşılaştırma, %4.64 sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, %2.32 derinlemesine sorgulama, %2.32 bakış açısı geliştirme ve %2.32 çözüm üretme ve değerlendirmedir.

Şans ve Şanssızlık kitabında bulunan 43 basamağın mikro becerilere göre dağılımı; %6.96 etkileri ve sonuçları keşfetmek, %4.64 mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, %4.64 fikirleri pratikle karşılaştırma ve %2.32 varsayımları inceleme ve değerlendirmedir. Duyuşsal stratejilere göre dağılımı ise; %4.64 duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme, %4.64 ben merkezilik veya sosyalbencillik içgörüler geliştirme, %2.32 entelektüel kararlılık geliştirme, %2.32 akıl yürütme konusunda güven geliştirmek ve %2.32 bağımsız düşünme şeklindedir.

4.3. Çıtır Çıtır Felsefe Serisinde İncelenen Kitaplardaki Eleştirel Düşünme Becerileri Dağılımına Ait Bulgular

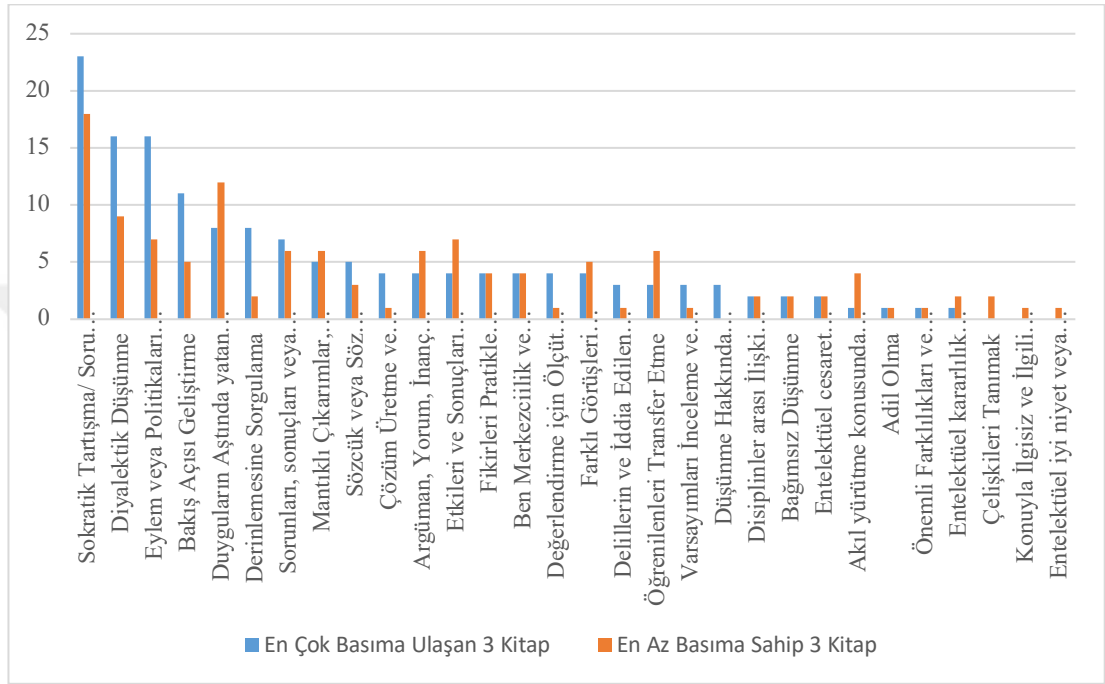

Şekil 3. Kitaplardaki eleştirel düşünme becerileri dağılım grafiği

Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinde Paul ve arkadaşlarının modellediği eleştirel düşünme becerileri stratejilerine göre incelenen kitaplarda en çok bulguya rastlanan beceriden en az bulguya rastlanan beceriye doğru sırasıyla şu şekildedir: Sokratik tartışma/ soru sorma, diyalektik düşünme, eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme, bakış açısı geliştirme, sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, etkileri ve sonuçları keşfetmek, derinlemesine sorgulama, argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, öğrenilenleri transfer etme, farklı görüşleri karşılaştırma, sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, fikirleri pratikle karşılaştırma, ben merkezlik veya sosyalbencillik içgörüler geliştirme, değerlendirme için ölçüt geliştirme değerleri ve standartları netleştirme, çözüm üretme ve değerlendirme, akıl yürütme konusunda güven geliştirmek, varsayımları inceleme ve değerlendirme, entelektüel cesaret geliştirme, disiplinler arası ilişki kurma, delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi, bağımsız düşünme, entelektüel kararlılık geliştirme, düşünme hakkında düşünme eleştirel kelimeleri kullanma, önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme, çelişkileri tanımak, adil olma, konuyla

ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırma ve entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek.

4.4. Çıtır Çıtır Felsefe Serisinde En çok Basıma Ulaşan ve En az Basımı Olan Kitaplardaki Eleştirel Düşünme Becerileri Dağılımına Ait Bulgular

Şekil 4. En çok basıma ulaşan ve en az basımı olan kitaplardaki eleştirel düşünme becerileri dağılım grafiği

Şekil 4’de gösterilen en çok basıma ulaşan kitaplardaki eleştirel düşünme becerileri dağılımına göre sokratik tartışma/ soru sorma, diyalektik düşünme, eylem veya politikaları analiz etme basamakları öne çıkarken; en az basımı olan kitaplarda duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme, sokratik tartışma/ soru sorma ve diyalektik düşünme becerileri öne çıkmaktadır. Ayrıca grafiğe göre en az basımı olan kitaplarda entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirme, çelişkileri tanıma becerisine rastlanırken en çok basımı olan kitaplarda bu becerilere ait bulgulara rastlanmamaktadır.

Bölüm 5

Tartışma, Sonuçlar ve Öneriler

Araştırmanın problemi P4C materyali olarak kullanılan ve hedefi eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek olan “Çıtır Çıtır Felsefe” serisi kitaplarının eleştirel düşünme becerilerini içerip içermediğini, içeriyorsa ne derece içerdiğini incelemektedir.

Yapılan araştırmada elde edilen bulgulara göre; Paul ve arkadaşlarının modellediği 3 ana başlıktan ve 35 farklı boyuttan oluşan eleştirel düşünme becerilerine Çıtır Çıtır Felsefe serisi içerisinde incelenmiş olan en çok basıma ulaşan üç kitap ve en az basımı olan üç kitapta da eleştirel düşünme becerilerine sık sık yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durum kitapların eleştirel düşünme becerilerini içerdiğini ve dolayısı ile desteklediğinin bir göstergesidir. Bu sonuç, alan yazındaki benzer araştırmalarla da örtüşmektedir. Akdemir (2019)’in araştırma sonucuna göre de Çıtır Çıtır Felsefe serisindeki kitaplar eleştirel düşünme becerilerini desteklemektedir. Canlı ve diğerleri (2019)’nin çalışmasında da, Çıtır Çıtır Felsefe serisi kitapları arasından seçilen metin yapısı incelenmiş olan kitapların Fisher (2008)’in P4C sayesinde geliştiğini iddia ettiği eleştirel düşünme, anlama, yorumlama gibi becerileri geliştirdiği sonucuna varılmıştır. Türkel ve Ünlücömert (2013)’in araştırma bulgularına göre ise Çıtır Çıtır Felsefe serisi içinden seçilen ve yaratıcı okuma etkinliğinde kullanılan kitaplar öğrencilerin soyut kavramları anlamlandırmalarına katkı sağlamıştır. Soyut kavramlar üzerinde düşünmek eleştirel düşünmeye katkı sağladığı gibi kitabı okurken eleştirel okuma becerisine de olumlu katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın bulguları P4C’nin amaçları ile örtüşmektedir. P4C’nin ana hedefi felsefeyi bir araç olarak kullanarak çocukların düşünme becerilerini geliştirmektir (Karakaya, 2006). Örneğin; Işıklar (2019)’in araştırma bulgularına göre P4C’nin çocukların eleştirel düşünme düzeylerine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun desteklenmesi için öğretmenlerin niteliklerinden programlarda kullanılacak materyallere kadar her bir öğenin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Alan yazın incelendiğinde Sormaz (2019)'ın araştırmasında P4C eğitimleri olan kolaylaştırıcıların felsefi bilgiye sahip olması, sokratik diyalogtan yararlanarak çocukları düşünmeye yönlendirmesi hususlarının önemi üzerinde durulduğu görülmektedir. Işıklar (2019) da araştırmasında kolaylaştırıcının niteliklerini şu şekilde sıralamıştır: Çocuğa konu ile ilgili düşündürücü sorular sorma, tartışma ortamı yaratma ve tartışma için cesaretlendirme, kendi düşüncelerinden bağımsız değer yargılarından arınmış bir şekilde topluluğa rehber olma. P4C'nin kazanımlarını gerçekleştirebilmek için sokratik tartışma ortamının doğru bir şekilde kolaylaştırıcı tarafından kurgulanmasının önemli olduğu yukarıdaki araştırmalarda görülmektedir. Bu yüzden kolaylaştırıcının uygulamalarda doğru materyalleri kaynak olarak kullanması çocukların ilgisini çekebilmek ve onları felsefi tartışmaya yönlendirebilmek için önemlidir.

Çıtır Çıtır Felsefe serisi bu noktada P4C programlarında kullanılacak önemli bir kaynaktır. Özellikle serideki kitapların her birinin zıt kavramlar üzerinden temalara ayrılarak hikayeleştirilmeleri, kavramlar üzerinde daha derin düşünmeyi sağlayabilmektedir. Felsefi sorgulama topluluğu uygulamalarında düşünceyi derinleştirebilmek ve çok boyutlu düşünebilmek için tartışmalarda zıt örnekler kullanılmaktadır (Boyacı ve diğerleri, 2018). P4C uygulamalarında genellikle çocukların felsefe yapmalarına yardımcı olacak metinler seçilerek "sorgulama toplulukları" oluşturulur ve sokratik tartışma tekniği kullanılır (Özkan, 2020). P4C'de "Sokrates Yönetimi"nden gelen sokratik tartışmanın önemi; düşünmenin ön koşulunun sorgulamak olmasından ileri gelmektedir (Sormaz, 2019). Sokratik tartışmalarda sorulan sorular, fikirlerin ortaya çıkmasına ve eleştirel düşünerek fikirler üretilmesini sağlar. Sorulan sorular sayesinde fikirler değişir ve gelişebilir (Bülbül Hüner ve Küçüktepe, 2018). Sokratik tartışmanın olduğu yerde yaratıcı fikir üretimi de artar. Ayrıca çocuklar farklı görüşlere saygı duymayı öğrenirler. Pekkarakaş (2020)'ın araştırmasında uygulanan P4C programından sonra çocuklar başkalarının kendilerinden farklı görüşleri savunabileceğini ve bu kişilerin görüşlerinin yanlış olmadığını farkederek düşüncede esneklik kazandıkları gözlemlenmiş olup ayrıca çocukların yaratıcılıklarının da arttığı sonucuna varılmıştır.

İncelenen 6 kitap içerisinde bulgular bölümünde Şekil 3'de görüldüğü üzere en fazla sokratik tartışma/ soru sorma basamağı ile ilgili bulgulara rastlanmıştır.

Kitaplarda sıklıkla sokratik tartışmadan yararlanılması kitapların P4C hedefleri kapsamında eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiğinin bir göstergesidir. Sokratik sorgulama, tartışma veya soru sorma eylemi yapılandırmacı eğitim felsefesi ile örtüşmektedir. Yapılandırmacı anlayışta, bilginin kazanılmasında öğrenci aktif bir rol oynarken sokratik sorgulamada da çocuk zihinsel olarak bilgiyi yapılandırmaktadır (Aslan ve Aydın, 2016). Hüner (2018)'in araştırma sonuçlarına göre sokratik sorgulama tekniği öğrencilerin düşünce üretebilmelerine, farklı bakış açıları kazanarak eleştirel düşünebilmelerine katkı sağlamıştır. Kefeli ve Kara (2008)'nin Küçük Prens kitabını sokratik yöntem ile P4C etkinliklerinde kullandığı araştırmasının sonuçlarına göre çocukların düşüncelerinin sistematikleştiği görülmüştür. Kaya (2020)'nin araştırmasında sokratik sorgulama uygulanarak yönlendirilen tartışmalarda çocukların kendilerini daha iyi ifade edebildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

P4C uygulamalarında sokratik tartışma yaptırmak kadar bu tartışmalar içinde çocukların alternatif düşünceler üretmeleri, zıtlıklardan yararlanmaları, karşılaştırma yapabilmeleri de eleştirel düşünme- makro becerilerden biri olan diyalektik düşünme becerisinin gelişimi için önemlidir. Çıtır Çıtır Felsefe serisi içinde incelenen kitaplarda sokratik tartışma becerisinden sonra ikinci sırada diyalektik düşünme becerisi ile ilgili bulgulara rastlanmıştır. Diyalektik düşünebilme eleştirel düşünebilmenin koşullarından biridir. Düşüncenin derinleşebilmesi diyalektik ile mümkün olmaktadır. TDK'ya göre diyalektik kelime anlamı olarak; gerçekliği ve çelişkileri inceleyen ve bu çelişkileri aşmaya yarayan alternatif yolları aramayı sağlayan akıl yürütme biçimidir (TDK, t. y.). Diyalektik düşünme biçimi, içinde karşıt görüşleri barındırabildiği için bireyin kişilik özelliklerine katkı sağlar ve görüş geliştirmesine de yardımcı olur. Alan yazında da bu görüşü destekleyen çalışmalar mevcuttur. Akınoğlu (2003) makalesinde, eleştirel düşünebilmek için diyalektik düşünmenin gerekliliğinden ve böylece diğer bireylere karşı empati duygusunun gelişebileceğinden söz etmektedir. Çıtır Çıtır Felsefe serisi içinde diyalektik düşünmeye yer verilmesi bu noktada, hem eleştirel düşünme becerilerine hem de çocukların kişilik gelişimlerine olumlu yönde katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

P4C'nin yapılan araştırmalar sonucunda hem bilişsel hem de duyuşsal alanları olumlu yönde etkilediği görülmektedir. 2005 yılından itibaren Türkiye'de kabul edilen yapılandırmacı eğitim felsefesine göre de eğitim sistemimiz; öğrenci odaklı, öğrencinin ilgi ve istekleri doğrultusunda şekillenen, bilişsel ve duyuşsal alanları

geliştirmeyi hedef alan bir sistem haline gelmiştir (Ünlü, 2018). Paul ve arkadaşlarının modelinde bilişsel beceriler makro ve mikro olarak iki gruba ayrılmaktadır. Mikro beceriler makroya göre daha basit, soyut düşünmede başlangıç seviyesindeki becerileri işaret etmektedir. Bu becerilerin farklılığı Piaget'in bilişsel gelişim kuramındaki somut ve soyut işlemler dönemleri arasındaki farka benzemektedir. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre; somut işlemler döneminde çocuklar yorumlama, mantık yürütme, kavramlar üzerinde düşünme gibi zihinsel işlemler gerçekleştirmeye başlar. 7- 12 yaş arası zihin bu yönde gelişmeye başlarken özellikle 11-12 yaşlarda çocuk soyut düşünme sürecine girerek çocukta düşünme tümdengelimsel akıl yürütmeler şeklinde gelişimini sürdürmeye devam eder (Taş, 2017). Piaget'nin kuramı göz önünde bulundurulduğunda; P4C programları hazırlanırken özellikle 7-11 yaş arasındaki çocuklara bilişsel- mikro becerilerini geliştirici; 11 ve üzeri yaşlardaki çocuklara ise bilişsel- makro becerilerini geliştirici etkinlikler yapılması çocukların zihin gelişimi açısından önemlidir. Bütün bunlar bilişsel gelişimin yanında duyuşsal ve kişilik gelişimine de katkı sağlar. O halde oluşturulacak programlarda bilişsel ve duyuşsal alanların ayrılmaz bir bütün olduğunu düşünerek iki tarafı da kapsayacak materyallerin seçilmesinin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çayır (2015a) araştırmasında; P4C'nin bilişsel, duyuşsal ve sosyal alanları nasıl etkilediğini incelemiş; uygulanan P4C programı ile birlikte araştırma sonunda çocukların bilişsel olarak felsefi sorunları gündelik hayatla ilişkilendirerek kavramlar arasında ilişkiler kurabildikleri, düşünmeye farklı açılardan bakmaya başladıkları; duyuşsal olarak felsefi kavramlar hakkında farkındalıklarının arttığı, sosyal anlamda da sorun çözme becerilerinin arttığı gözlemlenmiştir.

P4C'nin bir yöntem olarak Fen Bilgisi dersinde kullanıldığı Türksöy (2020)'un araştırmasının bulgularına göre; öğrenciler kavramlar arası bağ kurabilmiş, akıl yürütmelerinin ve empati yeteneklerinin geliştiği gözlenmiş, kendine olan güvenleri artmış, sosyal becerilerinin ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştiği gözlemlenmiştir.

Alan yazındaki P4C ile ilgili çalışmalarda bilişsel ve duyuşsal alanların bir arada geliştirilmesinin öneminin göz ardı edilmediği görülmektedir. Lipman (1998) araştırma sonuçlarına göre; felsefenin genellikle bilişsel alanla bağdaştırıldığı fakat sorgulama topluluğu sayesinde bilişsel alandan çıkıp kişiye farklı özellikler kazandırdığı görüşündedir. Alan yazında bilişsel ve duyuşsal alan ile ilgili “dört katlı

düşünme modeli” denilen bir yapı ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Bu yapı Bacanlı, Dombaycı, Demir ve Tarhan tarafından geliştirilmiştir ve model çiftli diyalektiğe dayandırılarak ilk iki düzlem bilişsel ve duyuşsal iken diğer iki düzlem yakınsak ve ıraksak düşünme ile ilgilidir (Kızıltan ve Dombaycı, 2020). Bu yapı içinde eleştirel düşünme, bilişsel ve yakınsak düzlem içinde ele alınmaktadır ve eleştirel düşünmenin alt başlıkları bu modelde ölçüt, bağlama duyarlılık, kendini düzeltme ve yargıda bulunma olarak kabul edilmektedir (Kızıltan ve Dombaycı, 2020).

21. yüzyıl becerilerinin başında gelen eleştirel düşünme becerilerinin alan yazında, disiplinler üzerindeki olumlu etkilerinin araştırıldığı pek çok çalışma mevcuttur. Schreglmann (2011) araştırmasında Bilim Tarihi dersi kapsamında konu temelli eleştirel düşünme programı uygulamış, araştırma sonucunda deney grubunun eleştirel düşünme eğilimi ölçeği ortalamasının yükseldiği görülmüştür. Gültekin (2016)’in doktora tezinde uyguladığı yöntem eleştirel düşünme ile hazırlanan ders planı ile öğrencinin daha kalıcı öğrendiğini ortaya koymakla birlikte bu becerinin sosyal hayatın her alanında kullanılabilirdiği sonucuna da varılmıştır. Eleştirel düşünebilmek kişinin hayatını her anlamda etkileyen bir durumdur. Eleştirel düşünen kişi bağımsız karar verebilir, farklı bakış açıları kazanabilir ve böylelikle bu özellikleri ile sosyal yaşamına yön verebilmektedir (Güneş, 2012). Yapılan araştırmalara göre; eleştirel düşünmenin 21. yüzyıl becerileri arasında sayılması gelecekte önemini koruyacak olmasının bir göstergesidir. Çalışkan (2019) araştırmasında eleştirel düşünmeyi önemli hale getiren unsurları kısaca şöyle sıralamaktadır; fikir ayrılıklarında sorunu derinlemesine sorgulayarak bireylerden arındırılmış bir doğruya ulaşmak, önyargısız benmerkezci tutumlardan kaçınmayı sağlama, eğitimin temellerinden birisi olma, eleştirel düşünme becerisine sahip öğrencilerin öğrendikleri bilgileri hayatlarında daha verimli bir şekilde kullanmalarını sağlamak.

Eleştirel düşünme becerilerinin kullanıldığı materyallerin incelendiği benzer araştırmalara bakıldığında; eleştirel düşünme becerilerinin tamamının kullanıldığı bir materyale rastlanmamaktadır. Bu durum yapılan araştırma ile de örtüşmektedir. Araştırma kapsamında incelenen kitaplarda aranan 35 eleştirel düşünme basamağının tamamına kitaplarda ulaşılamadığı bulgular kısmında görülmektedir. Eleştirel düşünme becerilerinin ders kitaplarında, metinlerde, çocuk kitaplarında kısmen kullanıldığı yapılan araştırmalarca görülmektedir. Alan yazından bununla ilgili şu örnekler verilebilir: Karakuş (2009) araştırmasında; 6.-8. sınıf Fen ve Teknoloji ders

kitaplarındaki metinleri eleştirel düşünme unsurları açısından inceleyerek bu metinlerin eleştirel düşünme unsurlarını orta düzeyde kapsadığı sonucuna varmıştır. Benzer bir araştırmada da Başoğlu ve Mutlu (2012); 6. ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinleri eleştirel düşünme becerilerine göre incelemiş ve 7.sınıf ders kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşünme becerilerine uygunluk düzeyinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Munzur (1998)'un araştırması ders kitaplarının eleştirel düşünme becerileri açısından incelendiği ilk araştırmadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; incelenen Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Benzer bir sonuca Dökme (2005)'nin araştırmasında da varılmaktadır. Fen bilgisi ders kitaplarındaki etkinliklerin hangi bilişsel alanları içerdiği araştırılan çalışmada kitapların temel becerileri kazandırmada eksik kaldığı sonucuna varılmıştır.

Yurtdışında yapılan benzer çalışmalarda da eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlanan programların hedeflerini gerçekleştirdiği yönündedir. Leshowitz, Jenkins, It Eaton ve Bought (1993)'un araştırma sonuçlarına göre öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklara hazırlanan özel bir programla çocukların eleştirel düşünme becerilerinde artış olduğu gözlemlenmiştir. Lumpkin (1992)'in araştırma sonuçlarına göre eleştirel düşünme becerileri ile kurgulanan dersin çocukta eleştirel düşünme düzeyini geliştirdiği ve ders içeriğini öğrenmedeki kalıcılığı arttırdığı sonuçlarına ulaşmıştır. Celina ve Oliveira (1997; akt. Karakuş, 2009)'nin araştırma bulgularına göre eleştirel düşünmeye uygun olarak hazırlanan ders içeriğinin öğrencilerin eleştirel düşünme düzeylerini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Eleştirel düşünme, üzerinde özellikle çalışılması gereken bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bazı araştırmalara göre bu denli önemli bir beceri olan eleştirel düşünme, okula gitmekle geliştirilememektedir (Nickerson, 1988). Eleştirel düşünme becerilerinin gelişiminde P4C'nin önemi yapılan araştırmada ve alan yazındaki farklı araştırmalarda da açıkça görülmektedir. Daniel ve Gagnon (2011)'un araştırmasında 10-12 yaş aralığındaki çocukların diyalog yönteminden yararlanarak yapılan tartışmalarla eleştirel düşünme becerilerinin geliştiği sonucuna varılmıştır. Marashi (2008)'nin araştırmasının sonuçlarına göre; çocuklara uygulanan P4C programından sonra çocukların akıl yürütme düzeylerinde %40'lık bir artış saptanmıştır. Campbel (2002; akt. Okur, 2008) bulgularına göre P4C programı

uygulanan çocukların tartışmalara katılımlarının arttığı ve farklı bakış açılarına açık oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışkan (2019), felsefe ve eleştirel düşünme ilişkisini şu sözlerle ifade etmektedir: “*Felsefe yapmak eleştirel düşünme becerisine sahip olmakla, eleştirel düşünebilmek felsefe yapmakla mümkündür.*” Yapılan araştırmanın amaçlarından biri olan çocukların erken yaşta felsefe ile tanışmalarının desteklenmesinin eleştirel düşünceleri üzerinde olumlu katkı sağlayacağı yönündeki düşünce, araştırmanın bulguları göz önünde bulundurulduğunda olumlu katkı sağladığı sonucuna varılmaktadır. İncelenen kitaplarda eleştirel düşünme becerilerine sık sık yer verilmesi bu sonucu desteklemektedir. Özellikle P4C uygulamalarında kullanılacak materyallerin seçiminde içeriğin, eleştirel düşünme basamaklarına uygunluğu açısından değerlendirilmesi önemlidir. Bu sayede eleştirel düşünme becerisi her alanda etkililiğini sağlayabilmektedir. Yapılan araştırmada materyal içeriğinin bilimsel incelenmesi yapılarak felsefe ve eleştirel düşünme ilişkisinin önemli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu çalışmada Çıtır Çıtır Felsefe serisi içinde incelenen 6 adet kitaptaki metinler, eleştirel düşünme becerilerinin tamamını içermese de yapılan benzer araştırmalara göre kitaplardaki metinlerin yüksek düzeyde eleştirel düşünme becerilerini içermekte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak incelenen kitapların eleştirel düşünme becerilerini geliştirme hedefini gerçekleştirdiği sonucuna varılmaktadır.

Bu bölümün devamında araştırma soruları; elde edilen bulgular ve alan yazındaki benzer çalışmaların bulguları çerçevesinde tartışılarak sunulacaktır. Son olarak; araştırmanın bulgularına ve tartışmaya bağlı kalınarak gelecekteki araştırmalar için önerilere yer verilecektir.

5.1. Birinci Araştırma Sorusuna Ait Tartışma ve Sonuçlar

Birinci araştırma sorusu Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisi içerisinde seçilen 6 adet kitapta eleştirel düşünme becerilerinden yararlanılmış mıdır, şeklindedir.

Araştırmanın bulguları incelendiğinde, Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisi içerisinde seçilerek analizi yapılan 6 adet kitapta sık sık eleştirel düşünme becerilerine rastlandığı görülmektedir. Bu nedenle 6 adet kitapta eleştirel düşünme becerilerinden yararlanıldığı sonucuna varılmaktadır. Yapılan araştırmada Çıtır Çıtır Felsefe serisi

içerisinde incelenmiş olan en çok basıma ulaşan; Adalet ve Haksızlık (39.Basım) kitabında 23 tane farklı olmak üzere toplamda 49 adet eleştirel düşünme becerisine; İyi ve Kötü (35.Basım) kitabında 21 tane farklı olmak üzere toplamda 50 adet eleştirel düşünme becerisi stratejisine ve Doğa ve Kirlilik (31.Basım) kitabında 18 tane farklı olmak üzere toplamda 50 adet eleştirel düşünme becerisi stratejisine; seri içinde en az basıma sahip; Hatırlamak ve Unutmak (3.Basım) kitabında 18 tane farklı olmak üzere toplamda 48 adet eleştirel düşünme becerisi stratejisine; Anlaşmak ve Anlaşmamak (2.Basım) kitabında 20 farklı olmak üzere 31 adet eleştirel düşünme becerisi stratejisine ve Şans ve Şanssızlık (1.Basım) kitabında 18 farklı olmak üzere 43 adet eleştirel düşünme becerisi stratejisine ulaşılmıştır.

Çıtır Çıtır Felsefe serisinin 2014 yılı satış rakamı 700 bini aşmıştır (Beykan, 2014). Serinin Türkiye’de yaygın olarak kullanılmasının nedenlerinin başında; seride sık sık eleştirel düşünme becerilerinden yararlanılması ve serinin amaçlarının başında çocuklara felsefe yaptırarak eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek gelmektedir. Beykan (2014), serinin yetişkinler tarafından da okunduğunu, ebeveynlerin ve öğretmenlerin seri sayesinde çocuklara karşı örneklemeye yöntemi sunduğunu ve serinin eleştirel düşünmeyi içselleştirdiğini vurgulamaktadır. Serinin her bir kitabında ezbere bilgilerden uzak, düşünme odaklı, eleştirel düşünmeyi geliştirici, okuyucuyu düşünmeye sevk ettiği için zihinsel olarak aktif tutan unsurların olduğu söylenebilir (Doğan, 2016). Kitap serisinin Türkiye’de yaygın olarak özel atölyelerde, değerler eğitimlerinde ve bireysel okumalarda kullanılmasına karşın okulların P4C eğitim programları çerçevesinde kullanımı da yaygınlaşmaktadır. FMV Işık Okulları 2 yıldır eğitim programlarında P4C’ye yer verirken serinin yazarı Brigitte Labbe ile P4C atölyesi gerçekleştirmesi bu düşünceyi destekler niteliktedir (Hürriyet Gazetesi, 2020).

Örneğin; araştırmada incelenmiş olan Doğa ve Kirlilik kitabı Nilüfer Belediyesi’nin düzenlediği bir P4C atölyesinde kullanılmış ve çocuklara temel felsefi kavramlar ile insan ve çevre ilişkisi düşündürülerek kendi bakış açıları üzerinden eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek hedeflenmiştir (Haber Türk, 2020).

Sonuç olarak Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinin P4C atölyelerinde ve okulların P4C eğitim programları içinde sıklıkla kullanılmasının nedeninin seri içindeki kitaplarda yaygın olarak eleştirel düşünme becerilerinden yararlanılarak çocukların eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesine katkı sağlaması olduğu söylenebilir.

5.2. İkinci Araştırma Sorusuna Ait Tartışma ve Sonuçlar

İkinci araştırma sorusu Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinde incelenen 6 kitap hangi eleştirel düşünme becerilerini içermektedir, şeklindedir.

Araştırma kapsamında analiz edilen 6 adet kitabın içeriği Paul ve arkadaşları tarafından modellenen eleştirel düşünme becerilerine göre 3 ana başlıkta bilişsel makro ve mikro beceriler ile duyuşsal stratejilere göre 35 farklı boyutta incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre kitaplar bazı bilişsel makro- mikro ve duyuşsal stratejileri içerirken bazı stratejileri de içermemektedir.

İnceleme sonuçlarına göre; kitaplarda en fazla bilişsel- makro beceriler ile ilgili bulgulara rastlanmaktadır. Makro beceriler örgütleme ile ilgili becerileri kapsamaktadır (İşlekeller, 2008). Bu örgütleme becerisi daha çok görüş geliştirme, o görüşü kullanma ve transfer etme, tanımla ilgili örnekler verebilme, değerlendirme yapma ve değerlendirme yaparken farklı görüşleri göz önünde bulundurma, problem çözme ve problemi çözerken en iyi çözümü bulmak için alternatif çözümler üretme, bir görüşe körü körüne bağlanmama, eylemi akılcı bir şekilde değerlendirme, farklı alanlardaki kavramları ilişkilendirme, karşıt görüşleri her yönden sorgulayabilme ve soru sorma ile ilgilidir. Bu becerilerin incelenen kitaplar içinde sıklıkla kullanılmasının sebebi 21. yüzyıl becerilerinin çocuklara kazandırılmaya çalışılması ile ilişkilendirilebilir. 21. yüzyıl insanında aranan bilişsel özellikler; değerlendirme yapabilme, çözüm odaklılık, problem çözme, sorgulama, analiz etme, sistematik düşünme, akıl yürütme ve analitik becerilerdir (Karakaş, 2015). Serinin yazarı Brigitte Labbe, gündelik konulardan yola çıkarak aslında çocukların kendi hayatlarında da karşılaştığı aşına olduğu fakat belki de üzerinde hiç düşünmemiş oldukları kavramları eleştirel düşünme yoluyla onlara düşündürmektedir. Kitapların temaları tüm dünyayı ilgilendiren sorunlardan (örneğin Doğa ve Kirlilik, Adalet ve Haksızlık kitapları) ya da gündelik hayatta karşılaşılan temel konular üzerinden (İyi ve Kötü, Anlaşmak ve Anlaşmamak kitaplarındaki gibi) seçilmiştir. Yazarın çocuklara 21. yüzyıl özellikleri kazandırabilmek için bu şekilde bir yol izlediği söylenebilir. Bilişsel makro becerilerin içeriği de 21. yüzyıl becerileri ile ilişkili olduğu için kitaplarda makro becerilerin daha çok kullanılmış olduğu sonucuna varılmaktadır.

Alan yazındaki Çıtır Çıtır Felsefe kitapları ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, kitapların eleştirel düşünme becerilerini büyük ölçüde bilişsel makro beceriler düzeyinde desteklediği sonucuna varılmaktadır.

Canlı ve Bozkurt (2019)'un yaptığı benzer bir araştırmada; Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisi içinden seçilmiş 2 farklı kitap metin yapısı bakımından incelenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre kitaplardaki metin yapıları örnek durumlara, bu durumları değerlendirmeye ve kısa anlatılara dayalıdır. Bu durum; P4C'nin amaçları içinde sorgulamayı, akıl yürütmeyi kısaca eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede olumlu katkı sağladığı göstermektedir.

Akdemir (2019) de Çıtır Çıtır Felsefe kitaplarını değerler eğitiminde kullandığı bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre Çıtır Çıtır Felsefe kitapları değerler eğitimi öğretiminde öğrencilere olumlu katkılar sağlamıştır. Öğrenciler kitaplardan yola çıkarak değerler hakkında fikir yürütmüş, daha rahat tartışımış, eleştirel düşünmüş ve neden sonuç ilişkisi kurabilmişlerdir.

Bilişsel- makro beceriler ana başlığı altında 17 basamak vardır. İncelenen kitaplarda makro beceriler frekans dağılımını çok olandan az olana doğru sırasıyla şu şekildedir: Sokratik sorgulama/ soru sorma, diyalektik düşünme, eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, bakış açısı geliştirme, sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, derinlemesine sorgulama, argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, farklı görüşleri değerlendirme, değerlendirme için ölçüt geliştirme değerleri ve standartları netleştirme, öğrenilenleri transfer etme, sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, çözüm üretme ve değerlendirme ve son olarak disiplinler arası ilişki kurma ile ilgili bulgulara rastlanmıştır. İncelenen 6 kitap içinde bilişsel- makro beceriler altında bulunan genellemeleri sadeleştirmekten ve kolaylaştırmaktan kaçınma, bilgi kaynaklarının güvenilirliğini değerlendirme, eleştirel okuma ve eleştirel dinleme basamakları ile ilgili bulgular elde edilememiştir.

Eleştirel okuma; okunan metnin doğru anlamlandırılması ve yazarın vermek istediği mesajların kavranması anlamına gelmektedir (Çifçi, 2006). Eleştirel okuma; okunan metin üzerinden çıkarım yapma, muhakeme etme yeteneği ile ilişkilidir (Aktaş, 2015-2016). Eleştirel okuma ve dinleme ile ilgili somut bir bulguya rastlanmaması bu becerilerin bu kitaplarda elde edilemediği anlamına gelmemekle birlikte becerilerin somut olarak kitap içerisinde ölçülememesinden

kaynaklanmaktadır. Bu beceriler, okuyucunun kitapları sorgulayarak okumasına veya dinleyicinin okunan kitabı sorgulayarak dinlemesine bağılı olarak değişebilmektedir. Yani bu becerileri kazanmak diğer becerilere göre daha özneldir. Ancak eleştirel okuma ile ilgili alan yazın incelendiğinde eleştirel okumaya metin içinde katkı sağlayabilecek bazı ipuçları olduğu görülmektedir. Araştırmada incelenen kitaplarda da bu ipuçlarına daha fazla yer verilerek eleştirel okuma becerisinin daha çok desteklenebileceği söylenebilir. Örneğin metnin içine öykülerden sonra “Kahramanın yerinde siz olsaydınız nasıl davranırdınız?”, “Konu hakkında bir örnek veriniz.”, “Neden?”, “Niçin?” gibi soru cümleleri veya ifadeleri yerleştirilerek eleştirel okumaya somut olarak yer verilmesi söz konusu olabilir. Böylelikle yazar kendi yazdığı metinleri de okuyucuya sorgulatmış olup eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlayabilirdi (Batur, Gülveren ve Balcı, 2013).

Kitabın içeriğindeki ipuçlarının dışında kitaplar kolaylaştırıcı tarafından P4C programlarında uygulanırken de kolaylaştırıcının eleştirel okuma ve dinleme becerilerini kazandırmaya yönelik etkinlikler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bireysel okumaların yanı sıra metinlerin grup içinde okunması kişilere farklı bakış açıları kazandırarak eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeyi desteklemektedir. Direk (2019) kitabında felsefi metinleri grup içinde incelemenin eleştirel okumayı geliştirmeyi desteklediği görüşündedir.

İncelenen kitaplar arasında en az bilişsel- mikro beceriler ile ilgili bulgulara rastlanmaktadır. Buna rağmen bilişsel- mikro beceriler ana başlığı altında bulunan 9 basamağın tamamı ile ilgili unsurlar metinler içinde yer almaktadır. Bu basamaklar frekans dağılımını çok olandan az olana doğru sırasıyla şu şekildedir: Etkileri ve sonuçları keşfetmek, mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, fikirleri pratikle karşılaştırma, delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi, varsayımları inceleme ve değerlendirme, çelişkileri tanımak, düşünme hakkında düşünme; eleştirel kelimeleri kullanma, önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme ve konuyla ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırt etmek.

Mikro beceriler anlamlandırma ile ilgilidir (İşlekeller, 2008). Bu beceriler, temel düşünme becerileri kapsamındadır. Örneğin; bir şeyin anlamını ve etkisi bilme, düşüncedeki çelişkileri fark etme, gözlemleri sonuçlardan ayırma, konuyla ilgili ilgisiz şeyleri ayırt edebilme, alternatif varsayımları bulma ve pratik ile fikir arasındaki ayrımı farkına varma bilişsel- mikro beceriler düzeyindedir. Mikro beceriler temel

düşünme becerileri boyutunda olduğu için her bir basamak kitapların içeriğinde kullanılmış fakat yazarın amacı çocukların daha üst düzey düşünme becerilerini geliştirmek olduğu için mikro becerilere, makro beceriler ve duyuşsal stratejilere göre daha az yer verilmiştir.

Alan yazında benzer bir çalışma gerçekleştiren Kanmaz (2019), çocuk ve gençlik kitaplarını eleştirel düşünme becerileri kapsamında incelemiş ve kitapların içeriğinde mikro becerilerden daha az yararlandığı sonucuna ulaşmıştır. Kanmaz (2019)'ın elde ettiği bulgular ile araştırmanın bulguları örtüşmektedir. Örneğin Kanmaz (2019) mikro beceriler ile ilgili çelişkileri tanımak %2.49, yansız olma %7.57, doğru çıkarımda bulunma %8.57 gibi frekans sonuçlarına ulaşmıştır. Makro becerilerden genelleme yapma eğiliminden uzak durma ile ilgili %1.25 frekans sonucuna ulaşmıştır. Yapılan çalışmada da genellemeleri sadeleştirmekten ve kolaylaştırmaktan kaçınma makro becerisi ile ilgili hiçbir bulgu elde edilememiştir. Yine aynı şekilde mikro becerilerden çelişkileri tanımak becerisi ile ilgili de yapılan çalışmada sadece 2 adet bulguya rastlanmıştır. Araştırmanın mikro beceriler başlığı altındaki önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme becerisi ile ilgili 6 kitapta yalnızca 2 tane bulguya rastlanırken Kanmaz (2019)'ın çalışmasında önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme becerisi ile ilgili incelenen kitaplarda 231 bulguya rastlanmaktadır.

Duyuşsal stratejiler ana başlığı altında bulunan 9 basamaktan 8'ine incelenen kitaplarda rastlanmaktadır. Bu basamaklar frekans dağılımı çok olandan en az olana doğru sırasıyla şu şekildedir: Duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan temel duyguları keşfetme, ben merkezlik veya sosyalencillik içgörüler geliştirme, akıl yürütme konusunda güven geliştirme, entelektüel cesaret geliştirme, bağımsız düşünme, entelektüel kararlılık geliştirme, adil olma ve entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek. Yapılan çalışmada entelektüel alçakgönüllülüğü geliştirme ve yargıyı askıya almak basamağı ile ilgili bulgulara rastlanmamıştır.

Yapılan çalışmada duyuşsal stratejiler içinde en fazla duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan temel duyguları keşfetme ile ilgili bulgulara rastlanmasının sebebi; kitapların temalarının dünya sorunlarından ve gündelik hayatta karşılaşılan temel konulardan oluşması olabilir. Bu konular üzerinde düşünüldüğünde kişilerin istemsiz olarak duygusal yorumlar yapabileceği

öngörülebilir. Örneğin, duygusal biri olmak ile mantıklı biri olmak toplumda apayrı özellikler olarak sayılmaktadır. Duygu ve düşünce arasında sanılanın aksine ayırım yoktur. İnsanlar yaşantılarında kararlar alırken yalnızca mantıkları ile değil duygularını da göz önünde bulundurarak hareket ederler (Çeçen, 2002). Alan yazın incelendiğinde bilişsel kurama göre de duygu ve düşünce arasındaki ilişki bilişlerin duyguları, duyguların da davranışları belirlediği yönündedir (Sütcü, Aydın ve Sorias, 2010). Brigitte Labbe kitaplarda, duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan temel duyguları keşfetme becerisi ile çocuğa duygu ve düşüncenin iki farklı şey olmadığını, durum değiştiğinde duyguların da değişebileceğini göstermektedir. Çocuk bu üst düzey beceriyi kazandığında sadece duygusu ile veya sadece mantığı ile hareket ettiği yanılgısından kurtulmuş olacaktır.

Yapılan araştırmada duyuşsal stratejiler içinde yer alan entelektüel alçakgönüllülüğü geliştirme ve yargıyı askıya almak becerisi ile ilgili bulgulara rastlanmaması alanyazında yapılan benzer araştırmalarla da örtüşmektedir. Kanmaz (2019)'ın araştırmasında da yapılan kitap incelemelerinde eleştirel düşünme becerilerinden en az yargılarını erteleme basamağı ile ilgili bulgulara rastlanmaktadır. Yargıyı askıya almak felsefi bir terim olup "Epokhe"den doğmuştur. Epokhe, Husserl felsefesinde "*her türlü yargıdan kaçınmak*" demektir (Gülenç, 2014). Felsefede her tür yargıdan kaçınmanın yani epokhe'nin sonucunda geriye kalan tek şey "*Saf Ben*"dir (Çağlıyan, 2018). Eleştirel düşünme becerileri içerisinde de üst düzeyde bulunan entelektüel alçakgönüllülük ve yargıyı askıya alma becerisi kişinin bildiğinden fazlası hakkında yargıda bulunmamasıdır. Kişinin kendini bilmesi yani; "Saf Ben" ile kalarak en üst düzey düşünme becerilerini tamamlamış, kendini gerçekleştirmiş olması halidir. Bu beceriyi tek başına kitaplardan edindirmek zordur. Bu becerinin gelişimi için çocuğa önce ne bildiğini ve ne bilmediğini keşfettirmek gerekir.

Duyuşsal stratejiler, bağımsız düşünme ile ilgili becerileri kapsamaktadır (Şahinel, 2007). Bir inancı pasif bir şekilde kabul etmeme, farklı görüşlere saygı gösterme, inançları sorgulama, çelişkileri izleme, akılcı standartlar ile uyumlu düşünebilme, önemsenmeyen görüşler veya inançlarla yüzleşebilme gibi beceriler duyuşsal beceriler içinde yer almaktadır. Kısacası duyuşsal stratejiler içlerinde inanç, tutum, algı, duygular gibi değerleri barındırmaktadır (Orkun ve Bayırlı, 2019). Duyuşsal stratejiler ile ilgili beceriler bilişsel stratejilere yönelik becerilere göre kazandırılması daha zor bir alandır. Alan yazında da duyuşsal becerilerin

kazandırılmasının daha zorluğu ile ilgili yapılmış çalışmalar mevcuttur. Bacanlı, (2005) bu durumu kısaca şöyle özetlemektedir: Duyuşsal becerilerin somutlaştırılması ve beceriler ile ilgili uzlaşma yapmak zordur, becerilerin değerlendirilmesi zordur, bilişsel becerilere göre duyuşsal becerilerin değerlendirilmesi daha esnektir.

Eğitim programları oluşturulurken de bilişsel alan kadar duyuşsal alana yer verilmemektedir (Sönmez, 2020). Bunun sebebi duyuşsal alan ile ilgili kazanım yazmanın ve çocuğa bunları kazandırmanın bilişsel alana göre daha zor olmasından kaynaklanabilir. Bloom taksoniminden örnek verilecek olursa çocuğun bilişsel düzeyde yer alan bilgi basamağındaki bir kazanımı öğrenip öğrenmediğini direkt olarak ölçebilirken duyuşsal düzeyde yer alan kişilik haline getirme basamağında kazanılmış bir beceriyi direkt olarak ölçebilmek mümkün olmayacaktır.

Duyuşsal stratejileri çocuğa kazandırmaya çalışırken bilişsel becerilerden bağımsız düşünmek doğru değildir çünkü çocuk, hem doğduğu andan itibaren büyük bir merak duygusuyla yaşamını sürdürür hem de bilişsel becerileri geliştikçe bu becerileri içselleştirir ve bu içselleştirme çocuğun tutum, inanç, duyu gibi değerlerini oluşturur (Arslan ve Tertemiz, 2004).

5.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna Ait Tartışma ve Sonuçlar

Üçüncü araştırma sorusu Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinde incelenen 6 kitaptaki eleştirel düşünme becerilerinin dağılımı nasıldır, şeklindedir.

Eleştirel düşünme becerileri dağılımı çok olandan az olana doğru bulgular kısmında Şekil 3’de de gösterildiği gibi sırasıyla şu şekildedir: Sokratik tartışma/ soru sorma, diyalektik düşünme, eylem veya politikaları analiz etme veya değerlendirme, duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan duyguları keşfetme, bakış açısı geliştirme, sorunları, sonuçları veya inançları netleştirme, mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma, etkileri ve sonuçları keşfetmek, derinlemesine sorgulama, argüman, yorum, inanç ve kuramları analiz etme ve değerlendirme, öğrenilenleri transfer etme, farklı görüşleri karşılaştırma, sözcük veya söz öbeklerinin açık hale getirilmesi ve analiz etme, fikirleri pratikle karşılaştırma, ben merkezilik veya sosyalencillik içgörüler geliştirme, değerlendirme için ölçüt geliştirme değerleri ve standartları netleştirme, çözüm üretme ve değerlendirme, akıl yürütme konusunda güven geliştirmek, varsayımları inceleme ve değerlendirme,

entelektüel cesaret geliştirme, disiplinler arası ilişki kurma, delillerin ve iddia edilen gerçeklerin değerlendirilmesi, bağımsız düşünme, entelektüel kararlılık geliştirme, düşünme hakkında düşünme eleştirel kelimeleri kullanma, önemli farklılıkları ve benzerlikleri belirtme, çelişkileri tanımak, adil olma, konuyla ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırma ve entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek.

Sokratik tartışma ve diyalektik düşünme becerilerinin felsefe ile bütünleşmiş beceriler olmasından ve felsefi kavramlardan doğmuş olmalarından dolayı P4C ile ilgili kitaplarda bu becerilerin dağılımının fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Direk (2008) kitabında P4C oturumlarında sokratik tartışma ve soru sormanın önemi üzerinde dururken aynı zamanda uygulayıcılara bu konuda etkinlik önerileri sunmaktadır. Sokratik tartışma kişilerin eleştirel düşüncelerine, kendilerini doğru ifade edebilmelerine olanak sağlarken Taşdelen (2014)'in de araştırmasında belirttiği gibi sokratik tartışma “yaşam deneyimlerini de çözümlenekte”dir. Çünkü sokratik tartışma/ soru sorma yöntemi ile derinlerdeki düşüncelerin bilinç düzeyine çıkarılması hedeflenmektedir (Karasu, 2018). Bu noktada P4C tartışmalarında seçilen kaynakların sokratik tartışma/ soru sorma becerisine uygun olarak seçilmesinin önemi burada bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu görüş ile birlikte araştırmada incelenmiş olan kitapların P4C için uygun kaynaklar olduğu sonucuna varılmaktadır.

5.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna Ait Tartışma ve Sonuçlar

Dördüncü araştırma sorusu Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisinde incelenen 6 kitaptan en çok basıma ulaşan 3 kitap ile en az basımı olan 3 kitapta kullanılan eleştirel düşünme becerilerinin dağılımı nasıldır, şeklindedir.

Bulgular göz önüne alındığında kitaplarda yer alan eleştirel düşünme becerileri arasında niteliksel ve niceliksel farkların olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hatta üst düzey düşünme becerilerinden duyuşsal stratejiler içindeki entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek basamağına en çok basıma ulaşmış kitaplarda rastlanmazken, 2. baskısında olan Anlaşmak ve Anlaşmamak kitabında bu basamakla ilgili bulgulara rastlanmaktadır. Anlaşmak ve Anlaşmamak kitabındaki; *“Tarafsızuslular, Birlikuslular’ın neden böyle korkunç bir başkan seçtiklerine bir türlü anlam veremiyor. Zemenon kurnaz sözleriyle bütün gezegeni korkuttu...Korku, Birlikuslular’ın tir tir titreyip düşünmeyi bırakmalarına yetti.”* ifadesi incelendiğinde,

içinde düşüncedeki tutarsızlık ve çelişkileri kabul etme zihinsel eylemini barındırdığı için entelektüel iyi niyet veya bütünlük geliştirmek becerisi olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde bilişsel- mikro beceriler altında bulunan konuyla ilgisiz ve ilgili olan gerçekleri ayırt etmek basamağına 2. baskısında olan Anlaşmak ve Anlaşmamak kitabında rastlanırken diğer kitaplarda rastlanmamaktadır. 39. basıma ulaşan Adalet ve Haksızlık kitabı ile 1. basımda olan Şans ve Şanssızlık kitabında ortak olan bazı beceriler şu şekildedir: Makro becerilerden sokratik tartışma/ soru sorma, derinlemesine sorgulama, çözüm üretme ve değerlendirme, farklı görüşleri karşılaştırma; mikro becerilerden fikirleri pratikle karşılaştırma, mantıklı çıkarımlar, tahminler veya yorumlar yapma; duyuşsal stratejilerden duyguların altında yatan temel düşünceleri ve düşüncelerin altında yatan temel duyguları keşfetme ve ben merkezilik veya sosyalbencillik içgörüler geliştirme. Kitapların basım sayıları ile içeriklerindeki eleştirel düşünme becerileri dağılımlarının ilişkili olmadığı söylenebilir. Elde edilen bulgulara göre; kitabın basım sayısının fazla olması içeriğinde daha fazla eleştirel düşünme becerisi barındırdığı anlamına gelmezken aynı şekilde kitabın basım sayısının az olması içeriğinde daha az eleştirel düşünme becerisi barındırdığı anlamına da gelmemektedir.

Kitaplar arasındaki basım sayıları farklılıkları, seri içindeki kitapların Türkiye’de farklı yıllarda basılmış olmasından ve Türkçe çevirilerinin farklı zamanlarda yapılmış olmasından veya kitaplarda ele alınan konuların satışları ve basım sayılarını etkilemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin; kitap serisi içerisinde güncel olarak yer alan 32 kitaptan Haklar ve Ödevler kitabı 2010 yılında ilk baskısını, 2020 yılında 26. baskısını yaparken; Makineler ve İnsanlar kitabı 2015 yılında ilk baskısını, 2020 yılında ise 9. baskısını yapmıştır (Günüşiği Kitaplığı, t. y.). Çocuk hakları konusu Türkiye’de son yıllarda üzerinde durulan bir olgu olmakla birlikte çocuklara haklarını öğretme noktasında gelişmeler yaşanmaktadır. Ülkedeki bu gibi gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Haklar ve Ödevler kitabının konusu itibari ile daha çok basıma ulaşmış olması kaçınılmazdır. Makineler ve İnsanlar kitabı konu bakımından ele alındığında daha çok bu konuya meraklı, ilgi alanı “makinelere” olan çocuklar tercih edecektir. Bu noktada kitapların konularına göre satışlarında ülke gündemlerinin etkili olduğunu söylenebilir.

Seri içinde incelenen kitapların isimlerinin de yine konu/ tema bazında kitap satışlarını etkilediği söylenebilir. En çok basıma ulaşmış olan; Adalet ve Haksızlık,

Doğa ve Kirlilik, İyi ve Kötü isim olarak kavram belirten kitaplardır ve bu kavramlar evrensel olarak güncelliğini korumakla beraber her daim tartışılmakta olan kavramlardır. İncelenen kitaplarda en az basıma sahip olanlar ise isim olarak incelendiğinde Şans ve Şanssızlık kitabı haricinde diğer ikisi Hatırlamak ve Unutmak ile Anlaşmak ve Anlaşmamak eylem belirten kitaplardır. Bu yüzden kitapların satış rakamları daha yüksek veya düşük olabilir. Satışlarda isim konusunun etkili olduğu söylenebilir..

Sonuç olarak kitap satış rakamları ve basım sayıları üzerinde araştırma sonuçlarına göre; eleştirel düşünme becerilerinin etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

5.5. Öneriler

Materyallerin İçeriğine Yönelik Öneriler: a. P4C ile ilgili yazılacak kitaplarda üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklere yer verilmelidir.

b. Bilişsel düzeyde makro beceriler desteklenirken aynı anda mikro becerileri ve duyuşsal stratejileri de destekleyici metinler kurgulanmalıdır.

c. Metinler ile ilgili kitapların içeriklerinde çocukların kendi başlarına da yapabilecekleri etkinliklere yer verilmelidir.

d. Metinlerin kendi içlerinde barındırdıkları sorulardan ziyade kitaplarda bir hikaye bittiğinde diğerine geçilirken sokratik sorgulama yapabilmek için hikaye ile ilgili sorular yer almalıdır.

e. P4C ile ilgili materyaller felsefi içeriklerden oluşmalıdır.

f. Alan ile ilgili çeviri kitaplarda çeviri yapılan ülkenin kültürü göz önünde bulundurularak çeviriler yapılmalıdır.

g. Kitaplara QR kodlar eklenerek teknoloji ile bütünleştirilerek eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi desteklenebilir.

h. Uygulama yapmaya yardımcı olacak içerikte materyaller tasarlanmalıdır. Sadece çocuğa yönelik değil, eğitmenin uygulamalarında kullanabileceği kaynak materyaller de oluşturulmalıdır.

Uygulamaya Yönelik Öneriler: a. P4C eğitimi eğiticisi yetiştirme programlarında sadece uygulamaya yönelik teknik bilgiler verilmemeli, program içeriğine felsefi içerik ve materyal kurgulama ile ilgili dersler de konulmalıdır.

b. Yapılacak uygulamalardan önce eğitmen; program tasarımı yapmalı, temalar belirleyerek o temalar üzerinden uygulama yapmalıdır. Belirlenen temalar felsefi içeriğe sahip olmalıdır.

c. Uygulama yapacak eğitmen, kendi dünya görüşünden sıyrılarak ayırım yapmaksızın farklı bakış açılarını hoşgörüyle karşılayabilmelidir. Eğitmenin de eleştirel düşünür olması gerekmektedir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler: a. P4C ve materyallerin içeriğindeki eleştirel düşünme becerilerini incelemeye yönelik alan yazında uzmanlarca daha fazla araştırma yapılmalı ve bu araştırmalarda sunulan önerilere göre materyallerde ve uygulamalarda iyileştirmeler yapılmalıdır.

b. P4C ile ilgili yapılacak araştırmalarda araştırmada uygulama yapılacaksa çocukların görüşleri alınarak daha en başında P4C'nin gerektirdikleri yerine getirilmelidir.

c. Alan yazında P4C ile ilgili araştırmalar yeni yeni yapılmaya başlanmışken bu konuda bir ihtiyaç olduğu kabul edilmelidir. Çocukların düşünce sistemlerinin gelişimi için felsefe çok önemlidir ve çocuklar felsefe yapabilir önermesi araştırmacılarca kabul görmelidir.

d. P4C sonuçları ile ilgili deneysel ve nitel çalışmaların yapılması önerilmektedir.

e. Bu çalışma sadece Çıtır Çıtır Felsefe serisini ele almış olup, diğer P4C serilerinin incelenmesi önerilmektedir.

Eğitime Yönelik Öneriler: a. MEB kitaplarının içerikleri gözden geçirilerek makro ve duyuşsal becerilere yer verilmeli, felsefe ve düşünme eğitimi derslerinin önemini arttırıcı girişimlerde bulunulmalıdır.

b. Özel okulların okul öncesi sınıflarından başlanarak P4C dersinin verilmeye başlanması ve süreç içerisinde MEB okullarında ve diğer tüm kademelerde de P4C dersine müfredatta yer verilmesi önerilmektedir.

c. P4C dersi verecek öğretmenler MEB ve üniversitelerin felsefe bölümleri tarafından yetiştirilmelidir. Bu noktada üniversitelerde P4C öğretimi ile ilgili yüksek lisans bölümleri açılabilir. Böylece P4C öğretiminin ülke içinde yaygınlaştırılması merkezi bir sisteme bağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akar, C. ve Kara, M. (2016). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin bazı değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1339-1355.
- Akarsu, B. (1998). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Akdağ, B. (2002). Ortaöğretimdeki felsefe derslerinin etkililiğinin öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (15), 11-28.
- Akdemir, S. (2019). *İlkokul dördüncü sınıfta felsefe temelli çocuk kitapları yoluyla değerler eğitimine ilişkin bir eylem araştırması* (Doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Akinoğlu, O. (2001). *Eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen bilgisi öğretiminin öğrenme ürünlerine etkisi* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akinoğlu, O. (2003). Bir eğitim değeri olarak eleştirel düşünme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7-26.
- Akinoğlu, O. (2005). Türkiye'de uygulanan ve değişen eğitim programlarının psikolojik temelleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (22), 31-46.
- Aktaş, B. Ç. (2015-2016). Türkiye'de eleştirel okuma kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların incelenmesi. (67) *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 217-232.
- Altınörs, S. A. (2010/1). Düşünce ve dil arasındaki ilişkiye Descartes'ın yaklaşımı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 389-401.
- Altuner, İ. (2011). Descartes felsefesinde kuşkudan bilgiye geçiş ve zihnin kendini kavrayışı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 1, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri (t.y.). *Aristoteles felsefesi*, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/75164/mod_resource/content/0/Aristoteles.pdf adresinden 10 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Anonim. (1999). *ed.fnal.gov*, https://ed.fnal.gov/trc_new/tutorial/taxonomy.html adresinden 16 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

- Arastaman, G., Fidan, İ. Ö. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik: Kuramsal bir inceleme. *YY Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (P. D. arslan, ev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Arslan, A. G. ve Tertemiz, N. (2004). İlkretimde bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 479-492.
- Aslan, D. ve Aydın, H. (2016). Yapılandırmacı ğretim kuramının felsefi paradigmaları: Bir derleme alışması. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 56-71.
- Aybek, B. (2007). Konu ve beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin ğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ve düzeyine Etkisi. *.. Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 43-60.
- Bacanlı, H. (2005). *Duyuşsal davranış eğitimi* (2. Baskı b.). Ankara: Nobel.
- Bağcı, H. ve şahbaz, N. K. (2012). Türkçe ğretmeni adaylarının eleştirel düşünme becerileri üzerine bir değerlendirme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-12.
- Bakanlığı, M. E. (2015). https://www.memurlar.net/common/news/documents/534274/31021142_dnm_eeditimitaslak.pdf adresinden 4 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Başoğlu, N. ve Mutlu, B. (2012). İlkretim türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 983-998.
- Batur, Z., Gülveren, H. ve Balcı, S. (2013). Müzakereli okumanın st düzey zihinsel becerileri kullanmadaki etkisinin belirlenmesi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1033-1042.
- Bayat, N. (2014). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeyleri ile akademik yazma başarıları arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 39(173), 155-168.
- Baykent, U. . (2018). Sokrates ncesi felsefede arkhe sorunu. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 130-142.

- Bayrak, Ç. (2014). *CORT 1 düşünme programının "yaşamımızdaki elektrik" ünitesinde kullanılmasının öğrencilerin akademik başarılarına, bilimsel yaratıcılıklarına ve eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- BBC News. (2016, Aralık 6). *bbc.com*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38219262> adresinden 12 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Bekalp, B. (t. y.). *K. Popper ve eleştirel akılcılık*. https://www.academia.edu/30703024/K.POPPER_ve_ELE%C5%9ET%C4%B0REL_AKILCILIK.docx adresinden 21 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Beyer, B. (1995). *Critical thinking*. Indiana: Phi Delta Kappa Educational Foundation.
- Beykan, M. (2014, Mart 3). Müren Beykan: "Çıtır Çıtır Felsefe dizisini çocuklarıyla birlikte okuyanlar çok!". (M. İge, Röportaj Yapan) <https://www.edebiyathaber.net/muren-beykan-citir-citir-felsefe-dizisini-cocuklariyla-birlikte-okuyanlar-cok-ki-bizler-de-bunu-oneriyoruz/> adresinden 20 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Bowell, T. ve Kemp, G. (2018). *Eleştirel düşünme kılavuzu*. Ankara: TÜBİTAK.
- Bozacı, N. P., Karadağ, F. ve Gülenç, K. (2018). Çocuklar için felsefe/ çocuklarla felsefe: Felsefi metotlar, uygulamalar ve amaçlar. *Kaygı*, (31), 145-173. Doi: 10.20981/kaygi.474657
- Bozoğlu, Ö. (2008). *Felsefe dersinde eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bökeoğlu, O. Ç. ve Yılmaz, K. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünmeye yönelik tutumları ile araştırma kaygıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (41), 47-67.
- Brenifier, O. (2019). *Filozof çocuk seti*. İzmir: TUDEM
- Bülbül Hüner, S. ve Küçüktepe, Ç. (2018). Öğretmenlerin soru sorma deneyimlerinin sokratik sorgulama entelektüel standartları açısından incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (15),170-191.
- Büyükarıslan, Z. (2011). *İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf türkçe ders kitaplarında yer alan metin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerileriyle örtüşme düzeyi (Erzurum ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Büyükkanber, C. ve Makaracı, M. (2015). Eleştirel düşünce ve eğitim uygulamaları. *ISCAT*, 365-373.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, D., Altunya, H. ve Can, V. (2019). 8-12 yaş aralığındaki öğrencilerin mantıksal düşünme becerileri üzerine bir araştırma. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1136-1166.
- Canlı, S. ve Bozkurt, Ü. (2019, Nisan 25-26). Çocuklar için felsefe dizilerinde metin yapısı görünüşleri. *Türkçe Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Kurultayı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefeye giriş*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Bilgi felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe tarihi Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cortthinking*. (t. y.). <https://cortthinking.com> adresinden 22 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, W. (2019). *Eğitim araştırmaları* (2. Baskı b.). İstanbul: EDAM.
- Çağlıyan, Ç. E. (2018). Ortak bir anlam zemini kurmaya yönelik bir çaba olarak Edmund Husserl'in fenomenolojik yöntemi. *Kaygı*, (31), 279-298.
- Çakır, N. (2013). *Üniversite eğitiminin üst düzey düşünme becerilerinin gelişimine etkisi* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, M. (2019). Eleştirel düşünmenin öğretimi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(1), 114-134.
- Çatalbaş, G. (2018). *CORT 5 düşünme programı aracılığıyla sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme becerileri ve eğilimleri* (Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Çayır, N. A. (2015a). *Çocuklar için felsefe eğitimi üzerine nitel bir araştırma* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çayır, N. A. ve Akkoyunlu, B. (2015b). Çocuklar için felsefe eğitimi üzerine nitel bir araştırma. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 7(2), 97-133. Doi:10.17569/tojqi.91449

- Çayır, N. A. ve Celepoğlu, A. (2014). Views of primary school teachers on philosophy books prepared for children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116 2498-2503.
- Çeçen, A. (2002). Duygular insan yaşamında neden vazgeçilmez ve önemlidir? *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9), 164-170.
- Çepni, S. (2010). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Yazarın Kendi Yayını Salih Çepni.
- Çıvgın, A. G. (2013/1). Descartes'da görü, muhakeme ve metot: aklın idaresi için kurallar ekseninde bir çözümleme. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:14, (24)*, 187-200.
- Çiçekdağı, C. (2015). Aristoteles'in peri Hermeneias (yorum üzerine) eserinin 9. bölümü üzerine bir yorum denemesi: "Geleceğe ait olumsal önermeler". *Dört Öge Yıl:4, (8)*, 23-61.
- Çifçi, M. (2006). Eleştirel okuma. *Bellekten*, 54(2006/1), 55-80.
- Çoban, O. (2016). *Sokratik sorgulama yöntemi ile sorumluluk değerinin öğretimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Çotuksöken, B. (1995). *Felsefeyi anlamak felsefe ile anlamak*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çotuksöken, B. (2006). Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün 21.06.2006 tarihinde düzenlediği "Düşünme Eğitimi" çalıştayının açılış konuşması bildirisi. İstanbul.
- Çotuksöken, B. ve Tepe, H. (2013). *Çocuklar için felsefe eğitimi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Çötök, T. (2007). Türkçe felsefe tarihlerinde "felsefenin başlangıcı" sorunu. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1303-5134.
- Çubukçu, Z. (2004). Öğretmen adaylarının düşünme stillerinin öğrenme biçimlerini tercih etmedeki etkisi. *XIII.Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Daniel, M. F. ve Gagnon, M. (2011). Developmental process of dialogical critical thinking in groups of pupils aged 4 to 12 years. *Creative Education*, 2(5), 418-428.

- Dede, Y. (2017). Nitel yöntemler. J. W. Creswell içinde, *Araştırma Deseni* (s. 185). Ankara: Eğiten Kitap.
- Demir, M. K. (2006). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler derslerinde eleştirel düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (3), 155-169.
- Demirel, Ö. (2012). *Öğretim ilke ve yöntemleri: Öğretmen sanatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirtaş, V. Y., Karadağ, F. ve Gülenç, K. (2018). Okul öncesi dönemdeki çocukların felsefi sorgulama süreçlerinde oluşturdukları soruların düzeyi ve verdikleri cevapların niteliği: Çocuklarla felsefe eğitimi. *International Online Journal of Educational Sciences* 10(2), 277-294.
- Dewey, J. (2012). *Okul ve toplum*. Ankara: Pegem.
- Direk, N. (2006). *Filozof çocuk*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Direk, N. (2008). *Küçük prens üzerine düşünmek*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Direk, N. (2011). *Çocuklarla felsefe*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Direk, N. (2018, Eylül 26). Çocuklar için felsefe hakkında yapılınsın isterim. (Ö. Özdemir, Röportaj Yapan) <http://www.felsefecilerderneği.org.tr/cocuklar-icin-felsefe-hakkiyla-yapilsin-isterim-nuran-direkle-soylesi/> adresinden 26 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Direk, N. (2019). *Gençler için felsefe: metinlerle eleştirel okuma ve düşünme çalışmaları*. İstanbul: Pan. Yayıncılık
- Doğan, S. S. (2016, Aralık 4). *Çıtır Çıtır Felsefe*. <https://www.kocaelibarisgazetesi.com/citir-citir-felsefe-makale,60284.html> adresinden 20 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- dostumkitap.com*. (t. y.). https://dostumkitap.com/urun/Teas-Press-Yayinlari-5-Sinif-Dusunme-Becerileri-ve-Akil-Oyunlari-Seti/76460?gclid=Cj0KCCQiA4NTxBRDxARIsAHyp6gB_YFFhIXLvPrsWZdL3_v3W4MTIBRaro1eVBLQsMY4IFSjxiAORCfsaAsfDEALw_wcB adresinden 1 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Dökme, İ. (2005). Milli eğitim bakanlığı ilköğretim 6. sınıf fen bilgisi ders kitabının bilimsel süreç becerileri yönünden değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 4(1), 7-17.

- Duran, A. E. (2019, Aralık 3). *dw.com*. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyedeki-%C3%A7ocuklarda-ele%C5%9Ftirel-d%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce-ve-sorgulama-zay%C4%B1f/a-51512933> adresinden 4 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Duran, V. (2019). *Öğretmen adaylarının akıl yürütme stilleri, bilişsel çarpıtmaları ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi (Ondokuz mayıs üniversitesi eğitim fakültesi örneği)* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eğmir, E. ve Ocak, G. (2016). Eleştirel düşünme becerisini ölçmeye yönelik bir başarı testi geliştirme. *International Periodical for the Languages*, 11(19), 337-360. Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9961>
- Ennis, R. H. (2001). Goals for a critical thinking curriculum. A. L. Costa içinde, *Developing minds : a resource book for teaching thinking* (s. 68-72). Virginia: Alexandria, Va. : Association for Supervision and Curriculum Development.
- Erdamar, G. K. ve Alpan, G. B. (2017 Yaz). Eleştirel düşünme algısı: Lise öğretmenleri üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(62), 787-800.
- Erdoğan, P. (2018). *Çocuklarla felsefe yaklaşımının düşünsel, tarihsel ve sosyal temelleri üzerine bir inceleme* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Evancho, R. S. (2000). *Critical thinking skills and dispositions of the undergraduate baccalaureate nursing student* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Southern Connecticut State University, ABD.
- Facione, P. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction-"The Delphi Report"*. Millbrae: The California Academic Press.
- Felsefedersligi. (t. y.). felsefedersligi.com/?pnum=22&pt=Felsefe adresinden 20 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Fisher, R. (2008). *Teaching thinking: Philosophical enquiry in the classroom*. London: Bloomsbury Publishing.
- Gasparatou, R. ve Kampeza, M. (2012). Introducing philosophy for children (P4C) in kindergarten in Greece. *Analytic Teaching and Philosophical Praxis*, 72-82.

- Gibson, C. (1995). Critical thinking: implications for instruction. *RQ*, 35(1) 27-35.
kb.osu.edu adresinden 19 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Göçmen, D. (2016, Kasım 14). *Türkiye'de düşünme ve felsefe*. www.evrensel.net:
<https://www.evrensel.net/haber/295804/turkiyede-dusunme-ve-felsefe>
adresinden 19 Temmuz 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Gökberk, M. (2005). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gray, A. (2016). *The 10 skills you need to thrive in the fourth industrial revolution*.
<https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/> adresinden 17 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Gül, F. ve Soysal, B. (2009). Dil ve düşünce ilişkisi üzerine. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13, 65-76.
- Gülenç, K. (2006). *Kimin için felsefe*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Gülenç, K. (2013). *Felsefe dedektifi serisi*. İstanbul: Mandolin Yayınları.
- Gülenç, K. (2014). Edmund Husserl'de 'başkasının beni' sorunu ve intersubjektivite kavramı. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 19-40.
- Gültekin, M. (2013). *Eleştirel düşünme becerilerini geliştirme programının lisa öğrencilerinin otomatik düşünceleri üzerindeki etkisi* (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel düşünme ve eleştirel düşünme öğretimine dair bazı yanılgılar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1),57-74.
- Gündoğdu, H. (2012). Niçin eleştirel düşünemiyoruz? Eleştirel düşünmenin Engelleri. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, (146), 43-52.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *TÜBAR*, (32) 127-146.
- Güneş, Z. Ö., Barış, Ç. Ç. ve Kırbaşlar, F. G. (2013). Fen bilgisi öğretmen adaylarının matematik okuryazarlığı öz yeterlilik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* (19), 47-64.
- Günhan, B. C. ve Başer, N. (2009). Probleme dayalı öğrenmenin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 451-482.

- Günişığı Kitaplığı. (t. y.). <https://gunisigikitapligi.com/kitaplar/citir-citir-felsefe-dizisi/makineler-ve-insanlar/> adresinden 22 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Günişığı Kitaplığı. (t. y.). <http://gunisigikitapligi.com/kitaplar/citir-citir-felsefe-dizisi/> adresinden 10 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Günişığı Kitaplığı. (t. y.). <http://gunisigikitapligi.com/kitaplar/citir-citir-felsefe-dizisi/> adresinden 14 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Gür, Ç. (2011). Çocuklar için felsefe. *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications* (1312-1318). Antalya: Siyasal Kitabevi.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel düşünme*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Güven, M. ve Kürüm, D. (2006). Öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye genel bir bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1) 75-90.
- Güzel, S. (2005). *Eleştirel düşünme becerilerini temele alan ilköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler öğretiminin öğrenme ürünlerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Haber Türk. (2020, Kasım 22). *Çocuklar "Çıtır Çıtır Felsefe Atölyesi"ni çok sevdi*. <https://www.haberturk.com/bursa-haberleri/82551859-cocuklar-citir-citir-felsefe-atolyesini-cok-sevdi> adresinden 20 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Hamarat, E. (2019). *21. yüzyıl becerileri odağında Türkiye'nin eğitim politikaları*. https://www.researchgate.net/publication/332267844_21_Yuzyil_Becerileri_Odaginda_Turkiye%27nin_Egitim_Politikalari adresinden 15 Eylül 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Han, S. ve Brown, E. (2013). Effects of critical thinking intervention for early childhood teacher candidates. *The Teacher Educator*, 48,110-127.
- Hançerlioğlu, O. (2007). *Düşünce tarihi*. Eriş Yayınları. https://www.academia.edu/30863430/Orhan_Han%C3%A7erlio%C4%9Flu_-_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce_Tarihi.pdf adresinden 15 Eylül 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Hüner, S. B. (2018). *Sokratik sorgulama temelli etkinliklerin hayat bilgisi dersinde başarı ve kalıcılığa etkisinin incelenmesi: Bir eylem araştırması* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

- Hürriyet Gazetesi. (2020, Nisan 4). *Uzaktan Çıtır Çıtır Felsefe*. <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/uzaktan-felsefe-egitimi-41486451> adresinden 20 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Işıklar, S. (2019). *Çocuklar için felsefe eğitim programının 5-6 yaş çocuklarda felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- İşlekeller, A. (2008). *Eleştirel düşünme becerilerini temel alan türkçe öğretiminin üstün ve normal zihin düzeyindeki öğrencilerin erişimi, eleştirel düşünme düzeylerine ve tutumlarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jaspers, K. (2001). *Felsefe nedir?* (İ. Z. Eyüboğlu, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Kadıköyatölye. (t. y.). *Çocuklar için felsefe (P4C) eğitmen eğitimi*. kadikoyatolye: https://kadikoyatolye.com/atolyelerimiz/cocuklar-icin-felsefe-p4c-egitmen-egitimi/?gclid=Cj0KCQjwiILsBRCGARIsAHKQWLNnObyQGdB9VAAndLBbCbreZz_TOxnCAHsZn73X7fl_O4EG8bBMC9QaAjyNEALw_wcB adresinden 15 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Kadıköyatölye. (t. y.). *Çocuklar için felsefe (P4C) eğitmen eğitimi*. https://kadikoyatolye.com/atolyelerimiz/cocuklar-icin-felsefe-p4c-egitmen-egitimi/?gclid=CjwKCAjw-7LrBRB6EiwAhh1yX2Z56KfW1mbvWbXvTV9dke9OISsEfoUNdCPv4PIZGcXkDfVpuNO2cxoCb08QAvD_BwE adresinden 2 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Kanmaz, F. E. (2019). *Eleştirel düşünme becerisi edindirme bağlamında çocuk ve gençlik kitaplarının incelenmesi* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kantarıcı, Z. (2013). Sokrates ve eğitim Felsefesi. *Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 78-90.
- Karadüz, A. (2010). Dil becerileri ve eleştirel düşünme. *International Periodical For the Languages*, 5(3), 1567-1593.
- Karakaş, M. M. (2015). *Ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin fen bilimlerine yönelik 21. yüzyıl beceri düzeylerinin ölçülmesi* (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Enivesitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Karakaya, Z. (2006). Çocuk felsefesi ve çocuk eğitimi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(4), 23-37.
- Karakuş, B. (2009). *İlköğretim 6-8. sınıflar ve teknoloji ders kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşünme unsurları açısından değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasu, F. Z. (2018). *İlkokul çocuklarıyla felsefe tapmak üzerine nitel bir çalışma: Dördüncü sınıf örneği* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, N. B. (2020). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde çocuklar için felsefe: Bir eylem araştırması* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kazancı, O. (1989). *Eğitimde eleştirel düşünme ve öğretimi*. İstanbul: Kazancı Kitap A.Ş.
- Kefeli, İ. ve Kara, U. (2008). Çocukta felsefi ve eleştirel düşüncenin gelişimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 339-357.
- Kıvılcımlı, H. (2015). *Diyalektik materyalizm*. media.turuz.com: [H Kıvılcımlı - 2015 - media.turuz.com](http://H.Kıvılcımlı-2015-media.turuz.com) adresinden 24 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Kızıltan, Ö. ve Dombaycı, M. A. (2020). Çocuk ve felsefe ilişkisi açısından dört katlı düşünme modeli. *Dört Öge*, 9(17), 1-23.
- Kızıltepe, Z. (2015). Alanyazın derlemesi. *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kızılgın, M. E. (2016). <https://makale.doktorsitesi.com/elestirel-dusunme-ve-elestirel-dusunurlerin-ozellikleri> adresinden 4 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Kidolina*, (t. y.). <https://www.kidolina.com/urun/crankity-fat-brain-toys> adresinden 1 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Kidolina*, (t. y.). <https://www.kidolina.com/urun/rush-hour-deluxe-thinkfun-trafik-luks-metalik-renkli-araclar> adresinden 1 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Kolektif. (t.y.). *Küçük filozoflar seti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kökdemir, D. (2012). Üniversite eğitimi ve eleştirel düşünme. *Pivolka Yıl* 7,(21), 16-19.
- Kranz, W. (1994). *Antik felsefe*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

- Kurt, A. A. ve Kürüm, D. (2010). Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasındaki ilişki: Kavramsal bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl:2, (2), 20-34.*
- Kuşlu, H. (2012/1). Çelişmezlik ilkesi bağlamında Aristoteles'in sofizme bakışı. *Felsefe Dünyası, (55), 274-292.*
- Labbe, B. (2011, Kasım 19). Dünya felsefeyle daha özgür bir yer olacak. *Akşam Cumartesi.* (G. Altan, Röportaj Yapan)
<https://gunisigikitapligi.com/haber/dunya-felsefeyle-daha-ozgur-bir-yer-olacak/> adresinden 5 Şubat 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Labbe, B. (2017). *Anlaşmak ve Anlaşmamak.* İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Labbe, B. (2017). *Hatırlamak ve Unutmak.* İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Labbe, B. (2017). *İyi ve Kötü.* İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Labbe, B. (2018). *Adalet ve Haksızlık.* İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Labbe, B. (2018). *Doğa ve Kirlilik.* İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Labbe, B. (2019). *Şans ve Şanssızlık.* İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Lam, C.-M. (2011). Continuing Lipman's and Sharp's pioneering work on philosophy for children: using Harry to foster critical thinking in Hong Kong students. *Educational Research and Evaluation, 18(2), 187-203.*
- Leon, M. (2015). A baseline study of strategies to promote critical thinking in the preschool classroom. *Gist Education And Learning Research Journal, (10), 113-127.*
- Leshowitz, B., Jenkins, K., Iteaton, S. ve Bought, T. (1993). Fostering critical thinking skills in students with learning disabilities an instructional program. *Journal Learning Disabilities, 26(7), 483-490.*
- Lipman, M. (1988). Critical thinking what can it be? *Educational Leadership, 46(1), 38-43.*
- Lipman, M. (1996). *Natasha: Vygotskian dialogues.* Russia: Teachers College Press
- Lipman, M. (1998). Teaching students to think reasonably: Some findings of the philosophy for children program. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas , 71(5), 277-280.*
- Lipman, M. (2003). *Thinking in education.* New York: Cambridge University Press.

- Lumpkin, C. (1992). Effects of teaching critical thinking skills on the critical thinking ability, achievement, and retention of social studies content by fifth and sixth Graders. *Journal of Research in Education*, 2(1), 8-12.
- Marashi, S. (2008). Teaching philosophy to children: A new experience in Iran. *Analytic Teaching*, 27(1) 12-15.
- McCall, C. C. (2017). *Düşünmeyi dönüştürmek*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- McKnown, K. (1997). *Fostering critical thinking*. USA: A Research Paper to Ait Command and Staff Collage. .
- MEB. (2009). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=790> adresinden 14 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (2018). https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf adresinden 20 Temmuz 2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (2018). [mufredat.meb.gov.tr. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018122175632591-Felsefe%20döp%20pdf.pdf](http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018122175632591-Felsefe%20döp%20pdf.pdf) adresinden 11 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (2018). [mufredat.meb.gov.tr. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329](http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329) adresinden 14 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (2019). [mufredat.meb.gov.tr. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%3%BCrk%3%A7e%20%3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf](http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%3%BCrk%3%A7e%20%3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf) adresinden 14 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (t. y.). [mufredat.meb.gov.tr. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%4%B0LG%C4%B0LER%20%3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf](http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%4%B0LG%C4%B0LER%20%3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf) adresinden 11 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2019). [hbogm.meb.gov.tr. https://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kurslar/Geleneksel%20Oyunlar%20ve%20Zek%3%A2%20Oyunlar%C4%B1_Zeka%20Oyunlar%C4%B1%20Ba%C5%9Flang%C4%B1%C3%A7%20D%3%BCzeyi.pdf](https://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kurslar/Geleneksel%20Oyunlar%20ve%20Zek%3%A2%20Oyunlar%C4%B1_Zeka%20Oyunlar%C4%B1%20Ba%C5%9Flang%C4%B1%C3%A7%20D%3%BCzeyi.pdf) adresinden 1 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.

- MEB. (t. y.). <https://reyhanli.meb.gov.tr>.
https://reyhanli.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_05/13031301_dusunme_egitimi_dersi.pdf adresinden 1 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (t. y.). ttkb.meb.gov.tr. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7> adresinden 1 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Mengüşoğlu, T. (2006). *Felsefeye giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Montclair State University. (t. y.). montclair.edu:
<https://www.montclair.edu/iapc/philosophy-in-the-schools/teacher-preparation-in-p4c/> adresinden 26 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Munzur, F. (1998). *Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında eleştirel düşünme eğitimi üzerine bir değerlendirme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Murat, A. (2018). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının 21.yüzyıl becerileri yeterlik algıları ile STEM'e yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Mutlu, E. (2010). *Erken çocukluk dönemindeki çocukların (60-72 ay) düşünme düzeylerinin ve okul öncesi öğretmenlerinin düşünme eğitimi ile ilgili tutumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Mutlu, E. ve Aktan, E. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin düşünme eğitimi ile ilgili tutumlarının incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 799-830.
- Naseri, S., Gorjian, Z., Ebrahimi, M. R. ve Niakan, M. (2017). Critical thinking in P4C (philosophy for children) educators: An intervention study. *International Journal of Scientific Study*, 5(7), 108-113.
- Nickerson, R. S. (1988). On improving thinking through instruction. *dans Review of Research in Education*, 15(1), 3-57.
- Obay, M. (2009). *Problem çözme yoluyla eleştirel düşünme becerilerinin gelişim sürecinin incelenmesi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Oktar, S. Ü. (2019). Çocuklarla felsefe üzerine bir inceleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 45-66.
- Okur, M. (2008). *Çocuklar için felsefe eğitim programının altı yaş grubu çocuklarının, atılganlık, işbirliği ve kendini kontrol sosyal becerileri üzerindeki etkisi*

- (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Orkun, M. A. ve Bayırlı, A. (2019). Öğrenme stratejileri ve öğretimi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 64-74.
- Ögçem, E. (2016). İnsan- doğa ilişkisinde ahlaki bir neden olarak tanrı faktörü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2950-2962.
- Öğüt, F. S. (2019). *Felsefi düşünmenin önemi ve çocuklar için felsefe* (Doktora tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, S. M. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 297-316.
- Özden, Y. (2005). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Özelçi, S. Y. (2012). *Eleştirel düşünme tutumunu etkileyen faktörler: Sınıf öğretmeni adayları üzerine bir çalışma* (Doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Özkan, B. (2020). Çocuklar için felsefe neden önemlidir? *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 4(1), 49-61.
- Paul, R. (1995). *Critical thinking: How to prepare students for a rapidly changing world*. CA: Foundation for Critical Thinking.
- Paul, R. ve Elder, L. (2016). *Kritik düşünce*. Ankara: Nobel.
- Paul, R. ve Elder, L. (t. y.). *Minik eleştirel düşünme kılavuzu*. (M. B. Fidan, Çev.) criticalthinking.org:
https://www.criticalthinking.org/files/Turkish_CT_Concepts_Tools.pdf
adresinden 18 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Paul, R., Binker, A., Martin, D. ve Adamson, K. (1989). *Critical thinking handbook: high school*. California: Center for Critical Thinking and Moral Critique.
- Pekkarakaş, E. (2020). *Okul öncesi eğitim döneminde çocuklar için felsefe eğitiminin öğrencilerin yaratıcılık düzeylerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Peters, F. E. (2004). *Antik yunan felsefesi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Philosophy Documentation Center. (t. y.). <https://www.pdcnet.org>.
<https://www.pdcnet.org/thinking/Thinking:-The-Journal-of-Philosophy-for-Children> adresinden 23 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

- PISA Türkiye. (t. y.). *pisa.meb.gov.tr*. http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=18 adresinden 14 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Piquemal, M. ve Bass T. (2017). *Pikola ile felsefe öğreniyorum*. Ankara: ODTÜ
- Platon. (1982). *Diyaloglar I*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2000). *Küçük Hippias*. (P. N. Boratav, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Polat, S. (2014). *Eleştirel düşünme becerisi öğretiminin çok yönlü incelenmesi* (Doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- P4C Türkiye. (t. y.). *p4c.com.tr*. <https://www.p4c.com.tr/p4c/cocuklar-icin-felsefe/cocuklar-icin-felsefe-nedir/> adresinden 13 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- P4C Türkiye. (t. y.). *p4c.com.tr*. <https://www.p4c.com.tr/p4c/p4c-kazanimlari-nelerdir/> adresinden 15 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Rahdar, A., Pourghaz, A. ve Marziyeh, A. (2018). The impact of teaching philosophy for children on critical openness and reflective skepticism in developing critical thinking and self efficacy. *International Journal of Instruction*, 11(3), 539-556.
- Rajabov, E. (2008). *Karl Popper'in eleştirel akılcılığı ve din felsefesine yansımalar* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Rose, E. (2017, Aralık 31). <https://futurescienceteam.org/yazi/dusunmek-nedir-felsefe-nedir-eric-rose/> adresinden 20 Temmuz 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Sayı, A. K. (2013). *Farklaştırılmış yabancı dil öğretiminin üstün zekalı öğrencilerde erişkiye, eleştirel düşünmeye ve yaratıcılığa etkisi* (Doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schafersman, S. D. (1991). *An introduction to critical thinking*. <http://www.freeinquiry.com/critical-thinking.html> adresinden 17 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Schreglmann, S. (2011). *Konu remelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının akademik başarı, eleştirel düşünme eğilimine ve düzeyine olan etkisi* (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 193-200.

- Semerci, Ç. (2003). Eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 28(127), 64-70.
- Semerci, Ç. ve Işık, E. (2011). *Üstbiliş ile öz düzenlemeli öğrenme arasındaki ilişkinin nvivo ile analizi*. 1. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi'nde sunulan bildiri. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Singh, R. R. (1991). *Education for the twenty-first century: Asia-Pacific perspectives*. Bangkok: UNESCO.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000919/091965E.pdf> adresinden 15 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Sönmez, B. (2011). Dogma ve inanç. *academia.edu*.
https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31996201/DOGMA_VE_INANC.pdf?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DDogma_and_faith.pdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A%2F20191022%2Fus-east-1%2Fs3%2Faws4_r adresinden 22 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Sönmez, H. (2020). 2019 Türkçe dersi öğretim programında duyuşsal alana uygun kazanım hazırlama. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5(1), 216-236.
- Stanley, S. ve Bowkett, S. (2004). S. Stanley içinde, *But why? Teacher's manual: Developing philosophical thinking in the classroom*. U.K.: Network Continuum Education; Teachers Guide edition
- Sütçü, S. T., Aydın, A. ve Sorias, O. (2010). Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmak için bilişsel davranışçı bir grup terapisi programının etkililiği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(66), 57-67.
- Şahin, S. A. ve Tunca, N. (2015). Felsefe ve eleştirel düşünme. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 192-206.
- Şahinel, S. (2001). *Eleştirel düşünme becerileri ile tümleşik dil becerilerinin geliştirilmesi* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahinel, S. (2007). *Eleştirel düşünme*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Şenkaya, E. (2005). *Yabancı dil yazma öğretiminde eleştirel düşünme becerilerinin kullanımının başarıya etkisi* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Şenşekerci, E. ve Bilgin, A. (2008/1). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:9, (14), 15-43.
- Taş, I. (2017). *Çocuklar için felsefe eğitimi programının 48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve yaratıcılıklarına etkisi* (Doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Taşdelen, V. (2007). Felsefe eğitimi: Bir yaşantının peşinde. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 40(2), 277-294.
- Taşdelen, V. (2014). Felsefenin gülümseyen yüzü. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 7(756), 562-568.
- TDK. (t. y.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 25 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.
- TDK. (t. y.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 20 Temmuz 2019 tarihinde edinilmiştir.
- TDK. (t. y.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 10 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- TDK. (t. y.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 7 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.
- The Feuerstein Institute. (t. y.). [icelp.info: https://www.icelp.info/en/home-3/about-us/about-the-feusrtein-institutes-who-are-we/](https://www.icelp.info/en/home-3/about-us/about-the-feusrtein-institutes-who-are-we/) adresinden 4 Ocak 2020 tarihinde edinilmiştir.
- The Philosophy Foundation. (t. y.). *P4C in the UK - The Philosophy Foundation*. <https://www.philosophy-foundation.org/p4c> adresinden 13 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Timuçin, A. (2000/2). Felsefe eğitimi ya da bilincin düzenlenmesi. *Felsefelogos*, (10), 11-20.
- Timuçin, A. (2010). *Düşünce tarihi 1*. İstanbul: Bulut.
- Timuçin, A. (2016, Ağustos 7). *Felsefenin işlevi*. BirGün: <https://www.birgun.net/haber/felsefenin-islevi-123255> 20 Temmuz 2019 tarihinde adresinden edinilmiştir.
- Titiz, T. (1996). *Ezbere hayır*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Tiyatromedresesi. (t. y.). *Çocuklar için felsefe (P4C) eğitmen eğitimi*. [tiyatromedresesi.org: https://tiyatromedresesi.org/basvur/cocuklar-icin-](https://tiyatromedresesi.org)

[felsefe-p4c-egitmen-egitimi/#icerik](#) adresinden 10 Ağustos 2020 tarihinde edinilmiştir.

- Tok, E. ve Sevinç, M. (2010). Düşünme becerileri eğitiminin eleştirel düşünme ve problem çözme becerisine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 67-82.
- Toku, N. (2007). *İslam felsefesine giriş*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Topdemir, H. G. (2009). Felsefe nedir? bilgi nedir? *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 23(1), 119-133.
- Topses, G. (1999). *Felsefeye giriş felsefe düşüncesinin gelişimi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tunç, A. İ. (2017). Çocuklarla felsefe. *Çocuk ve Medeniyet*, 2(4), 71-89.
- Türkel, A. ve Ünlüçömert, N. (2013). Öğretici metinlere yönelik yaratıcı okuma uygulaması Örneği ve sürece ilişkin Öğrenci görüşleri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 345-1358.
- Türksoy, N. (2020). *Çocuklar için felsefe (P4C) eğitiminin ortaokul öğrencilerinin bilimsel sorgulamaya yönelik görüşlerine ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkısı: Bir karma yöntem araştırması* (Yüksek lisans tezi). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya.
- UNESCO. (2007). Philosophy a scholl of freedom teaching philosophy and learning to philosophize, teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000154173> adresinden 24 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Ünlü, B. (2018). *Dijital öykülerle desteklenmiş sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin başarısı, kontrol odağı ve eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Ünsal, S. ve Korkmaz, F. (2017). Felsefe dersi öğretim prgramındaki kazanımların farklı taksonomiler bağlamında incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 948-967.
- Üredi, I. ve Üredi, L. (2005, Aralık). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin öz-düzenleme stratejileri ve motivasyonel inançlarının matematik başarısını yordama gücü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 250-260.

- Üretimhane. (2019). *Çocuklar için felsefe atölyesi*. uretimhane.com: <https://uretimhane.com.tr/wp-content/uploads/2019/09/P4C-7-9-Ya%C5%9F-Program-%C4%B0%C3%A7eri%C4%9Fi-%C3%9Cretimhane.pdf> adresinden 17 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Üstün Zekalılar Enstitüsü. (t. y.). [ustunzekalilar.com: https://www.ustunzekalilar.com/Dusunme-Becerilerini-Gelistirme-3-Kitabi-2-3siniflar,PR-1809.html](https://www.ustunzekalilar.com/Dusunme-Becerilerini-Gelistirme-3-Kitabi-2-3siniflar,PR-1809.html) adresinden 18 Ocak 2020 tarihte edinilmiştir.
- Üstün Zekalılar Enstitüsü. (t. y.). [ustunzekalilar.com: https://www.ustunzekalilar.com/Dusunme-Becerilerini-Gelistirme-21-Kitap2-Materyal,PR-1955.html](https://www.ustunzekalilar.com/Dusunme-Becerilerini-Gelistirme-21-Kitap2-Materyal,PR-1955.html) adresinden 18 Ocak 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Vansieleghem, N. (2005). Philosophy for children as the wind of thinking. *Journal of Philosophy of Education*, 39(1), 19-35. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.0309-8249.2005.t01-1-00417.x>
- Vansieleghem, N. ve Kennedy, D. (2011). What is philosophy for children, what is philosophy with children-after Matthew Lipman. *Journal of Philosophy of Education*, 45(2), 171-182. Doi: 10.1111/j.1467-9752.2011.00801
- Veysal, Ç. (2009). Uluğ Nutku'nun Felsefesi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (7) 77-106.
- Watson, G. ve Glaser, E. (1964). *The Watson-Glaser critical thinking Appraisal*. England.
- White, A. D. (2014). *Çocuklar için felsefe her şey hakkında merak uyandıracak 40 soru*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 183-201.
- Yaralı, K. T. (2019). *Okul öncesi çocukların eleştirel düşünme becerilerine öyküleştirme yöntemine dayalı eğitim programının etkisi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yarkın, Ö. (2016). *Çocuklar için felsefe*. İstanbul: Öteki Yayınları
- Yavuz, E. A. ve Zembat, R. (2016). Dinamik değerlendirme yaklaşımı ve okul öncesi eğitimde kullanımı. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 12-22.

Yenidoğu Okulları. (t. y.). <https://yenidoguokullari.com/yenidogu/cocuklar-icin-felsefe-cif/3/295> adresinden 29 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Yıldırım, Ö. (2019, Kasım 02). *felsefe.gen.tr*. <https://www.felsefe.gen.tr/felsefi-dusuncenin-nitelikleri/> adresinden 4 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.

Yıldırım, Ö. (2019, Kasım 20). *felsefe.gen.tr*. <https://www.felsefe.gen.tr/ozdeslik-ilkesi-nedir-ne-demektir/> adresinden 10 Aralık 2019 tarihinde edinilmiştir.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yiğit, P. (2017, Nisan 24). *yeniduzen.com*. <http://www.yeniduzen.com/felsefe-egitimi-dusunebilmenin-ogretilmesi-89049h.htm> adresinden 2 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.

YÖK. (t. y.). [tez.yok.gov.tr: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp](http://tez.yok.gov.tr) adresinden 24 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.

EKLER

